

ERDÉLYI MAGYARSÁG

VIII. ÉVFOLYAM
1997. JÚLIUS,
AUGUSZTUS, SZEPTEMBER

A romániai
törvényhozás
hézagjai

Helynevek
tanúsága

Két püspökség
Csíkszeredában

Márton és György

Mártír püspök
Kárpátalján

31

Az Európa Tanács 1993. júniusi Koppenhágában tartott ülésén határozták meg azokat a feltételeket, amelyek teljesítése alapján az egyes országok felvételt nyerhetnek. Azóta alaposan átvilágították Romániát, és az eredmény: Most nem, marad a várankozólista. Az indokok között ilyenek szerepelnek: hiányosság tapasztalható az alapvető jogok gyakorlását illetően; az ipar válságban van; a mezőgazdaság modernizálásra szorul; a szociális biztonság terén is sok a kifogásolható; a gazdasági stratégia és a törvénykezési rendszer nincs összhangban; energetikai szektorát, közigazgatását újra kell strukturálni; kifogásolható a rendőrség és a titkosszolgálatok tevékenysége, s komoly erőfeszítéseket kell tenni az ország a korrupció visszaszorítása érdekében.

(Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy Valerian Stant, aki hivatali tisztségénél fogva leleplezte hogy az elmúlt esztendőben a hatalom birtokosai 11 ezer hektár földet és protokollakásokat osztottak szét maguk között, egyszerűen menesztették.)

Szóba került még, hogy a földtulajdonjog nem biztosított, hogy baj van a kisebbségi kérdés körül is. Többek között az ET azt is ajánlotta, hogy Románia módosítson a kisebbségi oktatási törvényen.

A kormány februárban új gazdaságpolitikát hirdetett meg, az első fél esztendő az ehhez szükséges törvényi háttér megteremtésével telt el. Drasztikus lépések követték egymást: a valuta-lej árfolyamának felszabadítása, az árak liberalizálása, az infláció növekedése, ugyanakkor az átlagbér 80 dollár körül mozog, végül 17 veszteséges vállalat bezárása és újabb 220 felszámolásának kilátásba helyezése.

A lakosság összébhúzza a nadrágszíját, a szélnekeresztett bányászok és munkások tiltakoznak, összecsapnak a hatóságokkal – csak az IMF, a Valuta-alap képviselője elégedett. Az ellenzék fel van háborodva: "Romániában az IMF kormányoz", "Erdély elvész, ha jönnek a magyar befektetők!"

A kormány egyik sürgősségi rendeletet a másik után hozza – Năstase szerint ennek is az RMDSZ az oka, amely a hatalomba bekerülvén valósággal zsarolja a kormányt, és a parlamentet megkerülve 120 rendeletbe hajszolta bele. A 22. számú, a többnyelvű feliratokról 1200 helységet érínthet, de még semmi sem végleges, hiszen a parasztpárt a 20%-os küszöböt 50%-ra szeretné felemelni. Nem lezárt az anyanyelvnek az oktatásban nagyobb lehetőséget biztosító törvénytervezet parlamenti vitája sem.

Mindazonáltal megnyugodhatunk: ha több ezer iskolánkat, önerőből létrehozott intézményeinket nem is,

de az ország kisebbségei összesen 18 objektumot visszakaptak – mi hetet –, s Kolozsváron a Fötéren az ásatásokat pénz hiányában 2200-ban szándékoznak folytatni. Szerencsére az utcára került munkást nem a magyarok követelése érdekli, hanem az, hogy elköltse-e a végkielégítés összegét, vagy befektessen? Esetleg visszamenjen gazdálkodni? (Sajnos a földtörvény vitája is tart, így nem tudható: 50 hektár földet kaphat vissza vagy csak 17-et?)

A koalíció alkotó pártok augusztus végén fegyverszünetet kötöttek – a gazdasági reformot folytatni kell, ennek érdekében további intézkedések várhatók. Ez sem új, a szükséges rosszhoz immáron – mindegy, hogy itt Rákosi vagy Kádár, ott Gheroghiu-Dej vagy ki-nek a nevében történik – ötven esztendeje hozzá vagyunk szokva. Sergiu Nicolaescu egykori szépreményű filmes aggodalmához is, aki szerint a NATO-tag Magyar-

ország nyíltan tör majd Erdély elrablására. Ez ellen a román lakosság be-telepítésével, vegyeshá-zasságokkal és Erdély militarizálásával kell vé-dekezni. (Kissinger leg-szívesebben visszavonná a NATO kibővítésével kapcsolatos terveket, sze-

rinte a régi és az új tagok egyaránt rosszul járnak, s akkor Románia még mindig jobban jár hogy az első körből kimaradj.)

Végül a forró ősz elején – nemcsak az RMDSZ kongresszus küszöbén, amelyen talán végre dönt a magyarság: kit támogat, milyen koncepciót, milyen jövőt képzel el magának. "O veste bună pentru români" azaz "jó hír a románoknak"! Szeptember 12-én, Kolozsváron Avram Iancu halálának 125. évfordulóját felhasználva, Meciár nagyszerű ötletét felkarolva, Corneliu Vadim Tudor, Adrian Păunescu és Gheorghe Funar megalakították a *Haza Újjászületésének Nagy Szövetségét*, elosztották a jövődö kormányuk tárcáit, és meghirdették a második bécsi döntés után állítólag Észak-Erdélybe települt 400 000 magyar kitelepítését. Mellőzve minden keresztényi türelmet és megbocsátást jelentettek be: ki kell dobni mindenkit az állásából és meg kell vonni a nyugdíját, aki 1944 után – nyilván a kommunista rezon idején – románellenes magatartást tanúsított.

Ez megint nem új, hogy ti. mi magyarok, és mi zsidók csináltuk a kommunizmust. Na és Apostol, és Drăghici, és a többiek?

A helyzet tehát ha kormány- és protokoll szinten változott is, egyébként alig, alig. Így szeptember végén, október elején csak imádkozhatunk, hogy mindennapi jó hírünket, nekünk, magyaroknak is add meg Isten!

**NU ACUM! – AVAGY
ROMÁNIA VÁRÓLISTÁN**

A ROMÁNIAI MAGYAR KERESZTÉNY EGYHÁZAK ELŐLJÁRÓI ÁLLANDÓ ÉRTEKEZLETÉNEK ÁLLÁSFOGLALÁSAI

Állásfoglalás a felekezeti oktatás és az elkobzott egyházi tulajdonok visszaszolgáltatása tárgyában

A Romániai Magyar Keresztény Egyházak Előljáróinak Állandó Értekezlete 1997. június 25-én Kolozsváron ülésezett. A Vallásügyi Államtitkárság e tárgyban történt megkeresése nyomán foglalkozott az elismert romániai egyházak által 1993. október 28-án elfogadott **vallásügyi törvénytervezettel**, és a hivatalos kormányzati felkérés értelmében, teljes egyhangúsággal megtette **módosító javaslatát** a tervezet szövegével kapcsolatban.

Az Egyházi Előljárók Állandó Értekezlete ugyanakkor elhatározta a következő **állásfoglalás** kibocsátását.

1) Teljes egyetértésünket fejezzük ki **Emil Constantinescu** államelnöknek, **Göncz Árpád**, a Magyar Köztársaság elnöke romániai látogatása alkalmával tett azon kijelentésével kapcsolatban, hogy: „Románia és Magyarország nem csupán a környező országok, hanem az egész Európa számára példát nyújthatnak”.

A **Romániai Magyar Demokrata Szövetség** azon bizakodó véleményét is osztjuk, hogy Románia a múlt év novemberi választások után demokratikus, modern európai útra lépett, kisebbségi téren pedig „a romániai modell túlmutat önmagán”.

2) Ezzel szemben, a kormány által elfogadott **tanügyi törvénymódosító tervezet** kapcsán megállapítjuk, hogy a romániai kisebbségi és egyházi helyzet rendezése csak abban az esetben válhat nemzetközi **példává**, és a világ előtt csak akkor szolgálhat **modellként**, hogyha maradék nélkül teljesíti a Románia által is elfogadott, vonatkozó nemzetközi dokumentumokban megszabott követelményeket.

3) Aggodalommal állapítjuk meg, hogy a 84/1995. számú Tanügyi Törvény módosítási tervezete több ponton **ellentmond** az Európa Tanács előírásainak, illetve Egyházaink ezekkel egybehangzó jogos elvárásainak. A törvénymódosítási tervezet – egyebek mellett – (a) nem biztosítja az **önálló státusú felekezeti oktatás** helyreállítását, és (b) nem teszi lehetővé az ennek megvalósításához szükséges, a kommunizmus idején **jogtalanul elkobzott egyházi ingatlanok** visszaszolgáltatását.

a) A Tanügyi Törvény **9. cikkelyében** eszközölt módosítás eredeti, jogos követeléseinkkel szemben homályos formában szól bizonyos egyházi „**laikus oktatási struktúrákról**”, melyek anyagi fenntartását „részben az állam biztosítja, a kormány által elfogadott normák szerint”.

Másfelől a **15. cikkely 2. bekezdése** változatlan marad, vagyis továbbra is csak az **állami és a magán** oktatási intézmények létjogosultságát ismeri el, teljességgel kizárva ezáltal a **felekezeti oktatási rendszer** visszaállítását, melyet 1948-ban a kommunista rezsim semmisített meg.

b) Ezen jogfosztó paragrafusokkal egyezően a Tanügyi Törvény **166. cikkelye** továbbra is változatlanul hagyja a tanügyi téren fennálló **jogellenes tulajdonviszonyokat**, és gyakorlatilag megerősíti a Tanügyminisztérium tulajdonját valamennyi használatban lévő, ingó és ingatlan vagyon felett, azok felett is melyeket 1948-ban a kommunista állam Egyházainktól tulajdonított el. A szóban forgó artikulus ezáltal eleve kizárja az elkobzott javak visszaszolgáltatásának még a pusztá lehetőségét is.

Ebben a tekintetben egyáltalán nem állja meg a helyét az RMDSZ azon hivatalos nyilatkozata, mely szerint: „az egyházi oktatásra vonatkozó fogyasztókosságot az **egyházi törvény** öszre elkészülő tervezetében lehet korrigálni” (lásd a Szövetségi Egyeztető Tanács június 21-i ülésén elhangzottakat). Aligha képzelhető el ugyanis, hogy alig fél év különbséggel egy másik törvény – a kultusz-törvény – hatálytalanítani fogja a tanügyi **alaptörvénynek** ezt a jogfosztó rendelkezését.

4) Az 1989-es változások óta következetesen képviselt álláspontunknak megfelelően, sem az önálló felekezeti oktatás helyreállítása, sem az önkényesen elkobzott egyházi tulajdonok visszaszolgáltatása iránti jogos igényünkről **nem kívánunk lemondani**. A kormány tanügyi törvénymódosítási tervezetének Egyházaink általi elfogadása az **önfeladással** volna egyenlő.

Az **Európa Tanács** Parlamenti Közgyűlésének május végén tartott bucaresti kihelyezett ülése alkalmával történt fejlemények megerősítenek bennünket eredeti követeléseink fenntartásában. Bizakodással tölt el az a körülmény, hogy **Victor Ciorbea** miniszterelnök egyértelműen magáévá tette a „**restitutio in integrum**” európai elvét.

5) Az Európa Tanács **176/1993-as Véleményezése**nek 8. pontja kimondja: „A Közgyűlés felkéri a Román Kormányt, hogy szolgáltassa vissza az egyházi tulajdonokat, és biztosítsa egyházi iskolák alapítását és működését, különös tekintettel a kisebbségekhez tartozó gyermekek anyanyelvű oktatására”.

Másfelől a Közgyűlés ez év áprilisában hozott **1115/1997-es** határozatá-

nak Ajánlásában felkéri a román hatóságokat, hogy: „módosítsák olyan értelemben az elkobzott és államosított javak visszaszolgáltatására vonatkozó 18/1991. és 112/1995. számú törvényeket, hogy azok a javak **in integrum** visszaszolgáltatását, vagy ehelyett méltányos kárpótlást biztosítsanak” (4. pont).

Ezeknek megfelelően Egyházaink Románia **Kormányát és Parlamentjét** a következőkre kéri:

a) Jogos elvárásainknak megfelelően, oly értelemben módosítsák a Tanügyi Törvény **9. és 15. cikkelyeit**, hogy ezáltal biztosítsák az önálló státusú felekezeti oktatás helyreállítását. A 15. paragrafus 2. bekezdésére vonatkozó szövegjavaslatunk a következő: „A nemzeti oktatási rendszer állami, felekezeti és magánegységeket és -intézményeket foglal magába” (Sistemul național de învățământ cuprinde unități și instituții de învățământ de stat, **confesionale și particulare**”).

b) Hasonlóképpen, a Tanügyi Törvény **166. cikkelyét** oly értelemben módosítsák, hogy az egyértelműen intézkedjék az önálló felekezeti oktatási rendszer előfeltételét jelentő és tárgyi alapjául szolgáló elkobzott egyházi tulajdonok visszaszolgáltatásáról.

c) Fél évi méltányos **várakozási idő** elteltével felkérjük a Kormányt, hogy végre váltsa valóra a közösségi és egyházi tulajdonok visszaadására vonatkozó kezdeti ígéreteit. A görög katolikus egyház részleges és a Zsidó Hitközség Jelképes tulajdon-visszajuttatásához hasonlóan, a mi Egyházaink is elvárják a helyreállítási folyamat haladék nélküli elkezdését, lehetőleg még a küszöbön álló, madridi **NATO-csúcsertekezlet** előtt.

6) Végül, de nem utolsó sorban, felkérjük az RMDSZ-t, hogy a kormánykoalíció tagjaként Egyházainkat is vonja be azokba a kormányzati tárgyalásokba, melyek kifejezetten a rájuk vonatkozó törvények előkészítésével foglalkoznak.

A Romániai Magyar Keresztény Egyházak Előljárói ezen állásfoglalásukat a sajátjukénak vallott Kormány és a saját érdekvédelmi szövetségüknek tartott RMDSZ iránti bizalommal hozzák nyilvánosságra.

Állásfoglalás a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem helyreállítása ügyében

Az utóbbi hetekben a hazai politikai és közélet homlokterébe került a volt **Bolyai Tudományegyetem**-helyreállításának kérdése. A társadalmi közszolgálat és felelősségvállalás szellemében, eddigi gyakorlatuknak megfelelően, Egyházaink fontosnak tartják állást foglalni ebben a meghatározó fontosságú ügyben.

1959-ben, az akkor uralmon volt **kommunista rezsim** jogtalanul és erőszakosan felszámolta az önálló magyar Tudományegyetemet. A román Babeș Tudományegyetemmel való „egyesítésével” kizárólag azt a célt követte, hogy demokratikus látszatot kölcsönözzön a magyar nyelvű oktatás elsorvasztását célzó, kisebbségellenes politikájának.

Az **1989-es** politikai fordulatot követően romániai magyarságunk egyöntetűen kiállt a magyar nyelvű önálló felsőoktatás visszaállításáért.

A **Romániai Magyar Demokrata Szövetség** programja alapvető célul tűzte ki, hogy: „Induljon újra a Bolyai Egyetem”.

Egyházaink számtalan esetben szorgalmazták a magyar egyetemi oktatás helyreállítását, sőt maguk is konkrét lépéseket tettek felsőoktatásunk helyreállítására és fejlesztésére érdekében.

A jogkorlátozó Tanügyi Törvényrel szemben az **Európa Tanács** – melynek Románia is rendes tagja – tételesen előírta a román kormánynak a megszüntetett vagy erőteljesen korlátozott kisebbségi – és egyházi – oktatás jogába való visszahelyezését.

A romániai magyar nemzeti közösség jogos követelése a kommunista diktatúra önkényes és törvénytelen intézkedéseinek a **jóvátételére** irányul.

Ezért egyházaink nevében szükségesnek tartjuk Románia új demokratikus kormányához fordulni, hogy az önálló magyar Tudományegyetem újraindításával orvosolja a négy évtizeddel ezelőtt elkövetett **jogfosztást**.

A társadalmi igazságosság és méltányosság, valamint a demokratikus kisebbségi jogok európai követelményeinek megfelelően, Egyházaink egységesen támogatják a Bolyai Tudományegyetem feltétel nélküli helyreállítását. A novemberi választások nyomán kialakult demokratikus viszonyok és társadalmi közértelem megerősítése érdekében felkérjük országunk Parlamentjét és Kormányát a Bolyai Egyetem tekintetében a megelőző **jog szerinti állapot** visszaállítására.

Meggyőződésünk, hogy a kisebbségi emberi jogok biztosítása és az e téren szükséges igazságtétel a romániai demokráciát, az európai integráció céljait, valamint híveink és egész országunk javát szolgálja.

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Kőteles Pál
VIII. évfolyam 31. szám
1997. július, augusztus, szeptember
Megjelenik: negyedévenként

Kiadja Az Erdélyi Magyarokért Alapítvány

Az Erdélyi Magyarokért Alapítvány
és az Erdélyi Magyarok c. folyóirat
szerkesztőségének címe
1116 Budapest Sopron utca 64. II. em.
Telefon: 206-1040; 206-2048
Fax: 206-2115

Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. titkár

HU ISSN 0865-6819

Tipográfia, formakészítés:
CoGraf, Budapest (Tel.: 368-4708)

Készült a POSSUM Lap- és Könyvkiadó gondozásában
Felelős vezető: Várnagy László (Tel.: 06-20-345-318)

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA
AZ ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

**Előfizetési díj egy évre: 1000 Ft
postaköltséggel együtt. Kérésre (akár
üzenettrögzítőn keresztül is) befizetési
csekket küldünk. A folyóirat támogatására
küldött befizetésekről – kérésre – (APEH)
adóigazolást állítunk ki, mely összeggel
támogatónk adóalapjukat csökkenthetik.**

Előfizetési díj külföldre:

20 USA dollár légipostaköltséggel együtt.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 48. oldalon közöljük.

Lapunk megvásárolható AZ ERDÉLYI MAGYARSÁGÉRT
ALAPÍTVÁNY-nál (1116 Budapest, Sopron út 64. Tel.:
206-1040; Fax: 206-2115), valamint a PÜSKI KÖNYV-
VESHÁZ-ban (1013 Budapest, Krisztina krt. 26.) és a
GONDOS Bt.-nél (1136 Budapest, Pannónia u. 22.).

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1997. DECEMBERÉBEN
JELENIK MEG**

TARTALOM

- Nu acum! avagy Románia várólistán. L. I.
- A romániai magyar keresztény egyházak előjárói
állandó értekezletének állásfoglalásai
- Bodó Barna: A befogadó Bánság
- Arany János: A walesi bárdok

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Finta Ella: A romániai törvényhozás hézagjai.
Interjú Vida Gyula országgyűlési képviselővel 2
- Fodor Sándor: Reménytelen próbálkozás 5
- Halász Anna: Cyclon B 6
- Beke György: Helynevek tanúsága 7
- Bardócz Gergely: Két püspök Csíkszeredában 10

HISTÓRIA

- Popély Gyula: Keleti Svájc? 13

FÓRUM

- Molnár Andrea: A Ciprus-dilemma,
avagy az európaiság ára 17

ERDÉLYI CSILLAGOK

- Kós Károly: Márton és György 21

MŰHELY

- Dobos János: Magyar történelem
a vajdasági iskolákban (2.) 28
- Széteshet az Egyesült Királyság? 30

VISSZAPILLANTÓ

- Rászlai Tibor: A "tollatlan enciklopédia".
Emlékezés Brassai Sámuelre 31
- Székely András Bertalan: Eszméletű örökség 33
- Botlik József: Egy szemtanú
vallomásai Kárpátaljáról 35

FIGYELŐ

- Györffy László:
Kinek a fészke? Ez már a sajátunk? 39
- Munczi László: A kormányhatározat árnyékában... 42
- Bálint József: Fejlődőben
az erdélyi falusi turizmus 43
- Éltes Enikő: A törvényt be kell tartani 44
- Történelem és politikatörténet 44
- A megyei/területi RMDSZ-szervezetek
figyelmébe! 45
- Mit hozhatunk, mit vihetünk? 45

POSTABONTÁS

- Az érem másik oldala 46
- Dr. Eva Maria Barki:
Levél az RMDSZ Kongresszusnak 46
- A benzin illetékről 47
- Kilencszázados jelenlét 47
- Mikor kell benzinilletéket fizetni
a román határnál? 48

**A lapot Finta Ella Szilágyosmlyórol
készült fényképei illusztrálják**

A romániai törvényalkotás hézagjai

Beszélgetés Vida Gyula országgyűlési képviselővel

– Vida Gyulának hívnak. Hatvanöt éves vagyok, olyan korú, hogy a második világháborút kisdíákként értem meg... Én gyakorlatilag megmaradtam somlyainak. Nagyon ragaszkodom ehhez a városhoz. Itt dolgoztam a szakmámban. Pénzügyi középiskolát végeztem, és miután befejeztem az egyetemet, lehetőségem nem volt, hogy mint bíró, ügyész elhelyezkedjem az örökölt politikai bélyeggel, tehát megmaradtam közigazgatási területen. Posztgraduális egyetemi kurzusokat végeztem, így szakosodtam pénzügyi-jogi kérdésekre. 1990-ben, amikor Romániában az első – nyolcvankilenc utáni – választásokat tartották, parlamenti képviselő lettem. 1992-ben megújítottam a mandátumomat, 1996-ban szintén. Családcentrikus ember vagyok, számomra a családi környezet alapvető követelmény...

– *Mint országgyűlési képviselő, Ön mit tud tenni a Szilágyságról, közelebről Szilágysomlyóért?*

– Tessék nézni! Én 1989 decemberében nem gondoltam, hogy politikai szerepet vállaljak. A véletlenek?... Katolikus vagyok, de hiszek a predesztinációban, és úgy érzem, hogy mindenkinek meg van írva az útja. 1989 decemberének az utolsó napjaiban a szilágysági magyarságnak a képviselői a zilahi református templomban gyűltek össze. Erről a templomról tudni kell, hogy Erdély egyik legnagyobb temploma. Több ezer ember fér el a templomban. El lehet képzelni, hogy tömve volt a templom: körülbelül 3-4000 ember volt jelen. Az egész Szilágyságból! És ott mindenki az események hatása alatt volt, úgy tűnt... Mindenki azért úgy meg volt gondolkozva, és félt, hogy vajon, mi fog következni, mi fog történni?

Én is ilyen hangulatban mentem el, beültem én is az egyik padba. Eufórikus hangulat volt, de az egész helyzet olyan meggondolkoztató. Mert akkor aztán kezdődött ez a hisztérikus hangulatkezelés, hogy jönnek a terroristák, és hogy milyen csapatmozgások vannak. Tehát azért meg voltak rémítve az emberek. Elmentem, gondoltam magamban, nekem is becsületbeli kötelességem, hogy ott legyek. Szinte – számomra – most is, mikor elmesélem, egy olyan... nem hiszem, hogy így történtek a dolgok, pedig így történtek!

Az ottani református pap... Székelynek hívták, Székely Sándor? Mindenki lélegzetvisszatartással hallgatta, hogy most mit fog mondani. Hát ő körülírtan, evangéliumi szövegre hivatkozva próbálta megnyugtani az embereket, de az emberek – láttam – hogy többet várnak. Kiment egy pár szónok, papírra rögzített szövegeket olvastak fel... Egy adott esetben úgy éreztem, hogy ki kell mennem, és ott valami választ kell adnom az embereknek. Hihetetlen érzés volt, mikor kimentem, szétnéztem, s láttam azt a több ezer szempárt, hogy felém iránnyul. És akkor azt mondtam (s az a meggyőződésem, hogy valami sugallta ezt), hogy érkezett egy időszak, a jogokat ki kell harcolni, és ezek a jogok megilletnek bennünket! Az eredménye az volt, hogy mint az RMDSZ első megyei elnöke kerültem ki a templomból. Bekapcsolódtam a mozgalomba, azóta is igyekszem. Sajnos, mindig van bennem hiányérzet, hogy nem eleget dolgozom és nem eleget teszek. Mindig jön, hogy menjek, minél több faluba. Most a parlamenti vakáció idején is több, mint húsz faluban voltam.

– *Miért?*

– Hogy az emberekkel a kapcsolatot tartsam. Nagyon igénylik az emberek! Olyan jó érzés volt: most valamelyik nap Ippon voltam. Volt egy... Ippon nagyon tragikus események történtek, és negyvenöt után ott is jött a leszámolás. Sok esetben azok, akik végrehajtották a negyvenes dolgokat, azok mind elkerültek és mindenki egyöntetűen elítélte őket. Sajnos, ami Ippon történt a románokkal, az más helységeken a magyarokkal történt és a román hadsereg részvételével! És ott is voltak áldozatai a retorzióknak negyvenöt után. Egy ilyen családnak volt valamilyen ügyes-bajos dolga. Ippon voltam, a polgármesterrel tartottam egy megbeszélést, s ezt a családot látogattam meg. Amikor kerestem a családot, tíz perc alatt vagy 30-40-en vetek körül az utcán. Akkor láttam, hogy mennyire igénylik az emberek a találkozást és a kapcsolattartást.

A parlamentben több ülészakon frakcióvezetője voltam az RMDSZ képviselőházi csoportjának. A 96-os választások után kormányzási felelősséget vállalt az RMDSZ. Nagyon fontos politikai megbízást kaptam: a képviselőház leg-

nagyobb állandó bizottságának, a gazdaságpolitikai, reformügyi és privatizációs bizottságának vagyok az elnöke. Harmincöt képviselő tartozik ide, és ennek a bizottságnak a hatáskörébe tartoznak a gazdasági reformokkal kapcsolatos törvényhozási tevékenységek, ezeknek az irányítása.

– *Konkrétan? Milyen törvényekre kell gondolnunk?*

– A privatizációs törvényre, a külföldi beruházók jogállását szabályozó törvényekre, a gazdaság szerkezeti átalakítására irányuló törvényekre. Nagyon sok törvényről van szó. Azok a jogszabályok, amelyek a gazdasági reformnak a jogi keretét adják meg, ezen a szakbizottságon mennek keresztül. Ez a szakbizottság nyújtja be a plénumra, és tartja fenn a plénum előtt ezeket a törvényeket. Nagyon érdekes tevékenység, nagyon fontosnak tartom, hiszen a majdnem kétmillió romániai magyar nemzeti közösségnek nemcsak nemzeti-ségi szempontból vannak különleges problémái – értem alatta az anyanyelv használatára vonatkozó szabályozásokat, oktatási törvényt –, hanem ezeknek a gazdasági bázisát is biztosítani kell. Gazdasági bázis és egzisztenciális bázis nélkül ezt a közösséget nem lehet talpra állítani! Nagyon fontosnak tartom, hogy az ország általános gazdasági helyzetének a kezelése keretében mi, akik benn vagyunk a parlamentben, különleges jelleggel foglalkozunk az erdélyi magyarság gazdasági-szociális kérdéseivel.

– *Ez a tevékenység hogyan sugárzik ki ide Szilágysomlyóra?*

– Szilágysomlyón két dolgot, két nagyon költséges dolgot sikerült elrendezni. Két új Kraszna-hidat kapott Szilágysomlyó. A régi hidak elavultak és ez a mostani súlyos pénzügyi-gazdasági helyzetben igen nagy teljesítmény volt. Többmilliárdos beruházásról van szó. A másik dolog pedig, hogy minden eszközzel megpróbálom támogatni, hogy Szilágysomlyó földgázt kapjon. A városban folynak a csatornázási munkálatok – vízvezeték –, természetesen a lehetőségek behatároltak. Azt is szeretném hangsúlyozni: legfőbb feladatunknak tekintem, hogy a város lakosságának a rendelkezésére álljak. A parlamenti irodámat itt szerveztem meg Szilágysomlyón. Ez a parlamenti iroda Észak-Erdélyi viszonylatában modell-jellegű.

- Hol működik az iroda?

- Itt Szilágysomlyón, az RMDSZ székházában. Ennek is van magyarázata: a parlamenti irodának van finanszírozása, infrastruktúrája, s ha azonos épületben működik, ez közvetlenül vagy közvetve az RMDSZ tevékenységét is elősegíti. Azért gondolom, hogy modelljellegű, mert nagyon sokan jönnek más megyéből is a fogadónapokon. Egy-egy fogadónapon negyvenen-ötvenen vannak. Az állampolgároknak az ügyes-bajos dolgai kerülnek a parlamenti irodában szóba. Pénteken van fogadónap. Vakáció alatt is mindennap kimentem egy magyarlakta helységbe, és a kétynel-vü helységtábláknak, intézmények feliratainak a kérdésével foglalkoztam.

- Sikerül ezt megoldani?

- Sikerül! Sikerül, úgy, hogy premier lesz Szilágynagyfaluban! Ma is kinn voltam Nagyfaluban. A parlamenti irodának a tevékenysége széles skálájú. Az állampolgárok örökzöld témája a földtörvénynek az alkalmazása.

- Ez a tizennyolcas törvény és a módosítása!

- A tizennyolcas törvény. Igen. Rengeteg visszaélés történt, kijátszották az idősebb embereket... Benn voltam a parlamentben, amikor elfogadták ezt a törvényt. Tudtuk, hogy nagyon sok hiányossága van különösen azért, mert a törvény nem helyezett hangsúlyt arra, hogy megfelelő, jogi felkészültséggel rendelkező embereknek a kezére bízák a földtörvénynek az alkalmazását. Félanalfabéta, a régi struktúrákhoz tartozó emberekre bízta a földtörvénynek az alkalmazását! Ezek minden eszükkel megpróbálták kijátszani az embereket. Elsődlegesen azt az okot hozták föl, hogy az emberek nem tudják a tulajdonjogokat bizonyítani. Megaka-

dályozták, hogy a telekkönyvi kivonatokhoz jussanak. Sok idő, hozzá nem értő ember heteken keresztül állta a sort, végül türelmetlenül beszéltek velük, elutasították őket, hiszen a telekkönyvekbe hosszú évtizedeken keresztül nem történtek bejegyzések. Országosan és itt Szilágysomlyón is ez a helyzet, hiszen a kollektivizálás után a termőföld nem képezte az adásvételnek a tárgyát, tehát a telekkönyvekben nem szerepeltek. A mezőgazdasági naplókba, az ún. „registrul agricol”-ba bejegyzett adatok hiányosak. Sok helyen átjavították, megsemmisítették őket, például Somlyóújlakon elégették! Ugyanakkor a mezőgazdasági naplóba olyan adatokat vezettek be, amelyek nem feleltek meg a valóságnak. Az emberek igyekeztek megszabadulni a földtől, amikor bejegyeztették a mezőgazdasági naplóba, hiszen akkor létezett a kötelező beszolgáltatásnak az intézménye...

- Ez az ötvenes években történt?

- Az ötvenes években! Ugyanakkor a törvény igazoló okmányok fogadta el a kollektív gazdaságba való belépési kérvényt. Viszont a kollektív gazdaságban – mikor valaki belépett és beírt valamit a kérvénybe – nem kellett a tulajdonjogát bizonyítania, hanem, amit beírt, azt vették alapul. Ugyanakkor rengeteg visszaélés történt az állami gazdaságoknak a részéről is. Minden jogi alap nélkül földterületeket foglaltak el, megfélemlítéssel, különböző – akkor életben lévő megszorító intézkedésekkel, fenyegetéssel, hogy kuláknak nyilvánítják, ennek-annak az embereket! Az ún. „önkéntes felajánlás”-sal rátették a kezüket a földterületekre. Ezek az állami gazdaságok most is foggal és körömmel ragaszkodnak a földekhez. Tehát ilyen kö-

rülmények között kellett és kell az állampolgárokat támogatni!

- Ön reméli, hogy ez megoldódik az Állami Gazdasággal szemben?

- Igen! Itt történtek előrelépések, különösen 1996 után, amikor más pozícióból tudunk tárgyalni. Nagyon meggyőző példa, hogy öt éven keresztül folyt a vita a bürgezdai közösség és a szilágysomlyói Gostat között – egy körülbelül 50 holdas területre vonatkozólag. Felhasználva a parlamenti funkciómat, felkértem az illetékes megyei szervek képviselőit, jöjjenek ki Bürgezdra. Én is kimentem hétfőn reggel kilenc órakor! Ott volt a Gostat-igazgató, jogtanácsos... Ott volt Tímár, a zilahi, a Szilágy Megyei Állami Gazdaságnak az igazgatója. Zilahon van a központjuk; Balázs Zoltán, a nagyfalusi polgármester, mert Bürgezd Nagyfalu községhez tartozik; egy Ityi József nevezetű ember, a megyei kataszteri hivatalnak a képviselője és jómagam. Kimentem én is, és kihívtam őket, gondolva azt, hogyha én nem megyek el, akkor lehet, hogy megint napolni fogják a dolgokat. S öt év után kimérték és átadták a földterületeket a volt földtulajdonosoknak! Sok ilyen eset van a megyében... Itt Somlyón is nagyon sok ilyen eset volt, rengeteg ügyel van kapcsolatom! Nem túlzok, ha azt mondom, hogy földkérdésben az elmúlt hat év alatt legalább ötezer ember keresett fel!

Mikor beszéltem a parlamenti irodáról, nem említettem meg, hogy falvakon és községekben is kihelyezett fogadónapokat tartok. Egyesek lebecsülik a földtulajdonnak a fontosságát. Abból indulnak ki, hogy a földpiac még nem alakult ki, és elég csekély összegekért lehet földet kapni, venni. Ebből egyesek azt a következtetést vonják le, hogy a földnek nincs értéke. Ez nagyon téves megközelítése a dolgoknak. Nemcsak állampolgári jogosultsági érdekként fogtam el, hanem közösségi érdekként is! Szilágyságban a magyarság az összlakosságának kb. a 29%-át képviseli, ugyanakkor pedig a visszaadott földterületeknek a nagyságából kiindulva, a magyarok számának visszaállított földtulajdon nagysága több, mint 38%! Somlyói viszonylatban is így van! Mindnyájan tudjuk azt, hogy ez visszavezethető a honfoglalásig. Azt jelenti, hogy a betelepülők később jutottak és kisebb mértékben földtulajdonhoz. Ez bizonyos fokig tükröződik a földtörvény alkalmazása keretében. Most a helyzet javulni fog, a földtörvény módosítása révén. Szeptemberben – remélem – a szenátus is elfogadja. A képviselőház már elfogadta a módosításnak az első fázisát.

- Mit jelent ez?

- Azt jelenti, hogy kilencven napos terminust állapítanak meg, hogy azok,

Vida Gyula országgyűlési képviselő mond ünnepi beszédet az első alkalommal megrendezett Báthory-napok alkalmából

akik 50 hektárig bizonyítani tudják a tulajdonjogukat, ez a bizonyítás jogi alapot képez arra, hogy a tulajdonjogukat visszaállíthassák 50 hektárig, mert ez a legfelsőbb határ, amelyet elvileg elfogadtak. Erdőknek a viszonylatában 30 hektár. Az igazoló okmányokat és a kérelmet 90 napon belül az arra illetékes bizottsághoz be kell nyújtani. Ebben a szakaszban lehetőséget adnak arra is, hogy sérelemorvosló eljárást kezdeményezzenek azokban az esetekben, amelyekben a régi politikai rendszer megakadályozta a jogosultságaiknak az érvényesítését. Tehát kérhetik, hogy a dossziéjukat újra ellenőrizzék, benyújthatnak igazoló okiratokat. Nagyon sok esetben nem fogadtak el adásvételi szerződéseket meg effélekét. Erre is 90 napos terminus van.

– *Mettől meddig tart ez a kilencven napos terminus?*

– Attól függően, hogy mikor jelenik meg a hivatalos közlönyben. A mostani értékelések szerint szeptember első felében a szenátus le fogja tárgyalni. Le kellett volna tárgyalnia a júliusi, rendkívüli időszak keretében, de az történt, hogy a Szociális Demokrácia Romániai Pártja, tehát az Iliescu pártja és a Román Nemzeti Egységpárt az eljárási hézagokat, a házszabály eljárási hézagait kihasználva – meg tudta ideig-óráig torpedózni, hogy elfogadják.

A második fázisban véglegesítik a tulajdonviszonyokat a földre és az erdőkre vonatkozólag. Azt jelenti, hogy összesítik a jogosultságokat, és helységi szinten felmérik. Ott, ahol nincsen megfelelő földterület szabadon, ún. „tartalék földterület”, akkor a Gostattól elveszik a földet, és abból kielégítik a földterületekre vonatkozó igényeket. Abban az esetben, ha helységi szinten nincsen Gostat-birtokban sem földterület, akkor ennek a legfelső határát csökkenthetik bizonyos szinten: ha csak huszonöt hektárig tudják kielégíteni az igényeket, akkor huszonöt hektárra. Erdők viszonylatában ez nem áll fenn, vannak erdőterületek, úgy hogy 30 hektárig vissza tudják adni az elvett erdőket.

Illúzióim azért nincsenek, mert Romániában vagyunk, és – sajnos – ennek az új koalíciónak és ennek a kormánynak a legnagyobb hibája az, hogy nem tudja kibontakoztatni a tevékenységét, egy helyben topog, nem tud struktúrákat kicserélni, az apparátust kicserélni, épp ezért kételyeim vannak, hogy szépen, simán, zökkenőmentesen fognak ezek lezajlani. Különösen a vegyes lakosságú helységeken, hiszen árgus szemmel figyelik, hogy mit kapnak vissza a magyarok. Ez rányomta a bélyegét a földtörvény alkalmazására, de állítom, hogy ha az elmúlt hatéves képviselői tevékenységemben mást nem csináltam volna, csak a földtörvény alkalmazásával foglalkoztam volna, akkor is teljesítettem a feladatomat, hiszen több, mint 4000 hektár földet harcoltunk ki Szilágy megyében!

– *Es Szilágyosomlyón?*

– Szilágyosomlyón is biztos van egy 100-150 hektár föld, amelyet visszaszerztünk... Aztán egy ilyen parlamenti-jogi asszisztenciát biztosítottunk az államosított házak kárpótlására vonatkozólag.

– *A lakástörvényt is módosítani fogják, úgy értesültem. Miben áll a lakástörvény módosítása?*

– Igen, módosítani fogják annak ellenére, hogy megkezdték a kárpótlásoknak a folyósítását. Itt van egy komoly politikai konfrontáció a koalíció keretében: a Nemzeti parasztpárt és a Liberális Párt minden megszorítás nélkül vissza akarja állítani a tulajdonjogot, függetlenül attól, hogy van-e a lakásban bérlő vagy nincsen. Természetesen több lakás esetében csak egy lakásra vonatkozik ez, vagyis a többi lakásnál pénzbeli kárpótlásra kerül sor... A Demokrata Párt, Petre Románék igyekeznek politikai tőkét kovácsolni ebből, mert hagyományos demagógiával elég könnyen fel lehet használni ezt a kérdést. Ugyanis sok bérlőről van szó, akik féltik a fejük felől a házat... A módosított törvény sem teszi ki a bérlőket az utcára, hiszen a törvény öt évre biztosítja a lakbérleti szerződésnek a jogi fenntartását, tehát nem lehet felbontani. Valószínűleg valami méltányos megoldást próbálunk találni erre. Elégé vitatott és sok bonyodalommal rendelkező kérdéskör ez! Azt hiszem, hogy a közeljövőben, a közeli napokban nem kerül megvitatásra, hiszen a gazdasági szerkezet átalakítására vonatkozó intézkedések, az életképtelen, gazdasági teljesítményeket nem produkáló, veszteséget hozó vállalatoknak a felszámolása, tevékenységeknek a leszűkítése a munkanélkülieknek a táborát fogják növelni, ami szociális feszültségeket idéz elő, és ezt a kormány el akarja kerülni.

– *Itt Szilágyosomlyón például a Polgármesteri Hivatal épülete, vagy a rendőrségi és még más épületek is a Laczay családnak a birtokában voltak. Az ő esetükben milyen megoldás várható?*

– Arra gondolok, hogy kárpótlást fognak kapni.

– *Nekik kilenc lakásuk is volt. Tehát kárpótlást kapnak ezekért?*

– Igen. Na, most már Laczay... Például az egyik eset ez volt. Laczaynak is mint képviselő segítettem...

– *Laczay Jánosnak?**

– Többen vannak, egy elég szerteágazó család. Egy Búrgezen lakó férfi

volt nálam többször, itt a lakásomon is. Igen, segítettem, és vissza kell hogy kapjanak 50 hektár földet. Na, most náluk voltak olyan esetek, hogy zsidóktól vették meg – negyvenöt után – ezeket az épületeket. Egy vagy két adásvételi szerződést láttam, amelyeket bizonyos jogi fenntartásokkal lehet érvényesnek elismerni vagy nem. Viszont lehetőségük van, hogy bíróságon kérjék ezek érvényességének az elismerését. Vannak olyan lakások, amelyeknél a kárpótlásnak a nagysága meghaladja a folyóárat. Ez érdekes dolog... Konkrét esetet tudok mondani a családból. Az anyósom, Dénes Dezsőné. A családi neve Osztricza Zsuzsánna. Ők Krasznahorvátont laktak. Kisebb birtokosok voltak, mert az első világháborút követő földreform következtében nagyon kevés földterülettel maradtak. Egy ilyen módosabb házuk volt, gazdasági felszerelések, stb. Aztán amikor Krasznahorvátont a kollektív gazdaságot létrehozták, ezeknek menni kellett! Az édesanyját, idős asszonyt – egy neccel a kezében – kidobták az utcára. Ez a ház teljesen lerombolódott, tönkrement. És most adnak érte egy 45 millió lejes kárpótlást hét ár nagyságú földterülettel. Hát krasznahorvátói viszonylatban ezt az épületet, ilyen állapotban, 45 millió lejért nem lehet eladni!... Ez helységenként változik. Szilágyosomlyói viszonylatban folyóáron, piaci áron értékesebbek a házak. Nagyon sok esetet ismerek. Volt egy Ladányi nevezetű kereskedő Somlyón.

– *Ladányi Albertről van szó?*

– Igen. Igen. Ott is konkrétan tudom, hogy milyen kárpótlást kaptak. Megítélésem szerint a kárpótlásnak a nagysága az épületeknek a folyóárat meghaladja. De Kolozsváron vagy Nagyváradon – nem kisebb helységeken – ez éppen fordítva történik!...

– *... Szeretném hinni, hogy a Román Parlament olyan döntést hoz, amelynek értelmében – több évtizedes várakozás után – visszaszállnak az egyes családokra az elődök verejtékes munkával megszerzett javai. Tudjuk, hogy a föld anyaföld maradt tönkretéve is. Rendeltetése pedig nem az, hogy szennygödörök, bozótok, főleges utak terpeszkedjenek rajta, hanem az, hogy termést hozzon és ezáltal éltetője legyen az egymást követő nemzedékeknek, nemzeti közösségünknek a Partiumban is.*

Szilágyosomlyó, 1997 szeptembere

FINTA ELLA

Laczay Jánossal készített beszélgetést helyszíne miatt az Erdélyi Magyarság következő számában közöljük. (A szerk megjegyzése.)

REMÉNYTELEN PRÓBÁLKOZÁS

Mi, Romániában élő magyarok a diktatúra idejéből, sőt, az első világháborút követő évtizedekből megszoktuk, hogy valakiket nagyon zavar jelenlétünk – a szülőföldünkön. Valakik mindenféleképpen próbálkoztak már, hogy a nyomunkat is eltöröljék ezeken a tájakon – kiváltképpen az utóbbi három-négy évtizedben. Szándékosan romosították el jó néhány műemléképületünket (gondoljunk a bonchidai vagy a szentbenedeki kastélyokra, hogy tovább ne soroljam) és számos gyönyörű templomunkra (köztük a Hunyadi János építette marosszentimrei gótikus templomra), bár valamit be kell itt vallanunk: ezek elromosodásában, megannyi harang „lenémulásában” mi magunk is ludasak vagyunk, akik nem vállaltunk kellő időben gyermeket. Ezért is – nem értem bizonyos személyek és csoportosulások türelmetlenségét, akik igyekeznek lehetőleg rádobni néhány lapáttal önpusztító senyvedésünkre. Kár pedig. Kár a temetők sétányai mentén kidobálni sírjaikból a (hajdani) magyar csontokat, levésni a neveket a síremlékekről „a temetők nemzetiségi összetételének megjavítása” céljából. Kár – mondom, de meg lehet tenni.

Azok, akiknek a háta lúdbőrzik, ha egyáltalán magyar szót hallanak – a lehetetlennel is próbálkoznak. Anyanyelvünket próbálgatják nyesegetve idomítani.

A két világháború között jutott eszébe először valami pihent agyú hazafinak, hogy „megszüntesse” a magyar helységneveket. Egyszerűen Clujnak kellett írunk (magyar nyomtatott szövegben is) Kolozsvárt, Oradeának Váradot és Gheorgheni-nek Gyergyószentmiklóst. Azaz – kellett volna, mert nem írtuk így. Kolozsvárt „a Kincses Város”-ként emlegettük, Váradot pedig – tréfásan – „Peceparti – vagy – Kőrösparti Párizs”-nak. És így tovább. Hasonlóképpen határozott egyébként a Kárpátok Génusza is (saját népe nevezte így rajongva – majd agyonlőtte), aki szintén megtiltotta a magyar helységnevezést az országban.

Halottaink – kivált, akiknek már hozzátartozóik sem éltek a vidéken – nem tiltakozhattak a sírháborítások, síremlék-rablások ellen. Épületeink se védekezhettek a tetőcserepet-téglát-követ szerkesztésük lopkodók ellen. Ám Ófelsége a Nyelv – nem hagyta magát. A merénylet ugyanis *egyáltalán az emberi nyelv* ellen szólt, mihelyt egyik hajtása szókinccsének egy részét ki akarta iktatni, megsemmisíteni, vagy tűzre vetni kívánta. A két világháború közötti kísérletet egy bárgyú cenzor röhejbe fullasztotta, amikor a címként idézett közmondásba (Nincsen rózsza tövis nélkül) – belejavított: azt hitte az árva, hogy Tövis-helységről van szó – és a cím így jelent meg: „Nincsen rózsza Teius nélkül”. A rendeletet maguk a román állami hatóságok vonták vissza.

Diktatornak és asszonyának tulajdonított magyar helységnevtiltás is hiábavalónak bizonyult. Nem a bálványozott – majd szidalmazott házaspárra (román katonák által) szórt golyózápor vetett véget neki – ez csak pontot tett a végére. Valójában alig alkalmazták: Megtalálták-találtuk a módját, hogy érzékeltessük, melyik városunkról-falunkról szólunk, anélkül hogy a nevét leírtuk volna. Akárcsak a két világháború között.

Úgy látszik azonban, ismét feltámadt a nemzedékeket kisértő gondolat – mégpedig a román kormány demokratikus intézkedése folytán, amely szerint azon falvak-városok esetében, ahol legalább 20 százaléknyi a kisebbséghez tartozó állampolgár – a kisebbség nyelvén is ki kell tenni a helységnevtáblát. Érdekes módon nem is a szélsőségeseknek mondott, jól ismert politikusok melegítették fel új formában a régi levest. Egyes vezető kormánypártokhoz tartozók is, köztük Kolozsvár prefektusa, aki mindezidáig nem bizonyult ugyan ellenségesnek irányunkban – de a magyar helységnevezés használat dolgában inkább hajlik a legszélsőségesebbek felé. A két világháború közötti, majd a Ceausescu-féle tiltóknál árnyaltabban fo-

galmaz: Ezek szerint, ahol a magyar elnevezés tökéletes hangzásbeli megfelelője, vagy tükörfordítása a románoknak, ott maradéktalanul használható a magyar falu-, városnév is. Más esetekben azonban – mint a Kolozsvárban például –, ahol a román név mindössze Cluj-Napoca (a diktatortól kapott ókori elnevezés maradt!), a „vár” nem szerepel benne, be kell érnünk a román név magyar helyesírással történő lejegyzésével („Kluzs”) – esetleg a román hangzáshoz közelálló „Kolozs”-zsal, de mindenképpen „vár” nélkül – eltulajdonítva ilyenformán egy közeli falu (hajdani város) nevét, mivelhogy a „Kolozsvár” az Osztrák-Magyar Monarchiára emlékezteti a Prefektus Urat.

Pedig – tévedés.

Az Osztrák-Magyar Monarchia még csirájában sem létezett: Évszázadokkal azelőtt, hogy a derék Habsburgok kinézték volna maguknak Szent István koronáját – ezeket az erdélyi városokat úgy hívták magyarul, ahogyan ma is hívjuk. Ezek a helységnevek a magyar nyelv szókinccséhez tartoznak. Hatósági rendelettel pedig csonkítani egy nyelv szókinccsét – faragni rajta – lehet ugyan, de kár az erőfeszítésért, mert úgyse megy. Ófelsége, a különböző hangokon megszólaló emberi nyelv nem tűri, hogy bármelyik árnyalatán erőszak essék.

Tessék csak nyugodtan Kolozsvárnak hagyni Kolozsvárt és Menaságnak Csíkmenaságot. Mint ahogy nincs olyan háborodott elme, aki megtiltaná a magyarnak, hogy Leipzig-ot Lipcsének, a románoknak, hogy Lipsca-nak mondja-írja. A debreceni cívisek se borzolódnak fel annak hallatán, hogy városukat a románok Debrețin-nak, a szegediek pedig, hogy az övéket Seghedin-nak írják, mondják.

Kolozsvár pedig csak maradjon meg – a magyarok számára – Kolozsvárnak. Meg is marad. Minden eddigi korlátozó-átkeresztelő-tiltó kísérlet ugyanis a nevetségbe fulladt, megbukott.

FODOR SÁNDOR

CYCLON B.

Az éltető levegő, amelyre egy életen, egy pályafutáson át szomjaztam, a véleményszabadság, a szabad sajtó oxigénje volt. A szófogadó sajtó nonszensz, és mégis ebben kellett írnom több mint negyven éven át. Akkor megkerestem magamnak azt a területet: a színházat, a filmet, amely nem kapcsolódott oly szorosan a hatalmi rendszerhez, hogy ne tudtam volna kiszorítani magamnak egy picit tért, ahol a magamét mondom. De a búvárhang oxigénellátása szűk és bizonytalan, a csővezetékét átharaphatja egy cápa, vagy elvághatja a fedélzetről az, akit zavar, amit a búvárhang ablakán át látok, és nem hallgatom el. Megtanultam, megtanultunk visszafogott lélegzettel, összehúzott vállal élni. Tüdőnk kapacitását nem vettük igénybe ötvenhat ószének két hete kivételével szinte soha. A vezényszó a levegőtartalék tulajdonosai részéről az volt, hogy „sajbru”, vagyis mértékletes – vagyis semmitmondó. Olyat kell írni, ami nem ráz.

Idestova nyolc éve érzem úgy, hogy most szívom, most szívhatom mellre a levegőt, amit fukarul elzárt előlem a rendszer. Írom a magamét, mondom a magamét a magam kis közönségének – ne haragudjanak, kedves olvasóim, nem sajnálom le önöket, csak épp az ország lakosságának hét százalékát tesszük ki, és a sajtó, a mass-media finanszírozói amolyan szelepek tekintenek bennünket, akiknek a morgolódása megnyugtató, „mérészkletes” idegállapotban tartja a magyar lakosságot. Volt egy vicc még az ötvenes években: egy kutya át akar szentkedni a magyar határon, s az, amelyik uttarad, megkérdi tőle, hogy ott több-e az ennivaló, s ha nem több, akkor nem mindegy, hogy hol éhezik? Az áttelepülő kutya azt feleli: ott viszont lehet ugatni. Kedves román barátom és kollégám, akit negyven éven viit el a negyedik infarktus, tehát ő is fulladozott eleget, azt kérdezte tőlem 56 után: és ha kimondjátok az igazságot, akkor mi van? Érdemes abba beledöglenni?

Ha ma élne, ő is a Dilemánál, a 22-nél, vagy a Cațavencunál dolgozna. Ez a három hetilap az, amely szentségnek tekinti a szabad lélegzetet a román sajtóban – és olykori ügytelenségei, a publicistái műveltségéből fakadó baklövészek beszámításával a Románia Liberă is. De a napisajtó nagygyűi és kis kováspuskái egyaránt rontják a levegőt. A tévék nemkülönben.

Az évtizedek óta burjánzó sci-fi-irodalom és -film többször idézett olyan körülményt, lehetetlen lehetőséget, hogy valami távoli bolygó emberisége ciángáz-atmoszférában él, és ezért kölcsönösen inkompatibilisek vagyunk... Én azok közé tartozom, akiknek hozzátartozóira hermetikusan zárt helyiségekben bocsátottak ciángázt, Cyclon B. volt a neve. A légszomj mély lélegzetével kapcsolódott az éltető oxigén után, s annál könnyebben hatolt be tüdejükbe a halálos mérég. Mostanában sok szó esik a légszennyeződéstről, elkopott, ócska üzemi berendezések szívárgásáról, szigetetlen személtlerakódó telepekről – érezzük mind a mocskot a rossz városi levegőben. A sajtó leve-

Nemzedékünk tanárai közül mondta valaki még a Bolyai jogi karán, hogy a jog olyan, mint a levegő: az ember akkor érzi meg létfontosságát, amikor hiányzik, amikor elfogyott. Amikor bele kell halni. Az a jogász professzor persze nem mondott ilyen patetikus dolgokat, csak azt, hogy a hiányból értjük meg, micsoda.

gőjében azonban egyre inkább érzem a ciángázatot.

Éveken át hadakoztam a hivatalos, „hatósági” tévé hírovtatának lélekmérgezésével. Ennek vége, s a többiek, a magánadók híryanaga is tisztességes. De sajnos, bárhol lenne közéleti talk-show, vita a sajtó vezéralakjaival a napi politikai kérdésekről, melyek a gazdasági-közéleti reform kérdéseit illetik, ugyanazokat az egykori Scân-teiásokot látom ott, akik a mértékletesség üres-járatával excelláltak a régi sajtóban, most pedig hadakoznak bátran – a kormány, tehát a reform ellen. Azok, akik, mondjuk, megbuktatták az Iliescu-rendszert, most sem akarnak egyebet, mint kormányt buktatni. A kormánynak ügyetlen, naiv, sok hozzá nem értő tagja van, de a legjobb román kormány, amely valaha is volt, mert elvállalta becsületesen a megkövetelt európai normákat – csak épp a hagyományos hatalom alsó rétegeinek ellenállása folytán nem képes keresztülvinni a dolgokat. Jellemző példa, hogy a törvényes út betartásával Markó Béla feljelentette a zászlótolvajokat, a kétnyelvű feliratok lemázolóját, a sajtóban rágalmozó magyarfalókat, s a feljelentést ott porosodik a kolozsvári vagy vásárhelyi rendőrségen, Dejeu belügyminiszter pedig elhiszi azt a képtelenséget, hogy a székelyföldi falusi rendőr gyereke nem tud románul, mert a faluban nincs román iskola – hát otthon hogy beszél az a román család? –, és Buchwald Péter kolozsvári alprefektustól számon kéri, hogy minek kell a gazdasági feszültségek mellé még etnikai feszültség is – amit köztudottan a kolozsvári polgármester és parazita siserahadai keltenek, nem mi. Ha a törvénytörők ellen nem képes eljárni az első, őszintén reformpárti, eurointegrációs szándékú román kormány, az nagy baj... Ha megjednek a nyilván felbujtogatott, utakat elálló munkástömegektől, amely Ceaușescu idején bezeg nem állta el az utakat, amikor a falvakat rombolták és nem volt mit enni, az bizony baj. De az Adevărul, az Evenimentul Zilei, a Național, a Jurnalul Național, a Curierul național, meg a többi lap szerkesztői, nevezetesen Cristian Tudor Popescu, Horia Alexandrescu, Octavian Andronic, Dumitru Tinu, Ion Cristoiu, és újabban sajnos már a valamennyiüknél tehetségesebb és kultúraltabb Cornel Nistorescu örül a bajnak, és naponta „leleplezi” a kormányt,

sürgeti a megbuktatását. És nem elég, hogy a lapokban mi van. De a tévé – a „hatósági” és a kereskedelmi tévék is, csak ezeket hívják a politikai vitafórumokra, hiszen ez az eladható áru, de sem Gabriel Andreescu, vagy Andrei Corneát a 22-től, sem Liiceanut, sem Patapieviciet, sem Dinescut, sem Mircea Tomát a Cațavencutól, sem hírmagyarozóját, sem a Sfera Politicii című, igen komoly folyóiratot szerkesztő Setelian Tănăsét, sem a Románia Liberă fiatal kommentátorait nem hívják soha. A reformpártot ott csak Octavian Paler képviseli, aki bizony nagy tekintélye ellenére kissé kiesett az időből, ahogy a mitikus nemzeti szentségeket szinte XIX. századi párosszal celebrálja. Például a hatósági tévén műsorának kultúrátlanítása ellen joggal tiltakozva, képes azt az érvt felhozni, hogy a kultúra olyan, mint a hadsereg – én ennél többre tartom a román kultúrát. És természetesen sohasem hívnak meg egyetlen magyar kommentátort sem, pedig Szász János akármelyikükkel felér.

És mivel baj van, mivel a Demokratikus Konvención belül nincs egyetértés, mivel sztrájkok fenyegetnek, megint előszedhetik a bűnbakot: a szófogadatlant, rebellis, gőgös magyarságot, illetve RMDSZ-t. Amikor a hatósági tévé *Különkiadásába* meghívták Tokay György minisztert, Radu Nicolau úgy viselkedett, mint egy rosszhiszemű vizsgálóbíró, nem mint egy politikai riportter. Ha nagy a baj, akkor több, mint kétszáz éve intézményesen vadított román nagytömeget mindig be lehet etetni a magyar veszéllyel, s ehhez olyan marhaságokat is leközöltet az egyetlen kultúralt és pár éve még nagyon civilizált Cornel Nistorescu, hogy a „horthysta” és „osztrákmagyar” – valójában évezredes – helységnevekkel nyolcvan év történelmet akarunk eltörölni. És prefektusok részéről merül fel a gondolat, hogy inkább fordítsuk le magyarra a román helységneveket, amelyek tulajdonképpen a régi magyar helységnevek népies-tudatlan elferdítései... Válaszra nincs mód, mert a tévék politikai vitáira bennünket nem hívnak, a szenzációhajászó oldalsó riportok fúrják azokat a nemzetközi egyezményeket, melyeket a román állam hivatalosan felvállalt, aláírt, az uszítás nyaklő nélkül folyik – ami még tetézi azt, hogy drága hazánkat megbízhatatlan üzlettársnak ismerik Nyugaton és ezek szerint nem szavatartó politikai partnerek.

A szabad sajtó levegőjét egyre sűrűbben árasztja el a Cyclon B. A bukott PDSR-vel tömbszerűen egy követ fújó sajtó mögött okvetlenül nagy pénznek kell hogy álljanak, tömeglapot a mai elszegényedésben nem lehet pusztán az olvasókból fenntartani. A tisztességes lapok, tollak mögött csak szerény alapítványi összegek húzódnak meg. A Vatra díszelnöke, Iosif Constantin Drăgan nagyon gazdag, az egyik legfőbb befektető: ő finanszírozza a Cyclon B-t.

Csak hogy a mérgezgáz nem válogat. Nemcsak a bűnbak fulladhat bele, de a törékeny, kétbalkezes román demokrácia is.

HALÁSZ ANNA

Helynevek tanúsága

Falvak és városok, hegyek és folyók magyar elnevezése a magyar szóállomány tulajdona, hagyományaink szerves része. Minden egyes eltűnő – eltüntetett – magyar helynév, folyónév az egész nyelvet csonkítja. Mondhatom úgy is, hogy egyetlen magyar helynév halála üszkös sebet nyit a nyelv testében. És az orvostudományból jól tudjuk, hogy a kezeletlen üszkösödés terjed, általános fertőzéssé válik, gyógyíthatatlan lesz.

Lehet, hogy a helynevek cenzorai nem ismerik a nyelvfejlődés, a nyelvszociológia minden nyelvre egyképpen érvényes törvényszerűségeit, pusztán hatalmi féltékenység dolgozik bennük. A meghódított területeket nyelvileg is be akarják kebelezni, és a hódítók saját nyelvükből vett neveket adnak nekik, még akkor is, ha ez teljesen ismeretlen vagy éppen érthetetlen az ott lakók számára. Névváltoztatáskor rendszerint a könnyebb érthetőségre hivatkoznak, ennek elérésére gyakran tükörfordítással élnek. A Tatabányán megjelenő *Limes* tudományos szemle egyik utóbbi számában (1997/2.) Bencsik Péter kitűnő tanulmánya a helységnevek változásairól értekezik, az utóbbi két évszázadból vett, köztes-európai példák alapján. (Köztes-Európának a Németország és Oroszország közötti sávot nevezi, azon kisállamok láncolatát, amelyek a két nagy európai hódító birodalom ütközőterületét jelentette.) A szerző megdöbbenő példákat állít párhuzamba, s mindegyik azt mutatja, hogy a hódító hatalom a helységnevek „lecsérésével” a maga uralmát akarta még jobban megszilárdítani. Az 1848/49-es szabadságharc leverése után Magyarország is meghódított területnek számított a Habsburgok szemében, és ezt nyelvileg is ki akarták hangsúlyozni. Minden városnak, nagyobb településnek a német neve került az okiratokba, térképekre stb. De igen sok magyar helységnek egyáltalán nem volt kialakult német neve. Erre a császár „nyelvészei” tükörfordítást alkalmaztak. Ez nem egyszer nevetségessé tette az egész eljárást. Így például a névadó osztrák tisztviselő úgy értelmezte a maga számára, hogy *Böszörmény* helység két magyar szó összetételéből keletkezett, a *bösz* és az *örmény* szavakból, és megszülette a német elnevezést: „*Wütender Armenier*”. Könnyebben eliga-

Kezdjük előlről megint – ki tudja, hányadszor már – annak a bizonyítását, amit nagyon jól tudnak azok is, akik újra meg újra bizonyosságtevésre kényszerítenek? Fárastzó küzdelem, abba is hagyónok, ha nem anyanyelvünk épsége, nemzeti önazonosságunk forogna kockán. Ezt a hárcot azért nem lehet abbahagyni, mert létezésünk pusztulna bele.

zodhatott-e egy Magyarországon járó német eme császári térkép alapján? A *bösz örmény* városát hiába kereste, messze környéken senki nem tudta útba igazítani.

Vegyünk egy erdélyi példát, Gyulafehérvárét. Ezt az ősrégi települést, amelyik Erdély központi helyén fekszik és ahol a magyar gyulák székeltek, magyarul a gyulák első, legfontosabb – „fehér” – várának nevezték el. (E vonatkozásban lásd Székesfehérvárt, mint minden magyarok első városát.) A román népesség, megtelepedése után, a szlávok *Bălgrad* elnevezést fogadta a maga szóhasználatába. (A szó értelme: Fehérvár; még a Bolgár Birodalom idejéből maradt fenn.) A gyulák után a római katolikus püspök székelt itt, illetve vele együtt az erdélyi vajda. A várost a mongolok 1241-ben elpusztították, de hamar újjáépült. Az erdélyi fejedelemség megalakulása után itt volt az új ország, a keleti magyar királyság fővárosa. Újabb keleti betörés, a török-tatár pusztítás rombolta le 1658-ban. Nem egészen harminc év múltán a bécsi császár csapatai szállták meg Erdélyt, és a lipóti Diploma Habsburg-nagyhercegségnek nyilvánította. Bécsben ekkor úgy határoztak, hogy Károlyról kell elnevezni az ősi erdélyi székvárost. És lett belőle *Karlsburg*. Nem is alaptalanul, hiszen a romjaiban jelenleg is álló várat III. Károly építtette, a XVIII. század elején. Témánk szempontjából az a lényeges, hogy a lakosság soha nem hívta *Karlsburg*nak, hanem a magyarok mindig is Gyulafehérvárnak, a románok *Bălgrad*nak. Utóbbiak, népi szinten ma is ezt a

nevet gyakorolják, noha hivatalosan a szépen csengő *Alba Iuliát* adták románul a városnak.

Gyulafehérvár példájánál maradvamég, a vegyes lakosságú Erdélyben természetesen volt, hogy a magyarok és a románok, de így a németek vagy a máramarosi ruszinok a maguk nyelvén adtak nevet lakóhelyüknek. Természetes joga ez minden népnek és minden anyanyelvnek. A helynév ugyanis nem az állam sajátja, hanem a nyelv. Ez a világ legbölcsebb, magától értetődő testvérisége, amelyik nemcsak megtűri, de egyenesen elvárja, hogy minden nép a maga élményei, leleménye, hagyományai szerint adjon nevet a városoknak, falvaknak, hegyeknek és folyóknak, csillogoknak és fogalmaknak. Soha még nyelvet nem csorbított az, ha egy másik nyelv másként szólította meg a városokat, folyókat és madarakat. Ki ütközhetne meg azon, hogy ami németül *Leipzig*, az románul *Lipsca*, magyarul pedig *Lip-cse*? Legkevesébé éppen a németek, e város gazdái.

Az államhatalom saját nyelvi törvényeinek és sajátosságainak megfelelően nevez el olyan helységeket, amelyek újabb hódítással kerülnek a birtokába, vagy régóta ott vannak, de nem kaptak még az állam nyelvén elnevezést. Éppen ezért semmi kivetnivaló nincs abban, hogy 1918 után a román állami hatóságok hivatalból adtak román neveket olyan székelyföldi helységeknél, amelyeknek addig csak magyar nevük volt. Ugyanígy tudunk olyan múlt századi nyelvi rendezésről, amelyik a történelmi Magyarország román, szlovák, horvát helyneveinek adott a magyar nyelvhez hangzásban közelebb vagy értelmezés alapján rokon nevet. A lényeg minden esetben az, hogy ezeket a helyneveket ne kényszerítsék rá a települések lakóira is, főleg azért, hogy betiltják a helységek addigi elnevezését.

Ezzel a váddal – mint látni fogjuk – a román történészek rendszeresen és teljesen alaptalanul illetik a történelmi Magyarországot.

Ime egy-két példa. A *Gazeta Transilvaniei*, mint a legtekintélyesebb román sajtóforum Magyarország területén 1838. március 12-én indult Brassóban. A leghosszabb ideig folyamatosan megjelenő román lap Erdélyben; 1944-ig jelent meg, most megint feltámadt. A

lapfej mellett cirill betűkkel – akkor ezt használták a román nyelvű szövegek – a dátum és a szerkesztőség székhelye: *Braşov*. (Vagyis Brassó román neve.) Ötven évvel később, 1888-ban a keltezés, most már latin betűkkel: *Brasovu*, 1. Ianuariu. A centenáriumi szám címodalán, 1938-ban, Nagy-Romániában ugyanígy: *Braşov*. Tehát az 1867-es kiigyezés után, amely a román történe-szek számára a „magyar elnyomatás” mélypontja volt és kiterjedt az élet minden területére, a hatóságok nem követelték meg, hogy a lap magyarul (vagy németül) is feltüntesse kiadási helyét. Sőt, a *Gazeta Transilvaniei* híreiben a helységneveket minden esetben következetesen románul adták meg, még akkor is, ha az események színmagyar településen történtek, feltéve ha a helységnek volt román neve is.

Mondhatná valaki, ez elszigetelt, egyedi, „brassói példa”. Nézzük a másik fontos sajtókiadványt, a *Tribunát*, ennek 1884 és 1903 között megjelent számait. A lap élharcosa az erdélyi románság nemzeti felszabadulásának, a román nemzet egységének. Fejlécén hirdeti: „A Nap minden román számára Bukarestben kel fel!” Íme, egyik lap-szám fejléce 1884-ből (jól bent járunk a „kiegyezési korszakban”). A szerkesztőség így adja meg a maga címét: *Sibii, Str. Căminărie nr. 3*. Ha az „elnyomó” magyar hatóságok magyar helynév-használatot követeltek volna, akkor ez így hangzik: Nagyszében, Nagydisznó utca 3. szám.

Vagyis: a magyar királyi posta nemcsak a helységneveket nem követelte meg magyarul, de még az utcák feltüntetését sem. Keressük viszont elő a *Népi Egység* 1945-ös, 1946-os lapszámain, amelyekben sűrűn találunk tiltakozásokat amiatt, hogy a román posta nem vesz fel csak románul megcímezett leveleket, románul megfogalmazott táviratokat, vagy szétbontja a magyar nyelvű telefonbeszélgetéseket. Mindez a „boldog Groza-korszakban”! 1956 nyarán a bukaresti *Előre* első oldalán tiltakoztak, amiért a marosvásárhelyi posta nem vett fel magyar nyelvű táviratot. Ne feledjük el: akkor állítólag a Magyar Autonóm Tartomány székhelye volt Marosvásárhely!

Ugyanezen „kiegyezés időszakban”, vagyis akkor, mikor mai román történe-szek szerint legjobban elnyomták az erdélyi és bán-sági románokat, Magyarországon Krassó-Szörény vármegyében helyi döntést hoztak – és ezt a központi kormányzat egyáltalán nem óvta meg –, hogy a közigazgatás hivatalos nyelve a román és a magyar. Állami, megyei, városi tisztviselő csak az lehet, aki vizsgán igazolja, hogy

tökéletesen bírja a román lakosság anyanyelvét. Pedig akkor nem volt szó autonómiáról. Mutasson valaki olyan rendelkezést, amely előírta volna, hogy az 1952 és 1960 között fennállott Magyar Autonóm Tartomány tisztviselőinek bizonyítottan tudniuk kellett – magyarul!

Vissza az 1918 után adott erdélyi román helynevekre. Vagyis azokra, amelyek nem léteztek addig. Szükségessé teszi a visszatekintést az, hogy 1997 nyarán bukaresti sürgősségi kormányrendelet engedélyezte magyar helynévtáblák, utcafeliratok, üzleti címtáblák használatát azokban a helysége-kben, amelyekben a magyar lakosság eléri a 20 százalékot. Ez az elsősorban Nyugat-Európára tekintő intézkedés, a Románia NATO-beli és Európai Unió-beli útját megrövidítendő, 1997/22. számú kormányrendelet vihart váltott ki az Iliescu-féle ellenzék körében, de a demokratikus kormányzat oldalán is. Erdélyben is elkezdődött a Felvidékről ismert „táblaháború”. Különösen élesen vetődött fel és rendőrségi, állampolgári konfliktusokat okozott a táblák ügye Marosvásárhelyen. Évtizedek múltán először a magyar nemzetiségű polgármester kitzűzette a város bejáratainál a kétnyelvű táblákat. „Valakik” a rendőrség szeme láttára a magyar írást átfestették piros-sárga-kékre. A polgármester ismét kitétette a kétnyelvű feliratokat, a pingálók megint megjelentek. Országos visszhang, botrány. A kormány nem utasította a rendőrséget érelyes fellépésre, mindössze az ebben az ügyben vizsgálati körutat tevő belügyminiszter intette „türelemre” a magyarokat és a hatóságokat.

A táblaháború nyílt színvallást követelt meg mind a két oldalon. A döntést Kolozs megye prefektusa, Alexandru Fărcaş úr másképp igyekszik elodázní. Mint a kormány legfőbb megyei képviselője, nem szegül szembe nyíltan a rendellel. Csak éppen olyan akadályokat állít fel, amelyek az egész rendelkezést megbuktatják. Nyelvészeti „érveket” talál ki, a kormány főtitkárságához fordult „észrevételeivel”. Mivel bármennyire meg is változtatták – minden nemzetközi előírást semmibe véve – Kolozsvár nemzetiségi összetételét, azért a magyarok még mindig nagyobb arányt képviselnek, mint 20 százalék, tehát Funar városában – majdnem negyven év után – megint fel kellene tüntetni a magyar helynév-táblákat. Erre a főispán azt találta ki Kolozsvárról, a magyar egyetem, a magyar tudomány városában, hogy ezek Habsburg-kori és Horthy-kori magyar helységnevek. Erre hivatkozva, csak azt túrná el, hogy a román városnév magyar helyesírással kerüljön a táblákra. Vagyis: nem *Kolozsvár*, hanem

Kluzs. A Tibori Szabó Zoltán riporteri kérdéseire adott válaszában végül már a *Kolozsvárba* is beleegyeznek, de minden más esetben ragaszkodik a román helynév lefordításához, vagy ahhoz, hogy a magyar név „közel álljon” a hivataloshoz, amin ő nyilván a románt érti. Ha nem fordítás és nem hasonlatos a románhoz, akkor a magyar helynév kitzűzése tilos.

Döbbenetes, hogy abban a városban, amelyben jeles román nyelvésztudósok éltek és dolgoztak, Sextil Puşcariu, Emil Petrovici, Nicolae Drăganu, akik a tudományos pontosság és tisztesség nevében ismerték el az erdélyi helynevek döntő többségének magyar eredetét, most a hatalom első embere neveléselmélettel áll elő, és hatalmi szóval akarja lehetetlenné tenni azt, hogy a magyar lakosság éljen a kormány által biztosított jogával.

Holott Fărcaş – meggyőződésem – nagyon jól ismeri a nyelvészet tudományának álláspontját. Hiszen elegendő elővenni egy román munkát, a nyelvész Suciú *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania* (I-II. 1967-1968) (Az erdélyi helységek történelmi lexikonát), hogy vitathatatlanul igazolódjék: miként is ment végbe a román névadás folyamata Erdélyben.

1918-ig legtöbb székely falunak, kisvárosnak egyszerűen nem volt román neve. Ezért kiszállt egy bizottság, és „keresztelt”. Leginkább a magyar helyneveket vették át – román írásmód szerint. (Ezt ajánlja most Fărcaş prefektus az erdélyi magyaroknak, de fordított előjellel.) *Gidófalvából Ghidfalău* lett, *Bikfalvából Bicfalău*, *Mikóújfaluból Micfalău*, *Csikdánfalvából Dansfalău*, *Csikszépvizből Ciuc-Sepviz* (most *Frumoasă*), *Sepsiszentgyörgyből Sepsî Sângeorgiu* (most *Sfântu Gheorghe*).

Adtak nevetésre ingerlő román neveket is, például Fărcaş prefektus megyéjében. *Apahida* hatalmas település, vagy tízezer lakossal, majdnem teljesen román helység, de 1918-ig nem volt semmilyen román neve. Itt volt hajdanán a kolozsmonostori apátság „hídja”, vagyis vámoló helye. A román bizottság elnevezte *Podul Tatălui*-nak, vagyis *Az apa hídjának*. (Most *Apahida*.)

Ami *Kolozsvár* nevének alakulását illeti, egy mai szakembert, Asztalos Lajost idézek. Első lejegyzésben a település *Clusius Clus* (1177 körül). „A magyar nyelv sajtósságai szerint, előbb a név eleji mássalhangzó-torlódás feloldva *Culusiense* (1183), azután *Kulus* (1201), *Kulusuar* (1246), *Kuluswar* (1313), majd a mély u magasabb hangzóvá, o-vá változásával előbb *Koluswar*, majd *Koloswar* (1320) lett.”

Még csak egyetlen példa. *Bálványosvárnak*, a Torja község közelében, hegyek mélyén található legendás váromnak, mai üdülőhelynek most sincs román neve. Nemzetközi szabadegyetemeket, vitákat rendeznek itt. Olyankor a román sajtó kénytelen a magyar helynevet használni, mert nincs más. Csak az ékezeteket hagyják el az újságok: *Balvanyos*.

Trianon után másfél évtized sem telt el, és a cenzúra egyik napról a másikra kiparancsolta a magyar helységneveket a romániai magyar sajtóból. 1934-et írt a naptár. Miniszterelnök Gheorghe Tătărescu liberális politikus. Kacsó Sándor, a korszak egyik legjelentősebb magyar publicistája vezércikkben tiltakozik, a *Brassói Lapok* február elsejei számában: „Miniszterelnök Úr! Méltatlan Önhöz és pártjához, amely most valóban a szabadelvűséget képviseli Romániában, hogy a cenzúrát nyelvgyilkolásra használják fel. Méltatlan a román állam közegeihez is, hogy magyar szavak kiirtásával foglalkozzék.”

A cikk címe felér Zola híres vádló vezércikkével: *Nyelvgyilkosság!*

Mikor végre feloldották a tilalmat, akkor a magyar helységnevek már csak a románnal párosítva, a román után jelenhetnek meg a magyar újságokban: *Braşov-Brassó, Cluj-Kolozsvár, Oradea-Nagyvárad*. Újabb négy év múltán megint titkos, de szigorúan végrehajtott nyelvtörvény születik, és 1938. február 27-től minden helységnevet csak románul szabad használni. Fél év múlva a külpolitikai helyzet érdekében – a kormány Németországhoz közeledik és gondolnia kell a romániai német kisebbségre – visszaállították a helynevek páros szerepeltetését, a román elnevezés után a magyar, a német következett. 1945 után egy ideig a magyar lapok szabad kezét kapnak a helységek nevének használatát illetően. 1962-ben történik az első kísérlet a magyar helynevek újbóli betiltására. A módszer szerfölött ravasz. Nem központilag tiltották meg, hanem „helyi szinten”, Nagyváradon, a tartomány *Fáklya* című napilapjának. Elvégre az újság kiadója a tartományi pártbizottság és néptanács, ha ők így látják jónak... Ez a bukaresti válasz, mikor magyar sajtóvezetők tiltakoztak. Tehát az országos vezetés még a felelősséget sem vállalta, pedig nyilván ő rendelte el a magyartalanítást.

1971-ben újabb támadást indítottak a magyar nyelv ellen. A pártközpont elrendelte, hogy néhány erdélyi helységet csak románul szabad írni. Körmönfont módszert találtak ki a felelősség elhárítására. Szigorú parancsot kaptak a főszerkesztők, hogy ha az olvasók netán kifogásolnák a változásokat és megkérdéznék, hogy ki parancsolta ezt meg, akkor habozás nélkül közöljék, hogy ez a szerkesztőség saját akaratából történik. Kivételek is voltak e rendelet alól. Így továbbra is magyarul lehetett írni azokat a helységneveket, amelyek a Ceauşescu véleménye szerint a román elnevezés tükörfordításai. Például *Csikszereda*. Csakugyan tükörfordítás, de nem románból magyarra, hanem magyarból románra.

Engedélyezett volt magyarul írni azokat a helységneveket, amelyek hangzásra hasonlítottak a románra. *Dioszeg: Diosig*. Ez utóbbi szónak románul nincs semmi értelme, tehát nyilván megint

magyarból hasonított román elnevezéssel van dolgunk.

Majd következett a diktatúra nyelv-háborújának utolsó ütközete, Ceauşescu teljes „győzelme”. 1988. április 3-án titkos parancs érkezett a megyékhez, hogy attól a naptól kezdve egyetlen magyar helységnevet sem szabad leírni, kinyomtatni, újságokban, színházi plakátokon, gyászjelentésekben, sehol. Még klasszikus szépirodalmi alkotások újbóli kiadásában sem. Ha például valamelyik lap, folyóirat újraközölni akarta volna Csokonai versét, a *Marosvásárhelyi gondolatokat*, csak így tehetné volna: *Târgu Mureş-i gondolatok*.

Erdély magyarsága ma nyíltan követeli nyelvi szabadságát, ennek törvényes biztosítását. A tanügyi törvény módosítására összegyűlt félmillió szavazat egyben a nyelvi jogok igényét is kifejezte, hiszen iskola és nyelvhasználat csak együttesen adhat állampolgári jogokat. A magyar érdekképviselet követeléseit nyíltan csak szélsőséges nacionalista pártok utasítják vissza, hogy ti. nincs más út, mint a a magyarság beolvasztása vagy kiűzése Erdélyből.

Ravaszabb politikusok, újságírók ezt így nem mondják ki. „Tudományos” érvekre, népszerű jelszavakra hivatkoznak: a magyar névtáblák, a magyar oktatás a „Habsburg-időket” hozná vissza, sőt, komoly újságban olvasni olyan képtelenséget is, hogy a magyar nyelvnek – Habsburg-nyelvnek – lejárt az ideje.

Mennyivel jobb Fărcaş prefektus „tudományos érvelése”? Sokkal veszélyesebb a nyílt ellenzésnél. Mivel természetlen vita zsákutcájába vezet. És az idő telik. Fărcaş prefektus fellépése azért is szomorú és riasztó, mert – akárcsak Ceauşescu – a hatalom birtokában akadályozza a magyar nyelv törvényes jogainak visszaállítását. Ő ugyanis a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpártot képviseli Kolozs megyében. Történelmi trauma legyőzése lesz – lenne –, ha ennek a pártnak megújult legfelső vezetése, nemcsak a magyarság, de egyáltalán a demokrácia, a Nyugat felé haladás, a humanizmus XX. századi eszméi javára, a halogató, áltudományos, akadémikus, végeredményben ellenző Fărcaş-állásponttal szemben, a gyors, határozott, nyílt döntés útjára lépne.

A közvetlenül érdekelt erdélyi magyarsággal együtt, a nemzet egésze testi együttérzéssel és reménységgel közhathatná ezt a döntést.

1997 – Lemázolt névtábla „az Európába vezető” úton

Két püspök Csíkszeredában

„Csíkszereda városa, a szék és később a megye hivatalos központja egészen a XX. századig nem vetközhetett ki falu jellegéből” – így mutatta be a várost Bözödi György 1938-ban, a *Székely bánja* című, immár klasszikusnak számító szociográfiájában. Már 1558 előtt kiváltságos volt, de a múlt század végéig gyarló kicsi helység, amelynél nagyobb és városiasabb kellemű falu igen sok akadt Csík vármegyében. A lélekszám 1867-ben csupán 1062, 1910-ben 3701, majd 1936-ban 5016. Noha a magyar lakossága fogyatkozott, a román beköltözések növekedtek, Trianon után 20 évvel mindig csak 10 százaléknyi volt a román nemzetiségűek aránya.

A magyar öikuméne

Mindezt történelmi háttérként vehetjük fel Hargita megye mai székvárosa mögé, hogy a változásokat érzékeltethessük. Az erőszakos iparosítás, a panel-negyedek megépítés révén, Csíkszereda sok tízezer lakosú város lett, amelynek népességéből egynegyede román nemzetiségű. Jelentős kulturális központtá vált, elsősorban a magyar művelődés fellendülésével; a megye létrehozása óta magyar napilap jelenik meg itt, a magyar színházak előadásai mindig népes közönséget vonzanak, hagyományt hoztak létre a régi zenei fesztiválok megrendezésével.

Legnagyobb jelentőségű rangosodást jelent az, hogy Csíkszereda az utóbbi években egyházi központtá lett. Egymás után két történelmi egyház, előbb a román ortodox, aztán a római katolikus hozott létre

püspökséget. Pontosabban: utóbbi a gyulafehérvári érsek segédpüspökét helyezte ide, földrajzi és még inkább lelki közelségbe a székely katolikus hívekhez. Tehát a Székelyföld nem szakadt ki az erdélyi – gyulafehérvári – érseki tartományból, csak püspöki elöljárót kapott egyházi életének közvetlen irányítására.

Ezzel szemben a román ortodoxok külön egyházmegyét alakítottak, amelyhez Hargita és Kovászna megyék (a hajdani Csík, Udvarhely és Háromszék) görögkeleti hívei tartoznak.

Minden tisztán látó előtt világos, hogy más és más indoka és célja van az ortodox és a katolikus püspökök székelyföldi fellépésének. Már a hívek lélekszáma is jelzi a különbséget: Csík megye magyar lakossága döntő többségben római katolikus és a Csíkot körülvevő udvarhelyi táj, továbbá Felső-Háromszék – a székely „Szentföld” – népessége szintén zömében a katolikus vallást követi. Az erdélyi egyházmegyében ez a legnagyobb összefüggő katolikus tömb. Igen nagyszámú egyházközösségek vannak olyan városokban, mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, népes magyar községek tartoznak a fő egyházmegyéhez, de a meghatározó mégiscsak a katolikus székelység. (Nagyvárad, Szatmárnémeti, Temesvár külön egyházmegyéket jelentenek.)

Ennek a csíki székelységnek az életfáját talán csak az önálló fejedelemség idején dülő katolikus-protestáns testvérháború tépte meg annyira, vagy az sem, mint Ceaușescu diktatúrája.

Márton Áron püspök felismerte, hogy a fokozódó vallásellenes propaganda és terror még jobban meg növeli a távolságot a Székelyföld és Gyulafehérvár között. A bukaresti hatalom minden eszközzel el akarta szakítani Márton Áron püspököt népétől, főleg a székelyektől. Letartóztatása az egyik somlyói búcsút követte, nem sok idő múltán. Bör-

tönből szabadulva, a püspök azonnal a hívei közé ment, bérálni, prédikálni, az isteni irgalmat és megbocsátást hirdetni a megpróbált embereknek. A hatalom ezt nem tűrhette, következett évtizedes házi fogságra vetése, elszigetelése. A felekezeti iskolákat elkobozták, a katolikus intézményeket bezárták, kezet tettek rájuk, a csík-somlyói búcsút a legravaszabb módszerekkel zavarták, a búcsúsokat zaklatták, üldözték, csíki – és nemcsak csíki – papokat vetettek börtönbe, hurcoltak el a romániai GULAG-okra vagy tüntettek el örökre, nyomtalanul.

Ebben a nehéz időben nagyobb szükség lett a hívek körében a püspöki példára, szóra, biztatásra, mint bármikor a történelem folyamán. Márton Áron szava pedig – körlevelei útján – házi fogsága idején is elért minden egyházközösségbe, minden templomba. Példátlan elnyomatás, kisemmizettség közepette vált mind jobban hívei, de egyben az egész erdélyi magyarság szellemi vezetőjévé Gyulafehérvár püspöke. Hallgattak rá katolikus hívei, éppen így a protestáns hitű magyarok: a magyar öikuméne azért széttörhetetlen Erdélyben, mert közös küzdelemben, testvéri összefogásban alakult ki, és az a felismerés ad erőt neki, hogy ez a nemzeti megmaradás egyetlen útja, módja, lehetősége.

Márton Áron 1980-as halála sem szakította meg az élő kapcsolatot Gyulafehérvár és a Székelyföld között. Jakubinyi György érsek a népközelség és a nemzeti felelősség vállalásában is hű követője nagy elődjének. Csíkban, egyáltalán a székely katolikusok között mégis tapasztalni elesettséget, szomorúságot, talán lemondást is.

Tetézte mindezt az 1989-et követő bizonytalanság, belső torzsalakodás, ami lefékezi a népi alkotó erőt, elgyöngíti, ellenállásra képtelenné teszi a testet és a lelket. Hacsak valami fel nem ébreszti vagy éppen rettentti.

Két püspökség székhelye

Ilyen meglepetés volt a csíki székeység számára a görögkeleti püspökség létesítése Csíkszeredában. Czirják Árpád érseki helynök, kanonok, Márton Áron utódja a kolozsvári plébánosi tisztségben, *Erdélyi magyar breviárium* címmel tanulságok megszívlelendő könyvét jelentette meg 1996-ban. (Az *Erdélyi Magyarság* 30. száma kimerítő, lényegretörő ismertetőt adott a könyvről.) „Különös, a román nép vezetői a kommunizmus összeomlása után sem jöttek zavarba, felismerték a teendőt. A nemrég Csíkszeredában létrehozott püspökség egyházi jellege mellett geostratégiai központ is, amelynek az a rendeltetése, hogy visszaszerezze azokat a híveket, akik az elmúlt évszázadok folyamán a balszerencse következtében a »magyarosítás« áldozatai lettek. Így »az egységes nemzeti állam« lényeges jegeit magán viselő egységes nemzeti egyház valóban szolgálja a nemzet érdekeit.”

Felteszi Czirják Árpád a vádló kérdést: hát a mai magyar katolikus egyházunk? Vádolja azokat, akik számára már a „magyar” jelző is zavarólag hat: a katolikus egyház – neve is bizonyítja – egyetemes, mindegy, hogy milyen nyelven hirdeti az ígét. „Az egyház egyetemes küldetését senki nem vonhatja kétségbe, de nagyon is megtévesztő, ha a kisebbségben élő egyház nyomorúságában a világegyház eszméjével áltatja magát, folyton azt hangoztatja, hogy a pápához, az egyház főpásztorához tartozik és általa az egész világ tekintetét magán érzi.”

Hozzátehetette volna a szerző, hogy sajátos, félszeg magyar vonás ez Erdélyben, a kisebbségi létből fakadó kisebbségi tudat kivételése, vigaszkeresés a nagy egységben a helyi nyelvi gáncsokkal, tiltásokkal, nemzeti kiszolgáltatottsággal szemben. Folytathatnók a gondolatmenetet azzal, hogy a második vatikáni zsinat éppen azért tért át a latinról a nemzeti nyelven celebrált misére, mert felismerte a nemzeti eszme, az anyanyelv tagadhatatlan és egyáltalán nem

fakuló szerepét a népek, nemzetek életében.

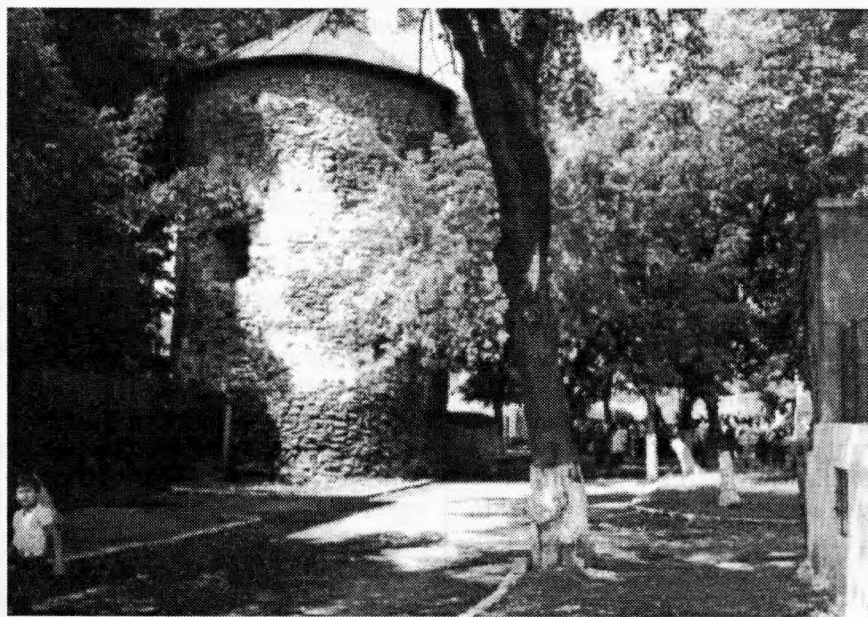
Czirják Árpád elkeseredettségét a magyar katolikusok székelyföldi tépettsége váltotta ki. Úgy találja, hogy Csíkszereda „robbanásszerű növekedésével reménységünk lehetne, és mégis nyomorúságunk és tehetetlenségünk bizonyítéka. Nem tudunk mit kezdeni egy harminc valahány ezer lelket számláló közösséggel. A fordulat óta még egy elfogadható templomot sem tudunk építeni számára. Csíkszereda barokk-temploma időközben a kommunista idők elnyomása és a székely élni akarás szimbólumává vált, de 1989 óta helybentopogásunk ismérve. Ez a megállapítás a legkevésbé sem akar kihívás lenni az említett közösség ellen, amelynek vezetői sok érdemet szereztek. Itt többről, egész Erdély közös magyar ügyéről van szó, amelyért mindannyian felelősök vagyunk.”

Lelki folyamatokra nincs külső mérce, szám, statisztika, de kétségtelen, hogy az ortodox püspök megjelenése Csíkszeredán ébresztőleg hatott a székely katolikusokra – egyébként a vidék protestáns magyarjaira is –, összefogásra, cselekvésre ösztönözte a veszélyeztetettnek érzett anyanyelv, hagyományok védelmében. Felismerte kötelességét és lépett Gyulafehérvár. Az új erdélyi segédpüspök, Tamás József Csíkszeredáról, tehát földrajzi és lélekközelségből foghatja

össze és irányíthatja a székely katolikuság hitéletét és nemzetiségi, népi küzdelmét a megmaradásért. Márton Áron útját követi.

Márton püspök nyomdokain

Az 1996-os centenáriumi év befejező ünnepségén, szeptember 29-én Tamás József segédpüspök így idézte maga elé, hallgatói elé Gyulafehérváron a „csodálatos jelt”, Márton Áron szent életű püspök, vértelen vértanú alakját és példáját: „Az egyház létéért vívott küzdelmében, bátor ellenállásában Márton Áron azon aránylag kevesek közé tartozott, akik mindvégig megőrizték méltóságukat, tisztaságukat. Kemény következetességgel, hihetetlen munkabírással és szívósággal szolgálta az ügyet. Elvi kérdésekben nem ismert megalkuvást. Megtanulta az evangéliumból nemcsak az igent, hanem a nemet is kimondani. Mindig a jogtalanságot szenvedők mellé állt és szócsövükké lett, mert vallotta, hogy a hierarchia feladata, hogy szavát felemelje, amikor az igazságot vagy az emberi személyiség méltóságát és alapvető jogait támadás éri. Templomok szószekein, pásztorleveleiben, a hatóságokhoz intézett írásiban tette mindezt. És amikor lakatot akartak tenni szájára, amikor

A szilágysomlyói Báthory várkert részlete – A délkeleti bástya

véres csizmák taposták sárba megálmódott legszebb elgondolásait, akkor is vallotta a zsoltárossal: Sokat gyötörnek, de el nem tipornak, a szántók hátamon szántanak s hosszú barázdákat vonnak, az Úr azonban szétszaggatja a gonoszok kötelékét. Márton Áron egyike, talán legjelesebbike azon nagyjainknak, akik tudatosan vállalták még a vértanúságot is egyházunkért, népünkért, a jövőért.

Számunkra ő Isten csodálatos jele, amelyet azért adott, hogy ráfigyeljünk. Számunkra ő égre helyezett csillag, hogy példája világítson és mutasson.”

Czirják Árpád kertelés nélkül kimondta, hogy milyen célt követett Bukarest, amikor ortodox püspökséget létesített a két székely megyében: Vissza akarja szerezni elveszett, „elmagyarosodott” híveit. Ez a román ortodox vád, amely szívet megejtő és igazságérzetet megindító panaszként hangzik. De az-e valójában?

Nem az ortodox hit és görögkeleti román hívek ellen szólt Czirják kanonok úr, nem ellenük írónak ezek a sorok sem. Joggal foghatjuk fel úgy, hogy éppen az ő védelmüket szolgálja az, ha felidézük, hogy milyen módszerekkel és következményekkel kapcsolódott be a román ortodoxia 1918 után a székelyföldi erőszakos románosításba.

A székelyek „visszarománosítása”

Mivel az ortodoxia államvallásnak minősült Romániában, hívei egyszerűen románokká váltak. Az átérés, amely a világ más részein egy más hit felvétele, Erdélyben vitathatatlanul regenerálást, asszimilációt jelentett. Mikor 1940. augusztus 30-a, a második bécsi döntés nyomán Észak-Erdély visszatért Magyarországhoz, még ki sem vultak a román állami hatóságok, katonák, rendőrök, a székely falvakban máris százával, ezrével jelentkeztek az erőszakkal áttért székely „ortodoxok” a római katolikus, református, unitárius paplakokban és kérték, hogy „írják vissza” őket eredeti, kényszerűség-ből elhagyott hitükre. Jónéhány

székely községben fellapoztam – amíg még mód volt erre, mert később a belügyi szervek gyűjtötték be őket – a helyi anyakönyveket, és megdöbbsentem, de nem haraggal, hanem szánakozó együttérzéssel láthattam, milyen sok ismerős ember hagyta el ősi magyar egyházát és jelentkezett át az ortodox pópához. Olyan iparosok, kereskedők, tisztviselők, gazdák, akik ortodoxokká térítésük után is lélekben, nyelvben, gondolkodásban, érzelmekben magyarok maradtak. Ortodoxokká válásuk előfeltétele volt annak, hogy elengedjék méltánytalanul magas adójukat, hogy gyermekük iskolába kerülhessen, ösztöndíjjal, hogy megtarthassák kicsinyke, jelentéktelen állami állásukat. Adószedők, vasutasok, bakterek, váltókezelők tértek át az ortodox hitre és váltak „hivatalosan” románokká, mert a harmincas évektől kezdve Erdélyben semmilyen állami állásban nem tűrtek meg nemzetiségükhöz, hitükhöz ragaszkodó magyarokat.

Áruló és nem áruló vallások

Ezek újbóli „románosításához” szervezték meg az új román ortodox püspökséget a Székelyföldön. Az asszimilációnak ehhez a ravasz módszeréhez már a pártállam hozzákezdett, akkor is az ortodox egyház „segítségével”. Sepsiszentgyörgyön lassan ugyan, de minden akadály nélkül tovább építették az 1940 előtt megkezdett hatalmas ortodox katedrális. Régóta befejezték azóta, mégpedig nemcsak a görögkeleti hívek, de a „hivatalosan” magyaroknak számító pártaktivisták anyagi hozzájárulásával is. (Most ennek a katedrálisnak a pincéjében működik a magyarellenes uszítás helyi „múzeuma”). Úgy 1972 táján egy pártbrigád érkezett Kovászna megyébe; román pártmunkásokból állott, vezetője egy renegát magyar filozófus, Szabó Sándor volt. A megye központjából egyenesen Mikóújfalu községbe szálltak ki. Ebben a faluban ugyanis 1940 előtt nagyon sok magyart térítettek át, a már vázolt módszerekkel, a görög keleti hitre. Ezek az

áldozat-emberek 1940-ben mind egy szálig visszatértek eredeti katolikus és református vallásukra. A pártbrigád bevallott célja volt, hogy újra „megtérítse” őket, ezzel igazságot szolgáltatson a „horthyizmus sértettjeinek”. Ezek a „sértettek” azonban kikergették portáikról Szabó Sándor főrenegát, pártos hittérítőt és bukaresti társait.

Árulkodó, hogy ebbe a brigádba bekapcsolódott a falu ortodox papja is, akinek ugyan egyetlen híve sem volt a községben, de ide kapott kinevezést és itt kapta a fizetését. Mikor az egyik helybeli párttag megkérdezte, hogy egy ateista párt ateista brigádjában miként vesz részt egy ortodox pap is, Szabó Sándor elvtárs szakszerűen ezt felelte:

– Vegyék tudomásul, hogy ez nem olyan áruló egyház, mint a katolikus vagy a református. Ennek nincsenek külföldi kapcsolatai, központjai. Az ortodoxia a legtisztább román nemzeti vallás.

Miután az erőszakolt, értelmetlen iparosítás folytatására nincs többé pénz – most látszik meg, a romániai reformok elkezdésekor, hogy mennyit áldoztak erdélyi gyárak építésére csupán azért, hogy a Kárpátokon túlról román munkások százazreit telepíthessék be Erdélybe, a Székelyföldre – Bukarest más eszközeit keresett és talált a románosítás folytatására. Mert ez olyan alapvető nemzeti cél, amiről sem nacionalista, sem „demokratikus” jelszavak alatt nem hajlandó lemondani. Csendőrlaktanyákat építenek Sepsiszentgyörgyön, olyan létszámú tisztek meg családtagjaik számára, amellyel a fél ország rendjét biztosítani lehetne. Katonai egységeket vezényelnek a Székelyföldre, hadd érezzék a „lázdó, autonómiáról álmodozó” székelyek a románság roppant erejét és fölényét. Ebbe a sorba tartozik a csikszere-dai ortodox püspökség felállítása és olyan „gyermekotthon” felépítése, csellel, erőszakkal Székelyudvarhelyen, a Csereháton, ahová román gyermeket szeretnének hozni, meg nevelőket is velük, a Székelyföld szívébe, a még mindig legmagyarabb erdélyi városba.

KELETI SVÁJC?

Csehszlovákia magyarságpolitikája 1918–1938.

Észak-magyarországi részekből Szlovákia

A Csehszlovák Köztársaságot a humánus, a demokrácia és a népek önrendelkezési jogának hangzatos jelszavával hozták létre az állam megalkotói. Már a világháború alatt ezeket az elveket hirdették a létrehozandó új államalakulat fő tartópilléreinek, az impériumváltás után pedig nagy súlyt helyeztek rá, hogy azok a mindennapok gyakorlatában is ténylegesen meglévő politikai és erkölcsi posztulátumoknak tűnjenek.

Csehszlovákia vezető politikusai és államférfiai az impériumváltást követően több ízben kifejtették, hogy demokratikus berendezkedésűnek szánt köztársaságukban biztosítani óhajtják valamennyi nemzeti kisebbség jogait. T. G. Masaryk, a köztársaság első államfője már a háború alatt felemelte szavát az elközelgő békeidők nemzeti kisebbségeinek érdekében: „Ahhoz, hogy Európa valóban demokratikussá váljék és hogy a béke csakugyan tartóssá legyen, a nemzetiségi kérdés radikálisabb megoldása szükséges; az adott körülmények között mégis számolni kell avval, hogy még a megújult Európában is lesznek nemzeti kisebbségek és ennél fogva kevert népességű államok is” – fejtette *Az új Európa* című, könyvalakban először 1918 tavaszán napvilágot látott tanulmányorozatában a tudós politikus. Masaryk arra is felhívta a figyelmet, hogy mivel a „nemzetiségi viszályok többnyire a nemzetiségi kisebbségek kérdését jelentik”, ezért szerinte „kell, hogy a rekonstrukció alapelveül az az elv szolgáljon, hogy a kisebbségek lehetőleg csekélyek legyenek és hogy polgári jogaik védelmében részesüljenek”. Eppen ezért Masaryk szerint „a határok néprajzi kiigazításának a demokratikus és parlamentáris többségi elv értelmében kell majd történnie”, bár az sem kizárt – fej-

tegette az akkor még emigrációban élő politikus –, hogy „az etnográfiai határok megállapítása a háborús mámor elmúltával talán néhány esetben csak ideiglenes és átmeneti jogszabály lesz.”¹

A csehszlovák állam létrehozói mégis mindent elkövettek annak érdekében, hogy a cseh- és szlováklakta területeken túlmenően jelentős idegen etnikumú területekre is kiterjeszthessék hatalmukat, s majd azokat tartósan birtokolva fokozatosan asszimilálhassák.

A későbbiekben Szlovákiának nevezett észak-magyarországi területek bekebelezését az alakuló és fokozatosan konszolidálódó Csehszlovák Köztársaságba a prágai „forradalmi” Nemzetgyűlés 1918. december 10-én kelt 64/1918. sz. törvénye mondta ki. E törvény 2. paragrafusa értelmében „a volt magyar királyság állami, önkormányzati és egyházi méltóságai, tisztviselői és alkalmazottai ideiglenesen hivatalaikban meghagyatnak eddigi illetményeikkel”, de csakis azzal a feltétellel, „ha a Csehszlovák Köztársaság iránti engedelemességi fogadalmat leteszik, és ha a kormány meghatalmazottja úgy látja, hogy máskülönben is megfelelnek feladatuknak”. A hivatalos nyelvhasználatról a törvény 3. paragrafusa rendelkezett: „Szlovénzkóban a hivataloskodás nyelve a szlovák. A Szlovénzkóban honos más nyelvek használatának jogáról külön rendelet adatik ki.”²

Beneš ígérete a föderációról

A békekonferencia főhatalmai arra az álláspontra helyezkedtek, hogy – mintegy az önrendelkezési elv megszegésének ellensúlyozásaként – az akaratuk ellenére idegen államokba bekebelezett „faji, nyelvi és vallási” kisebbségek jogait valamilyen módon nemzetközi védelem alá kell

helyezni. Ezzel összhangban Csehszlovákia is arra kényszerült, hogy 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírja a fennhatósága alá került kisebbségek jogait garantáló szerződést, amely részét képezte a békeszerződésnek.³

A csehszlovák kormány képviselői a saint-germaini szerződést csak kényszerűségből írták alá. K. Kramář és E. Beneš már 1919 májusában fanyalogva figyelték a Csehszlovákiával kötendő szerződés körüli előkészületi munkálatokat, s megpróbálták néhány hangzatos félrevezető szólammal elaltatni az Új Államok és Kisebbségek Bizottsága diplomatáinak a probléma iránti figyelmét. A Csehszlovák Köztársaság békedelegációjának látszatra nem volt semmilyen ellenvetése a kisebbségi jogok nemzetközi kodifikálása ellen, sőt E. Beneš még „többletjogok” beígéréseivel rálicitált a szerződés szövegének összeállítására. A május 20-i ülésen került felolvasásra Benešnek az a memoranduma, amelyben kormánya nevében ígéretet tett, hogy Csehszlovákia egy Svájc-hoz hasonló, a benne lakó nemzetek teljes egyenjogúságán felépülő államalakulat lesz. A nyelvhasználatról megígérte, hogy a köztársaságban a helyi közigazgatás nyelve mindenütt azonos lesz a lakosság többségének anyanyelvével.⁴

Beneš külügyminiszter a Bizottság 1919. május 27-i ülésén is tett néhány megtévesztő hangzatos kijelentést. Kifejtette, hogy „a csehszlovák kormány általános politikája, vezető gondolata az, hogy a köztársaságban a fejlődés mindenben a föderális szervezet felé haladjon”.⁵ Beneš igyekezett tehát fejtegetéseivel és kijelentéseivel azt a látszatot kelteni és azt sugallni, mintha Csehszlovákiának idővel szándékában állna átalakulni valamilyen multinacionális föderatív államalakulattá.

A csehszlovák „nemzetállam”

A két világháború közötti első csehszlovák állam belső konszolidációs folyamatai a köztársaság Alkotmánylevelének kidolgozásával, illetve 1920 februárjában történő parlamenti elfogadásával értek véget. A szóban forgó Alkotmánylevelét két alkotmánytörvényből – a 121/1920., valamint a 122/1920. számúból – állt. Ezek az alaptörvények hosszú évekre behatárolták a felvidéki magyarság jogi helyzetét, megszabták politikai, kulturális és nyelvi jogainak kereteit.

A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánya modern, demokratikus alapon nyugvó alaptörvénye kívánt lenni egy önmagát minden téren demokratikusnak deklaráló államalakulatnak, ennek ellenére mindjárt annak preambulumban a nemzetállam és a nemzeti kizárólagosság eszméisége kapott meghatározó dominanciát.

„Mi, a csehszlovák nemzet – deklarálta csakis önmagát alkotmányozó tényezővé a nemzeti köntösben megjelenő többségi hatalom –, a tökéletes nemzeti egységet megszilárdítani, a köztársaságban igazságos rendet meghonosítani, a csehszlovák hon békés fellendülését biztosítani, ezen állam összes polgárainak általános boldogulását előbbrevinni, s a jövő nemzedékek számára a béke áldásait megőrizni akarván, Nemzetgyűlésünkben 1920. évi február 29-én a Csehszlovák Köztársaság számára Alkotmányt fogadtunk el (...)”⁶

Ha az Alkotmánylevelét hivatalosan nem is nyilvánította nemzetállammá a Csehszlovák Köztársaságot, a preambulumban deklaratív módon kijelentette, ki is számít alkotmányozó tényezőnek ebben az országban. Ez a kinyilatkoztatás voltaképpen meg is felelt a valóságnak, elvégre az 1918 novemberében kinevezés útján létrehozott és 1920 áprilisáig működő ún. forradalmi Nemzetgyűlésben egyetlen nem „csehszlovák” nemzetiségű honatya sem foglalt helyet, annak ellenére, hogy az ország lakosságának akkor még csaknem a felét németek, magyarok, rutének, lengyelek stb. alkották.

Az Alkotmánylevelét részét képező 121/1920. sz. alkotmánytörvény rögzítette egyrészt a Csehszlovák Köztársaságban érvényes általános polgári szabadságjogok alapelveit, másrészt ebbe az alkotmánytörvénybe épültek bele a csakis a kisebbségekre vonatkozó – a csehszlovák állam képviselői által a saint-germaini nemzetközi szerződésben vállalt – kisebbségvédelmi alapelvek.

Az alkotmánytörvény VI. fejezete

A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevelét részét képező 121/1920. sz. alkotmánytörvény VI. fejezete „A nemzeti, vallásfelekezeti és faji kisebbségek védelme” címet viselte. E fejezet 128. paragrafusa csaknem teljes egészében megismételte a csehszlovák kormány által 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés 7. cikkelyének rendelkezéseit: deklarálta a köztársaság valamennyi állampolgára jogi és törvény előtti, valamint faji, nyelvi és vallási egyenlőségét. A 128. paragrafus első bekezdése tételenen leszögezte, hogy a „Csehszlovák Köztársaság összes állampolgárai, tekintet nélkül a fajra, nyelvre és vallásra, a törvény előtt egyenlők s egyazon polgári és politikai jogokat élvezik.” Az idézett paragrafus a továbbiakban kimondta, hogy a nyelvi vagy vallásfelekezeti hovatartozás a köztársaság egyetlen állampolgára számára sem jelenthet hátrányt semmilyen közhivatal, tisztség vagy hivatás gyakorlásánál. A harmadik bekezdés az állampolgárok szabad nyelvhasználati jogáról a következőképpen rendelkezett: „A Csehszlovák Köztársaság állampolgárai a kereskedelmi és magánérdekekben, a vallást érintő ügyekben, a sajtóban vagy nyilvános népgyűléseken az általános törvények keretén belül bármiféle nyelvet használhatnak.”

A saint-germaini nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés 7. cikkelye negyedik bekezdésének rendelkezése a „nem cseh nyelvű” (!) csehszlovák állampolgárok számára a bíróságok, hivatalok és hatóságok előtt biztosítandó hivatalos nyelv-

használati jogról már nem került be az idézett alkotmánytörvénybe. Ezzel kapcsolatban a törvény 129. paragrafusa a következőket szögezte le: „A nyelvi jog elveit a Csehszlovák Köztársaságban a jelen Alkotmánylevelét részét képező külön törvény állapítja meg.”

Az oktatásügyi és általában a kulturális jogokat – a saint-germaini szerződés 8-9. cikkelyei – az idézett 121/1920. sz. alkotmánytörvény 130-132. paragrafusaiban jelentek meg. A 131. paragrafus kissé bürokratikus zavarossággal fogalmazva azt mondta ki, hogy azokban a városokban és járásokban, „amelyekben a csehszlovák nyelvtől eltérő nyelvű csehszlovák állampolgárok jelentékeny hányada van letelepedve”, az állam ezek számára gondoskodni tartozik kielégítő anyanyelvi iskolahálózatról, miközben az így létrehozott iskolákban az államnyelv oktatása is kötelezővé tehető. A 132. paragrafus a kisebbségeknek az állami, községi és egyéb költségvetésekből való arányos részesedésének alapelveit szögezte le, majd a 134. paragrafus a következő kinyilatkoztatással zárta az idézett alkotmánytörvényt: „Az erőszakos elnemzetlenítés semmiféle alakban megengedve nincsen. Ezen elv be nem tartását a törvény büntetendő cselekménynek nyilváníthatja.”⁷

A hivatalos nyelvhasználati jog alapelveit – amint arra a 121/1920. sz. alkotmánytörvény 129. paragrafusával kapcsolatban már utaltunk – az ugyancsak az Alkotmánylevelét részét képező, s szintén 1920. február 29-én elfogadott 122/1920. sz. alkotmánytörvény szabályozta.

A nyelvtörvény és a kisebbségek

A közismerten csak nyelvtörvényként emlegetett 122/1920. sz. alkotmánytörvény 1. paragrafusa első mondatának értelmében a Csehszlovák Köztársaság „állami, hivatalos nyelve a csehszlovák nyelv”. Mivel azonban a valóságban ilyen nyelv nem létezett, a törvény 4. paragrafusa magyarázta meg annak helyes értelmezését. Eszerint a cseh országrészekben a hivatali ügyintézés „általában” (zpravidla) cseh nyelven,

Szlovákiában pedig „általában” szlovákul folyik.

A nyelvtörvény 2. paragrafusa a kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogáról a következőképpen rendelkezett: „A köztársaságnak azok a bíróságai, hivatalai és hatóságai, amelyek hatásköre olyan bírósági eljárásra terjed ki, amelyben az utolsó népszámlálás szerint legalább 20 százalék azonos, de nem csehszlovák nyelvű állampolgár lakik, mindazokban az ügyekben, amelyeknek elintézése azon az alapon tartozik hozzájuk, hogy hatáskörük erre a eljárásra kiterjed, kötelesek az ilyen nyelvi kisebbségek tagjaitól ugyanazon nyelvére beadványokat elfogadni, és e beadványok elintézését nemcsak csehszlovák nyelven, hanem a beadvány nyelvére is kiadni.” Ugyanez a paragrafus szögezte le azt az elvet is, hogy a legalább 20 százalék arányszámú nemzeti kisebbség megélte esetén az ilyen bírósági eljárásokban az állami hivatalok, bíróságok és hatóságok hivatalos hirdményeit a kisebbségi nyelveken is közzé kell tenni, valamint e hivatalokat is kétnyelvű névtáblákkal kell megjelölni.

A nyelvtörvény 3. paragrafusa a különböző önkormányzati szervek, képviselőtestületek, valamint egyéb nyilvános testületek nyelvhasználati gyakorlatával kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy azok minden esetben kötelesek elfogadni a hatáskörükbe tartozó ügyek intézésénél a „csehszlovák” nyelv szóbeli vagy írásos használatát. A kisebbségi nyelvek használatának engedélyezése azonban a szóban forgó helység legalább 20 százalékos nemzeti kisebbségi arányának volt a függvénye. Az 5. paragrafus a nemzeti kisebbségek számára fenntartott iskolákkal kapcsolatban kimondta, hogy azokban az oktatás az illető kisebbség nyelvére folyik. A kisebbségek kulturális intézményeinek igazgatási nyelve is azonos e kisebbségek nyelvével.⁸

A 122/1920. sz. alkotmánytörvény figyelmesebb és tüzetesebb megvizsgálásánál kiderül, hogy a kisebbségek nyelvi jogainak megfogalmazása nem minden tekintetben volt összhangban a saint-germaini nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés betűjével és szellemével. A csehszlovák kormány által 1919. szeptember 10-én aláírt nemzetközi szerződés 7. cikkelyének negyedik

A Szentháromság szobor Szilágysomlyón

bekezdése kötelezte Csehszlovákiát: a „nem cseh nyelvű” állampolgárainak nyújtson „megfelelő könnyítéseket” oly értelemben, hogy azok az állami hatóságokkal és bíróságokkal való szóbeli vagy írásbeli érintkezésben saját nyelvüket használhassák, ezt a jogot azonban nem kötötte semmilyen egyéb feltételhez, sem a kisebbség tagjainak bizonyos százalékarányához, sem valamilyen formában körülhatárolt területi egyességhez. A csehszlovák nyelvtörvény tehát a kisebbségvédelmi szerződés tágabb – de mindemellett túlságosan is általános – rendelkezésével szemben már eleve korlátozó, megszorító jellegű volt, mivel egyrészt a nyelvi jogok megadását aránylag magas százalékarány eléréséhez kötötte, másrészt azokra a bírósági eljárásokra lokalizálta, amelyekben valamilyen kisebbség csehszlovák állampolgársággal bíró tagjai elérik ezt a százalékarányt.

Magyar szó a prágai parlamentben

A 121/1920. és a 122/1920. sz. alkotmánytörvények megszavazása után a „forradalmi” Nemzetgyűlés elfogadott még néhány olyan törvényjavaslatot, amelyeknek nemzetiségpolitikai vagy nyelvi jelentősége is volt. Ilyenek voltak többek között az 1920. április 15-én kelt 325/1920.,

valamint a 326/1920. sz. törvények; az első a Nemzetgyűlés Képviselőházának, a másik pedig a Nemzetgyűlés Szenátusának házszabályairól. E törvények részletekbe menően szabályozták a Képviselőház, illetve a Szenátus tagjainak nyelvhasználati jogát szóban és írásban. Mindkét törvényben – ezek szövege csaknem azonos – a 49. paragrafus tartalmazta a „tárgyalási nyelv” körüli tudnivalókat. E paragrafusok első bekezdései kimondták, hogy a kormány, valamint a Képviselőház, illetve a Szenátus tisztségviselői a „csehszlovák” nyelvet használják tárgyalási és ügyviteli nyelvként. A második bekezdés értelmében a képviselők és a szenátorok „csehszlovák” nyelven szólalnak fel. De: „A német, orosz (kisorosz), magyar, valamint lengyel nemzetiségű képviselők (illetve szenátorok), amennyiben nem akarják a csehszlovák nyelvet használni, beszédeiket előadhatják saját nemzetiességük nyelvére” – szögezték le az idézett törvények 49. paragrafusainak második bekezdései. A továbbiakban e törvényekben szó esett még a nemzeti kisebbségek képviselőinek, illetve szenátorainak írásbeli nyelvhasználati jogáról, az anyanyelven történő fogadalomtételről, a parlament gyorsírók, tolmácsok és fordítók munkájáról, a Nemzetgyűlésben a kisebbségek nyelvére elhangzott felhívások közzétételének módjáról a Gyorsírói Jelentésekben stb.¹⁰

A nemzeti kisebbségek képviselői és szenátorai a későbbiek folyamán többnyire érvényesítették is a Nemzetgyűlésben élvezett nyelvhasználati jogukat, így a prágai parlamentben a német, magyar, lengyel és rutén nyelvhasználat természetes volt.

Az itt bemutatott törvényeken kívül még több különböző jellegű törvény, rendelet és minisztertanácsi határozat szabályozta – vagy egyszerűen csak érintette – a nemzeti kisebbségek politikai, kulturális, oktatási, nyelvhasználati, gazdasági, szociális stb. problémáit, s így kétségkívül alakította és befolyásolta azok jogállását és mindennapi életét. Ilyen volt például „A városok, községek, települések és utcák elnevezéséről, valamint a községek helynévtáblákkal való megjelöléséről és a házak számozásáról” szóló 1920. április 14-én kelt 266/1920. sz. tc., majd az e törvény végrehaj-

tási utasítását tartalmazó, 1921. augusztus 25-én elfogadott 324/1921. sz. kormányrendelet. Az 1924. január 31-én kelt 27/1924. sz. kormányrendelet a megyei képviselőtestületek nyelvhasználatát volt hivatott rendezni, az 1928. december 29-én kelt 229/1928. sz. kormányrendelet pedig a tartományi képviselőtestületekben szabályozta az anyanyelven való felszólalás jogát.

Államalkotó nemzetből másodrangú állampolgár

Az Alkotmány és az egyéb nemzeti-széppolitikai jogszabályok a legtöbb esetben azonban nem jelentettek szilárd és egyértelmű védelmet a felvidéki magyarság számára a csehszlovák többségi hatalom elnyomó törekvéseivel szemben. A Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium mindjárt a cseh megszállás és a hatalomátvétel után sorozatosan utasította ki a birtokába került felső-magyarországi területekről az új államhatalom számára nem kívánatos, illetve a jövőben ilyenekké válható magyarokat, sorra szüntette meg, vagy változtatta szlovákká a magyar iskolákat, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy a volt magyarországi területek minél inkább elveszítsék magyar jellegüket.

A hatalom részéről megnyilvánuló sorozatos magyarellenes intézkedések, a hol teljesen nyíltan, hol burkoltan alkalmazott diszkrimináció, valamint a társadalmi síkon táplált provokatív hungarofóbia végcéljai a következők voltak: megalázni, megtörni, s végül fokozatosan beolvasztani – esetleg egyéb úton felszámolni – az összmagyarságból kiszakított felvidéki magyar nemzetrészt. A közvetlen vagy közvetett magyar-talanítási törekvéseknek az állampolgárság jogellenes megtagadása, a népszámlálások tendenciózus lebonnyolítása és ennek következtében a hivatalos nyelvhasználati jog redukálása, a magyarellenes kultur- és iskolapolitika, valamint a csehszlovák nemzeti terjeszkedés szempontjainak alávett földreform – illetve a zárt magyar etnikai tömb felhígítása idegen szláv telepésekkel – lettek a leginkább alkalmazott és legbeváltabb módszerei. Az élet minden területén megnyilvánuló magyarellenes törekvések a felvidéki magyar nemzet rész tagjait másodrendű áll-

lampolgárokka – egy részüket egyesesen hontalanokká – degradálták saját szülőföldjükön, az önmagát szabadnak és demokratikus berendezésűnek hirdető Csehszlovák Köztársaságban.⁹

A Csehszlovák Köztársaságban az írott nemzetiségpolitikai jogszabályok és a mindennapok gyakorlata között óriási űr tátong. Az állami hivatalok például sok helyen kezdetől fogva szabotálták a magyarság hivatalos nyelvhasználati jogát. Egyes hivatalos hatósági tényezők kimondottan alkotmányellenes és így törvénysértő rendeletekkel léptek fel a magyar nyelv és az azt beszélők ellen, sokszor még a magánélet területén is. Az államhatalom elnéző magatartását, sőt jóindulatú támogatását élvező különböző nacionalista társadalmi szervezetek és egyesületek pedig egyenesen botrányos módon folytatták hadjáratukat a magyar nyelv ellen.

A végkifejlet

A különböző hatósági, valamint „csak” társadalmi síkon megnyilvánuló magyarellenes, illetve a magyar nyelvet minden vonalon visszaszorítani óhajtó szent nemzeti küzdelemből a szlovák sajtó is kivette a maga részét. A kormánypárti vagy ellenzéki, elkötelezett vagy „független” szlovák sajtótermékek egyetlen témában mindenkor közös platformon állottak, és ez a militáns magyarellenességük volt. Az intenzitás mértékét tekintve volt csak eltérés a különböző típusú és hovatartozású lapok között.

Szereznénk hangsúlyozottan felhívni rá a figyelmet, hogy az akkori szlovák társadalom egészére azért mégsem a harcoss és türelmetlen magyarellenesség volt a jellemző, sőt a szlovákság többsége akkor még nem is tartotta ellenségének a vele ősidők óta együttélő magyarságot. A lelkek mérgezése, a gyűlöletstizítás azonban propagandaszerűen haladt, mind a magyar nemzeti kisebbség, mind pedig a szlovák többség nagy kárára.

A felkorbácsolt magyarellenes közhangulat megnyilvánulásai rövidesen meghozták kézzelfogható – látható és hallható – eredményeiket. A vegyes nyelvű és hagyományosan több kultúrájú felvidéki városok arculata, valamint hivatalainak, utcáinak, kávéházainak stb. nyelvi tarka-

sága már néhány év leforgása alatt a legtöbb esetben egyszínűvé és egy nyelvűvé szürkült. Ezekben a városokban az államnyelv a nyilvános fórumokon mindenütt pöffeszkedően dominánssá vált. A magyar nyelv egyelőre a zárt családi közösségekben lelt menedéket, nem is sejtve, hogy idővel majd egy olyan kor is eljő, amely még a családi tűzhely melegéből is megpróbálja őt száműzni.¹⁰

Nem vitás, hogy az erőszakkal bekebelezett ellenséges érzületű idegen nemzetrészek a Csehszlovák Köztársaságot nem tekintették hazájuknak, nem érezték és nem is vállaltak vele közösséget. Akaratuk ellenére kerültek cseh fennhatóság alá, így legfontosabb politikai célkitűzésük csakis a köztársaság államkeretéből való szabadulás lehetett. Tény, hogy a prágai kormány szinte állandóan harcban állt az ország nemzeti kisebbségeivel, sőt magával az „államalkotó” szlovákság többségével is. A végkifejlet ilyen körülmények között nem is igen volt meglepő.¹¹

Jegyzetek

1. Masaryk G. Tamás: Az új Európa. Košice 1923., 51-52. old.
2. Sbirka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1918., 55. old.
3. Vö: Popély Gyula: A nemzetközi kisebbségvédelem és a csehszlovák kisebbségvédelmi szerződés. In: Regio, 1990. 1. sz., 66-69. old.
4. Viefhaus, Erwin: Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friedenskonferenz 1919. Würzburg 1960., 181-182. old.
5. Baranyai Zoltán: A kisebbségi szerződések létrejötte I. In: Magyar Szemle, 1931. október, 195-197. old.
6. Sbirka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920., 255. old.
7. Uo. 255-267. old.
8. Uo. 268-269. old. (A törvények magyar szövegei korabeli hivatalos magyar fordítások.)
9. Vö: Popély Gyula: Ellenszélben. Pozsony 1995., 132-136. old.
10. Uo. 141-142. old.
11. Vö: Popély Gyula: A kedvenc bukása. In: Magyar Szemle, 1994. március, 309-315. old.

POPÉLY GYULA, POZSONY

Popély Gyulát, a neves pozsonyi történelem- és közéleti személyiséget, a magyar gimnázium igazgatóját felszólították: szeptember 25-ig cserélje ki az általa kiadott kétnyelvű bizonyítványokat, amit Popély Gyula alkotmányellenességre hivatkozva megtagadott. Szeptember 30-án, kedden a kerületi hivatali képviselő átadta az Iskola igazgatói tisztségéből indoklás nélkül felmondólevelét.

A CIPRUS-DILEMMA, AVAGY AZ EURÓPAISÁG ÁRA

1. Az ún. ciprusi kérdés eredete és természete

Ciprus szigetét természeti adottságai és az általa nyújtott stratégiai előnyök a történelem folyamán sok civilizáció hódításai számára tették vonzóvá. A legújabb kort tekintve kiindulási alapként Nagy-Britannia és Oroszország között született egy komplex megegyezés, melynek értelmében a cár a sziget igazgatását Nagy-Britanniára testálta, egy kétoldalú védelmi paktum és egy tette-és-nyelvése éves apanázs fejében. Amikor az Ottomán Birodalom 1914-ben belépett a háborúba a szövetségesek ellen, a brit politika kapva-kapott az alkalmon és a török hadüzenetet mint a sziget annexiójának ürügyét használta fel. Ezzel régóta dédelgetett nagyhatalmi ideáját kísérte meg valóra váltani: felettébb szívesen vette volna ugyanis, ha a sziget a hajózási térképeken, az angol korona részeként szerepel. A brit számítást a nemzetközi rendezés ekkor keresztülhúzta ugyan, de a második világhéget követően a brit pozíciót igyekeztek erősíteni bizonyos görög nacionalista áramlatok, melyek „Enosis elérését”; vagyis Ciprusnak Görögországgal való egyesítését tűzték ki célul.

Ez – érthető okokból – elfogadhatatlan volt a sziget teljes lakosságának egynegyedét alkotó török ciprióták számára, s a felemás helyzet feloldását csupán egy kölcsönösen előnyös politikai-társadalmi megoldástól lehetett remélni. A legkézenfekvőbb rendezési lehetőség Ciprus független köztársasági státuszát feltételezte, a hatalom „fair” megosztásával a szigeten élő két etnikai csoport között. A két közösség közötti politikai-gazdasági-szociális egyensúly biztosítása végett kidolgozásra került az alkotmány, mely intézkedett a görög és török ciprióta közösségi kamarák létrehozásáról,

Az „erdélyi kérdés”, a szlovákiai magyarság helyzete, illetve a kurd és a ciprusi kérdés mint általában a kisebbségi probléma sok hasonlóságot mutat. Megoldása – amint azt több nyugat-európai állam- és kormányzó nagyon határozottan hangsúlyozta – feltétele minden integrációs törekvésnek. Azt tudjuk itt, réglöknben milyen a kisebbségi sors, függetlenül attól, hogy államalkotó nemzetről van szó. Alábbi tanulmányból megtudható: milyen Cipruson töröknek és görögnek lenni.

a görög ciprióta elnök és a török ciprióta alelnök megválasztásáról. Ezen túlmenően a török, a görög és a brit kormány garancia-egyezményt írt alá, mely egyhangúan elismerte a Ciprusi Köztársaság függetlenségét, szuverenitását és alkotmánya által szentesített helyzetét.

Az egyezmény értelmében a sziget 1960. augusztus 16-án elnyerte a független köztársasági státuszt. A bonyodalmak, melyek lényegében napjainkig gyűrűznek ekkor kezdődtek el igazán, s bár több tényfeltáró tanulmány állította vizsgálódásai középpontjába a konfliktus kibontakozásának okait és előzményeit, a legtöbb érvelés – az ellentétes érzelmű és túlzó görög, illetve török forrásokra gondolok itt elsősorban – igen távol tartotta magát a realitástól.

Annyi bizonyos, hogy a függetlenség proklamációja óta eltelt időszakban az ún. „ciprusi kérdés” gyakorlatilag folyamatosan az ENSZ BT-nak napirendjén szerepelt. Az önmagában is képtelen helyzetet tovább súlyosbította, hogy abban közvetlen érdekeltséget mutatott a két tradicionálisan kibékíthetetlen

ellenfél Törökország és Görögország, melyek sajátos eszközeikkel időről-időre szívesen befolyásolták a körülményeket, hogy abban saját nemzeti érdekeik irányába érjenek el elmozdulást. A ciprusi kérdésben Ankara például a kezdetektől olyan vehemenciát mutat a szigeten élő török ciprióták védnökének szerepében, hogy az sokszor próbára tette Törökország európai szövetségeivel, de főként az USA-val fenn tartott kapcsolatát.

A helyzet odáig fajult, hogy 1964-ben az USA hatodik hajóraját a Ciprushoz közeli vizekre irányította, s Törökországot – alig leplezett ultimátumban – arra igyekezett rászorítani, hogy állítsa le akcióit, melyeket a szigeten élő törökök védelmére hivatkozva indított meg. Ezzel egyidejűleg bejelentette, hogy nem tartja magára nézve kötelezőnek a NATO garanciáit, amennyiben a SZU katonai lépéssel válszol a török akciókra.

Ezzel párhuzamosan az ENSZ is próbálkozott – kevés sikerrel – valamiféle válság-menedzseléssel (békefenntartó erők küldése a válságkörzetbe), mely szavatolta a viszonylagos nyugalmat a térségben. Az alkotmányos rend összeomlása következtében azonban a török ciprióta csoport – saját biztonságára hivatkozva – a szigeten szétszórt enklávékban húzódott meg és szervezni kezdte saját éretlen adminisztrációját. 1974. július 15-én a ciprusi görög közösség deklarátíve jelezte a Ciprusi Görög Köztársaság létrejöttét. A fordulat nem kis véráldozattal járt és ismét előtérbe állította az ankarai kormány számára a török közösség védelmének ügyét, mégpedig a török lakosság mézszárlását szólítva ürügyként.

Nem jelenthető ki kategorikusan, hogy a török kormánynek egyáltalában nem volt igaza, amikor a török ciprióták elleni atrocitásokról szónokolt, de e meggyőző-

dése szerinti cselekedete a nemzetközi jog alapján – habár a vele azonos nemzetiségűek védelmezőjeként tette – a szuverén ciprusi állam belügyeibe való beavatkozás volt. Törökország intervenciójával nem vitte közelebb az ügyet a végző megoldáshoz, de saját helyzetét lényegesen megnehezítette azáltal, hogy beavatkozását az USA egy három évig tartó fegyverszállítási embargóval „torolta meg”.

2. Új állam (?) születik

Az ankarai kormánynak a török cipriótákra gyakorolt permanens hatása domináns tényezőnek bizonyult: 1975. február 13-án a közösség – melynek tagjai északon egy többé-kevésbé homogén csoportosulást alkottak – proklamálták a Ciprusi Török Szövetségi Államot, és egyhangúlag elfogadták annak új alkotmányát. A deklarált cél az volt, hogy a görög cipriótákkal egy föderációt hozzanak létre a szigetországban, melynek realizálását célozták az 1977-ben és 1979-ben megtartott csúcstalálkozók elfogadott megállapodások. Ennek értelmében egy biztonális föderatív államalakulatot kellett volna felállítani, de a mindkét fél által elfogadott rendezési javaslat ellenére a görög ciprióta adminisztráció továbbra is mint egyedüli legitím ciprusi kormány kívánt szerepelni a gyakorlatban, és egy nem kimondottan baráti jellegű kampányt indított az ellenérdekű féllel szemben. Az utóbbi ezt nem hagyhatta szó nélkül, s a „kihívásra” hasonló válasszal reagált.

Az érdekek egyeztetése ugyan megkezdődött, s a ciprusi kérdés több nemzetközi fórumon tette már próbára a sokat megélt politikusok türelmét – egyebek mellett az ENSZ több főtítkára is közbenjárt a tárgyalásos úton való rendezés érdekében – e kísérletezés ellenére sem történt lényegi elmozdulás a kérdésben. A két közösség egymáshoz való viszonyát illetően jellegzetes magatartás, hogy mindkét érdekelt fél felhasználta a rendelkezésre álló valós, vagy vélt szövetségeket, módozatokat és eszközöket arra, hogy saját javára érjen el eredményt a nemzetközi válságkezelési

szinteken, s míg a görög ciprióták igyekeztek a sziget török közösségét kvázi nem létezőnek nyilvánítani, addig a török nemzeti csoportosulás – Ankara erőteljes támogatását igénybe véve – saját elgondolása szerint kísérelte meg a helyzetet rendezni.

Ez utóbbiak „a túlélés és az önrendelkezés biztosításának egyetlen reális alternatívájaként” 1983. november 15-én deklarálták az Észak-Ciprusi Török Köztársaságot. Az új államalakulat alkotmányát egy 1985. májusi referendum alapján egyhangúlag elfogadták, s a köztársaság első elnökének Rauf Raif Denktast választották a szavazatok több mint 70%-os többségével.

A ciprusi probléma lényegének ismeretében érdemes talán egy pillantást vetni az interkommunális párbeszéd folyamatára, mely leginkább a „kölcsonös meg nem értés” és a „görcsös mozdulatlanság” vízióját jelenítheti meg. Az ENSZ főtítkárnak segédlete mellett – sőt a BT egy konkrét határozatának megfelelően – lefolytatott, nagyon idézőjeles dialógus végeredményben csak aprócska részeredményeket produkált. Bár a Kypriánu-Denkta csúcstalálkozóknak köszönhetően született egy tízpontos ún. csúcs-megállapodás, annak életbelépésére soha nem került sor, s csak részben a görög visszautasításnak köszönhetően. A bizalomépítést célul tűző tárgyalások hol egyik, hol másik fél negatív magatartása miatt vezettek kudarchoz, s bár a felek egy alacsonyabb szintű „technikai megbeszélés” során közös nevezőre jutottak a ciprusi kérdés számos pontját illetően – melyet az ENSZ főtítkár „Keretmegállapodás Ciprusról” című draftjában összegzett – az 1986. május 29-én a két közösség elé terjesztett – s az általuk lényegileg megvitatott – dokumentumot a ciprusi görög fél ismételtén visszautasította.

A tárgyalások kudarcra erősen szorította Kypriánu elnököt mind a nemzetközi közvélemény, mind pedig saját közössége felől, s így az 1988-as elnökválasztások alkalmával a pozícióját vesztő elnök helyére George Vassiliou lépett. Az elnök személyében bekövetkezett változás a „hurrá optimizmus” hangulatát keltette az érdekelt felekben, de

főként a Ciprus ügyébe belefásult nemzetközi közvéleményben, mely az 1988 augusztusában megtartott Denktas-Vassiliou csúcstalálkozón érte el tetőfokát. A remények azonban hamar szertefoszlottak, hiszen a megválasztását követően a „zöld vonalról” (értsd föderatív állam megvalósításának koncepciója) folyó baráti tárgyalásokat szorgalmazó Vassiliou csakhamar belesett elődje hibájába, s a több forduló politikai csatározás eredménytelennek bizonyult. Így a ciprusi kérdés nagy játszma – a sakktábla két oldalán ülők feje fölé – továbbra is függőben maradt, ezzel is gazdagítva az európai politika amúgy is zsúfolt problematika-tárházát.

3. Uniós álmok: ígéreték és realitás

A politikai és biztonsági vetületben egyaránt pikáns helyzet újabb fordulatot nyert, amikor 1990. július 3-án a Ciprusi Köztársaság kormánya hivatalos kérelemmel fordult az akkor még EK Tanácsához, melyben kifejezte csatlakozási szándékát ahhoz az „európai kerek asztalhoz”, melyhez 1973. óta társulási szerződés köti, s amely kétszakaszos vámuniót irányoz elő az EK és a szigetország viszonyában. Az Európai Unió klasszikusnak tekinthető kibővülés-elmélyülés csatározásai – felerősítve egyúttal a kelet-közép-európai régió felvételi esélyeiről folyó polémiákat is – ezzel újabb élénk színfolttal gazdagodtak, lévén Ciprus kontinensünk egyik speciális, ám annál problémásabb politikai képződménye.

A szigetnyi köztársaság EU-hoz való közeledésének szándékát az a remény motiválta, hogy Mediterráneumbeli társaihoz hasonlóan rövid időn belül tagja lehet az „Európai Demokráciák Klubjának”, eltűzött önbizalmát azonban kezdetben semmiféle integrációs automatizmusra utaló összeurópai politikai akarat nem támasztotta alá. Ellenkezőleg. Úgy tűnt, hogy a bejelentés – amellet, hogy nem kevés fejtorést okoz az EU belső indulatainak leküzdésén fáradozó politikusi gárdának – kezdetben sajátos indulatokat szabadít fel Európa-szerte.

Az már az első pillanatban világos volt, hogy a két tradicionális ellenlábás Törökország és Görögország nem fogja tétlen „outsider”-ként szemlélni az eseményeket. A jól bevált recept szerint Athén a görög ciprióta közösség patrónusaként, míg az EU által hiúságában megsértett Ankara a török nemzeti érdekek és az észak-ciprusi török kolónia szószólójaként a tőlük megszokott dinamizmussal léptek színre a nemzetközi politikai porondon. Az egymásnak feszülő ellentéteket tovább fokozta egy sajátos duellum, melyben az egyik oldalon Németország és Nagy-Britannia, másik oldalon pedig Olaszország, s kontinensünk öt vállvetve támogató „latinjai” álltak. A nézetkülönbség lényege, hogy míg az előbbieket a kelet-közép-európai régió államainak felvétele mellett optáltak, addig az utóbbi tagállamok – az energikus Görögországgal hátuk mögött – „első körben” inkább Ciprus és az ugyancsak az EU-hoz való tartozást preferáló Málta felvételét próbálták menedzselni. A szigetnyi állam „elendrukkerei” – nem éppen indokolatlanul – fenntartásukat elsődlegesen Ciprus megosztottságához köttették, mint amely a tagsági viszony megteremtését eleve kizáró tényező.

4. Uniós dilemmák

Az előző fejezetben tárgyaltak tükrében jól kivehető, hogy a NATO déli szárnyát alkotó két állam Görögország és Törökország százados konfrontációjának melléktermékeként létrejött probléma nem csupán a görög-török kétoldalú kapcsolatok rendezése, és az európai „Törökország” vízió realitássá tétele előtt volt akadály, – a múlt idő használata minden bizonnyal oktalannak tűnhet – de olyan fajsúlyú probléma, melynek „begyűrűztetése” biztonsági kockázatok tömegét idézhette elő az EU berkein belül.

Ezek az észérvek kezdetben befolyásuk alá vonták a Tizenötök többségét, melyből adódóan egy időre hibernálták a szigetország felvételi kérelmét, jelezve, hogy fenntartásaikat készek haladéktalanul elfelejteni, amennyiben a Ciprus-dilemma „európai mértékkel mért

politikai jellegű” megoldást nyer. Az EU-n belüli szópárbajok természetesen csupán átmeneti jelleggel szüneteltek a Bizottság eme kijelentése nyomán, s a kérdésen valós elmozdulást csak az 1995. esztendő hozott, amikor is a földközi-tengeri térség több országának felvétele immár precedens jelleggel jöhetett szóba. Ez év tavaszán hangzik el először az Unió vezérkara részéről az a ciprusi sirámok iránti enyhülést feltételező megjegyzés, miszerint Európa nyugati fele hajlandó konzultációkat kezdeni a nicosiai kormánnyal, mondván, hogy „az európai országok nem kívánják a ciprusi kormányt egy olyan helyzet miatt büntetni, amelyről nem tehet”. A kapcsolatfelvétel kritériumaként határozták meg ugyanakkor a sziget politikai megosztottságának felszámolását, s a sziget lakosságát alkotó török és görög közösség számára egyöntetűen optimális feltételeket teremtő rendezés kidolgozását.

Az események teljes folyamatában sajátos magatartás volt egyébként megfigyelhető mind görög, mint pedig török részről, amely érdekeik közvetlen jellege okán teljesen kézenfekvő. Athén a szó szoros értelmében a zsarolás eszközét vette igénybe az EU-val szemben, amikor Ciprus uniós tagsága mellett érvelve kijelentette: „Athén aligha ratifikálja az EFTA államaival tető alá hozott csatlakozási szerződéseket, amennyiben az EU nem vállal politikai kötelezettséget, hogy 1996. január 1-vel megkezdje a tagságot célzó tárgyalásokat Ciprussal. Kiváltképpen nem lehet szó az EU-török vámuniós szerződés megerősítéséről, mivel az nem előzheti meg Ciprus tagfelvételét.” Az EU teljes értékű tagjának szerepét túlhangsúlyozó Görögország még ennél is merészebb hangokat hallatott, amikor felszólította az Európai Parlament képviselőit, hogy addig ne ratifikálják az EU bővítéséről szóló dokumentumot, ameddig a Tizenötök nem nyilvánítják ki világosan készségüket Ciprus befogadására vonatkozóan.

A Külügyminiszterek Tanácsa a tőle megszokott hűvös diplomatikussággal csupán annyit jelzett a görög üzenetekre válaszként, hogy a ciprusi kérdés megoldására tett lépések hatékonyságát megvizsgál-

va fognak dönteni a tagfelvételi tárgyalások megkezdéséről. A Tanács halogató taktikával operált, ami az adott körülményeket figyelembe véve indokoltnak tűnhet, de már középtávon bizonyos csapdát sejtett: minden jel arra utalt ugyanis, hogy a szigetország megosztottságában nem következik be rövid távon semmifajta változás, s ez könnyen azzal a dilemmával járhatott, hogy vagy formálisan tovább halasztják a tárgyalások megkezdését, és ezzel kiváltják Athén rosszalását és adott esetben szavazatokban is megtestesülő, más kérdéseket blokkoló ellenkezését, vagy csupán a szigetország görög felével kezdik meg a konzultációt, amely viszont a török sértődöttség okán váltana ki jelentős feszültségeket a térségben.

Bizonyos, hogy a ciprusi EU tagság kérdésében egészen sajátos vélemények is megfogalmazódtak, de az, amelyik végső soron a döntő befolyást gyakorolta a hezitáló Európa politikájára azt igyekezett kihangsúlyozni, hogy „Ciprus politikai státusztalansága megszüntethető, amennyiben az Unió saját „belügyeinek” rendezést megelőzően konkrét időpontot helyez kilátásba a szigetország számára a csatlakozást előkészítő tárgyalások megkezdését illetően.” E konkrét állásfoglalás ugyanis – hangsúlyozta a vélemény – képes arra, hogy stimulálja mindkét közösséget – főként a törököt, s az őt támogató Ankarát –, hogy „rendezzék végre közös dolgukat”, azaz mindkét nemzeti csoportosulás érdekeltsége kiváltható e felajánlással a szigetlakó-társakkal való megegyezést, illetve az uniós tagság elfogadását illetően.

A ciprusi kérdés megoldási alternatíváinak és a csatlakozás lehetőségének összekapcsolása sajátos megfogalmazásokra adott okot ciprusi részről is. Nicosiai meglátás szerint Európa „szebbik felének” határozatlansága és a kérdésben folytatott multinacionális huzavona azt a képzetet kelti, hogy a ciprusi dilemma már nem is annyira két közösség, hanem az ENSZ elvei és egyes külföldi érdekek konfliktusa. Jóllehet a nicosiai kormányzat szerint a csatlakozás egyaránt szolgálná mindkét közösség javát, a török ciprióták a teljes jogú uniós tagság megszerzése esetére kilátásba he-

lyezték a Törökországhoz való szorosabb integrációt. Ankara e kérdésben még tovább merészkedett, amikor kijelentette: amennyiben Brüsszel elfogadja a ciprusi felvételi kérelmet, Törökország annektálja a sziget 1974. óta katonai megszállás alatt tartott részét.

Görögország – nem minden alap nélkül – a nemzetek közössége elleni provokációnak minősítette a kijelentést. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy az ilyenfajta harcias kirohanások török részről inkább tekinthetők erőfitogtatásnak, mint valós szándéknak, s tökéletesen illeszthetők a török politikai pszichéről, a majdnem-európaiság létezéséről tanúskodó cselekmények sorába. Annyi bizonyos, hogy az ankarai kormányzatnak nem sikerült a várt sokkhatást kiváltani az uniós tagok körében, s így tétlenül kellett szemlélnie, hogy ismét lépéshátányba került Athénnel szemben.

5. Adottságok és lehetőségek

A Földközi Tenger észak-keleti részének stratégiaileg fontos pontján fekvő sziget lakóinak lélekszáma kb. 700 000, területének kiterjedése 9 251 km². A népsűrűség relatíve kicsi, 76 fő/km². A demográfiai növekedés mérsékelte, 1%/év. Az urbanizáció szintje magas, az írástudás, az iskolázottság, sőt a közép- és felsőfokú képzettség tekintetében a déli terület vonatkozásában felveszi a versenyt a környező országokkal.

A sziget déli részén élők száma 570 000, ellenőrzést felettük a ciprusi kormány gyakorol. Északon 130 000 török ciprióta él, valamint – ENSZ adatok szerint – 30 000 török katona. Az 1974-es török katonai megszállás óta kb. 45-50 000 török földműves él itt. A török ciprióta lakosság egy része 1974. után Nyugat-Európába emigrált. A sziget török ciprióták lakta része a sziget teljes területének 37%-t teszi ki.

A szigetország gazdasági fejlődése a kettészakadás óta erősen differenciált. A déli területeken erős gazdasági fellendülés mutatható ki alapvetően a szolgáltatásoknak, illetve a túrizmusnak köszönhetően.

1991-ben az 1 lakosra jutó bruttó nemzeti jövedelem 9 000 ECU körül mozgott, tehát magasabb szinten, mint némely közösségi országban. Az északi területen – a mezőgazdaságtól eltekintve – a fejlődés lényegesen lassúbb. Az országrész diplomáciai elszigeteltsége miatt (minden területre kiterjedő általános embargó) a turisztikai lehetőségek és az infrastrukturális adottságok nem kerülnek kihasználásra. A mezőgazdaságból származó bevételek részaránya igen magas. A bruttó nemzeti termék egy főre eső részesedése 3-4-szer kevesebb, mint délen.

Politikai vetületben szintén eltérő fejlődést mutat a két terület, különösen 1974. óta. A Ciprusi Köztársaság, melynek jogköre de iure csak a déli területre terjed ki, megőrizte az 1960-as alkotmányt, természetesen a török közösség részvételére vonatkozó passzust a végrehajtó, valamint törvényhozó hatalom és az igazságszolgáltatás gyakorlatában nem alkalmazza. A vonatkozó cikkelyeket még az 1963-as interkommunális válságkor kiiktatták. Az alkotmány egykamarás parlamentet és elnöki rendszert irányoz elő. A jelenlegi elnököt, Kleridest 1993-ban választották. Mandátuma 5 évre szól a parlamenti többséget adó két legerősebb párt támogatásával. A parlamentben széleskörű konszenzus valósult meg Ciprus uniós csatlakozásával összefüggésben, illetve a gazdaságpolitikai liberalizációt illetően.

A sziget északi részén a nemzetközi közösség által el nem ismert hatóságok funkcionálnak egy 1975-ös referendum, illetve az 1985-ben életbe léptetett alkotmány alapján. Ennek megfelelően kerülhetett sor a török ciprióta közösség vezetőjének Denktas elnöknek az újraszavazására 1985-ben és 1990-ben. A török földművesek szavazatainak hála a parlamenti mandátumok többségével rendelkezik. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor az a lényegi momentum, hogy az ellenzék ereje és népszerűsége folyamatos növekedést mutat az elmúlt néhány évben, mely elsősorban a gazdaságpolitikai reformok kudarcaival és a ciprusi kérdés megoldatlanságával magyarázható.

A sziget kettéosztottságának pusztja ténye időről-időre a közép-

pontba helyezi a ciprusi polgárok alapvető emberi jogainak kérdését, s megfelelő rendezés hiányában az 1974-es események áldozatait. A ciprusi alkotmány a gyakorlatban is védelmezi a két nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogait (szólás és gyülekezési szabadság, diszkrimináció tilalma stb.), míg az északi területen – ahogyan arra főként az ellenzéki pártok hívják fel a figyelmet – az emberi jogi dimenzió korlátozottan érvényesül, különösen a médiákkal való kapcsolattartás tekintetében.

A politikai feszültség másik aspektusa az állandó katonai jelenlét. Északon a török csapatok mellett – melyek nagyságát 30 000 főre becsülik – 4 000 török ciprióta van állandó készenlétben. 26 000 a tartalékos állományban lévők száma. Délen a görög ciprióta nemzeti gárda gyakorolja a rendfenntartói szerepkört, amelyet kevesebb, mint ezer görög katonából álló kontingens egészít ki. A fegyverkereskedelem egyre inkább zsugorodik, mert erősen terheli a költségvetést. A szigeten 1993. márciusa óta 1513 fős ENSZ haderő tartózkodik. (UNFICYP) A két közösség viszonyának rendezése sürgető megoldást igényelne, mely a sziget lakosságát alkotó nemzetek, s az őket mind erőteljesebben támogató anyanemzetek kapcsolati rendszerének gyökeres átalakítását feltételeznék, a nemzetek közösségének támogatásával és hatékony közreműködésével. E globális keret-megállapodás hiányában a görög és török nacionalista hajlamú kormányzatok érvelésük egy olyan részét hagynák érintetlenül, mely a kor politikai szellemiségével nem összeegyeztethető és végtelenül elavult.

A BT 774/92. számon közzétett határozata behatóan foglalkozik a kérdéssel, s egy olyan rendezés szükségessége mellett foglal állást, melynek alapja egy szuverén, nemzetközi jog szerint elismert és egyénes polgársággal rendelkező Ciprusi állam megteremtése. E modernizált államalakulat függetlenségét és területi integritását nemzetközi szerződésnek kell garantálnia két politikai síkon egyenlő közösség biztonális és bikommunális föderációjaként.

Márton és György

A vallás megalapítása és az egyház szervezetének első néhány századbeli megalapozása és kiformalása óta a nyugati keresztény világ első, igazán mélyreható, lelkeket átformáló, új világot, új szellemet vajúdó reneszánszának termékenyülő, fogamzó időszaka a XIV. század. Európai földi világunk munkálását is akkor érlelte oda az Idő, hogy ebbe a megmunkált és megrágyázott földbe bevethette immár a magot, melyből a XV. században kisarjadt az új, alapjában más világ, a maga új, a régitől merőben különböző emberével: mai Európán, sőt mai világunk és mai emberünk egyenes őse.

A keresztény Európának és emberének ezt az első, igazi forradalmát nem jelezte előre semmiféle szembe-tűnő, külsőségesen észrevehető esemény, emberi cselekedet, vagy éppen isteni csoda. Sőt. Mindenütt, minden téren a megnyugvás, a megállapodás kétségtelen jelei. A kora középkor európai népmozgalmai régen megnyugvó pontra jutottak; a népvándorlást Európa elfelejtette. A mai nemzetek mai helyükön vannak már, sőt jobbára mai határaik között államilag is berendezkedtek, vagy folynak a berendezkedésük. Anglia angolul beszél már, Franciaország, Németország egyenrangú birodalmak formájában egyenlő esélyű ellenfelekként néznek farkasszemet egymással és versenyeznek Itália és az egyház felett való uralomért, illetve az európai elsőségért, a római császárság jussáért. A gyógyíthatatlan beteg Bizánc feladta Itáliát egészen, és itt a világ újra oda esett vissza politikailag, ahol az antik római uralom előtt volt: apró városköztársaságok és zsarnokságok konkurálnak és tülekednek egymással kereskedelemben, iparban, hatalomban és – kultúrában. S a nagyok és aprók eme vak és egyelőre eredménytelennek látszó versengésében szinte észrevétlenül, de állandóan és céltudatosan nő hatalomban újra naggyá – Róma, a pápaság Rómája.

A kereszténységet fenyegető új keleti szellem-hatalom, az Európába is betört iszlám, hódító útjában a Spanyol félszigeten kénytelen megállni, hogy aztán lépésről-lépésre szo-

Kós Károly felejthetetlen írását Kolozsvár mai lakóinak és hivatalosainak, többek között Alexandru Fárcaş úr ajánlja a szerkesztőség.

ruljon kijebb a keresztény Európából; és Ázsiának most nyugatnak nyomuló utolsó ellenséges hulláma, az oszmán-törökség még csupán a keresztény Bizánc kisázsiai birtokait szedegeti el sorjában – kiváló öröme a keresztény Rómának, melynek így kezére játszik ezeresztendő nagy konkurensének, a keleti keresztény egyháznak, a „scizmá”-nak megsemmisítésében.

Nincsen Európa levegőjén immár semmi nyughatatlanság, semmi előjele a viharnek. Az egyház aratja Krisztus beérett vetését, s a népek megnyugodtak az egyházban. A népek egymás testvérei a növekedő jólétben; a várak nem zordon hadi eszközök csak, de a pompa, az úri gazdagság, a lovagi műveltség, a költészet és művészet hajlékai; városok alakulnak, szaporodnak és rohamosan gazdagodnak, az ifjú polgárság formálódik és izmosodik; kolostorok és plébániák jóléttől duzzadnak és építenek, bővítenek, díszítenek. Minden, de minden nyugalmi helyzetben megállapodottnak, megelégedettnek és jövődjében bizonyosnak látszott.

Európában akkor szinte teljes szélcsend volt.

Ki vette volna észre, s ki tartotta volna számon azokat az apró, itt-ott, a legkülönbözőbb helyeken és körülmények között, a legkülönbözőbb formában és váratlanul megvillanó jelenségeket, melyek egymástól függetlenül és látszólag minden ok és következmény nélkül csillantak fel és enyésztek el a derűlten tiszta horizonton, mint nyárvégi meleg, szélcsendes éjszakákon a néma, száraz

villámlás. Ki vette volna észre, hogy egy szürke angol professzor, valami Wicliff János nevű, egészen furcsa szikrákat hullat tanítványai lelkébe, melyek félszázad múlva hatalmas lángra lobbannak majd – Európa másik oldalán: Csehországban, s még száz esztendő múlva az egész keresztény világban. Ki vette volna észre, hogy Firenzében egy piktor, bizonyos Giotto nevű, akkor már vonalaiban és színeiben megálmodta azt az álmot, melyből száz esztendő múlva a valóságra virágzott a Botticellik s utána a Leonardók és Raffaelek csudálatos reneszánsza.

S ki tartotta számon, hogy akkor már halott is volt az a Niccolò Pisano nevű sieneai képfaragó mester, aki a dóm gótikus szószékének domborműveiben elvetette azt a magot, melyből száz esztendő múlva soha senki által addig nem ismert virágok új gyönyörűségeket ígérő bimbói fakadtak meg a napkeleti rengeteg erdőkön túl való alig ismert Transilvania nevű tartományban bizonyos Márton és György nevezetű emberek mintázófája nyomán és öntőműhelyében, hogy teljes kinyílásuk előtt reménytelenül elhervadjanak ama zordságban és nyomtalanul eltűnjenek a világból. Hogy újabb száz esztendő múlva pompázva, ragyogva és illatozva nyíljanak ki az áldott Itáliában, minden idők legnagyobb lovasszobrának, Donatello páduai Gattamelatájában...

A XIV. század a kiteljesedett termését arató gótika százada. A gótikáé, mely elgondolásban, szerkesztésben, anyagban, technikában kifejező formájában tökéletes, tovább nem fejleszthető és a középkori nyugati keresztény szellemnek és gondolatnak a művészet formanyelvén való egyenértékű kifejezője. A keresztény lélek kívánsága beteljesült vele. Ezen az úton nincsen tovább, mint ahogy Bizáncban, a XI. században nem volt tovább. Itt vagy az öregség jön és utána a bizonyos halál, vagy a forradalom és vele az újjászületés.

Európában a forradalom jött és a XIV. század vetette el a magot anélkül, hogy ő maga erről tudomást vett volna még. Már a XIII. században a Pisanokban készült a magvetésre az

Idő, és a XIV. században a nyugati szélen a Wicliffekben és a keletin a kolozsvári művésztestvérekben és közben itt is, ott is elszórta a magot a földre.

*

Amióta a hivatalos és hivatásos tudomány foglalkozik a prágai Szent-György szoborral, annak a művésztörténeti és stílusbeli jelentősége állandóan nő és súlyosbodik. De ezzel együtt növekedik a szobornak és alkotóinak, a két kolozsvári mesternek problematikája is.

A természetben nincsen ugrás és nincsen ugrás a művészetben sem. Oka van minden eredménynek és előzménye minden következménynek. Logikátlanság nincsen, deus ex machina módjára csodák nem történhetnek. S mégis, a kolozsvári Márton és György Szent-György szobra ama bizonyos kivételnek látszik a szabály alól. Mert ennek a súlyos és félre nem érthető művészeti eredménynek sehol nem látjuk közvetlen eredő okozóit, sehol mellette futó parallel folyamatokat, sehol semmiféle atyafiságát és közvetlen utódait sem. Dallam, melynek skálája mindidáig ismeretlen, nóta, mely idegenül, testvértelenül és megértetlenül is megfogja bár a hozzáértő hallgatók szívét, de értelmükben nem tud megragadni. Pompás virág, mely nem tudni, honnan és milyen úton-módon került a földre, melyből kivirágzott csudamódon, de amelynek elhullott magját az a föld, melyből a virág kinőtt, másodsor nem sarjasztotta ki. Probléma volna a prágai szobor akkor is, ha Itália, Franciaország, vagy Németország valamely akkori szobrászműhelyéből került volna ki a mintája és alkotója, de annál súlyosabb, mert a keresztény Európa akkori széle, Erdély, az erdőn túli Transsilvánia vetette fel a világnak, és ott is a faluból alig várossá cseperedett, jelentéktelen és népességben fajlag kevert és keveredő vérű, ismeretlen Kolozsvár...

Kétségtelen valóság, hogy a prágai Szent-György szobor művészi és technikai meglepetése volt a maga korának: forradalom a gótikus szobrászat tradíciója ellen, mely a szobrot csak mint az architektúra kiegészítését, díszítését hagyta érvényesülni, de mint önálló, magáért való, magát jelentő művészi alkotást nem tudta elképzelni és nem akarta megtűrni. A keresztény középkorban nem volt szabadterén, önmagában, architektúrával nem kapcsolt, illet-

ve nem architektúrába illesztett szobormű. De a keresztény középkor emberábrázolásának egyéb, ikonográfiai kötöttségei is voltak beállításban, ruházatban és stilizálásban, melyhez a középkor céhbéli művésze természetesen és gondolkodás nélkül ragaszkodott.

Ezzel szemben a kolozsvári művésztestvérek szobrukban merőben új művészi célokat szolgáltak új formában: architektúrától független, közel életnagyságú, bronz lovaszobrot alkottak; az egyháznak egy szentjét a *maguk* korának és *maguk* nemzetének lovagi ruházatában és viseletében, az egykori magyar lovas-katona lószerszámjával, nyeregformájával és lehető realiztikus ábrázolásában.

... Közvetlen elődje tehát a Márton és György mesterek szobrának nincsen. S utánuk jó félszáz esztendővel születik meg csak Donatello Gattamelatája Pádovában és szinte pontosan száz esztendővel Verocchio Colleoniája Veneziában...

*

Ha nem így történt volna, nehezen tudnók elhinni: egyetlen nem magyar műtörténész, vagy archeológus nem akadt az utóbbi 100 esztendőben belül, amióta hivatalosan is komoly tudomány a művésztörténelem és az archeológia, aki a prágai Szent-György szobrot a magyar géniusz alkotásának, mestereiket magyar művészeknek sorolta volna be. Szinte egyöntetűen megegyeztek abban németek, lengyelek és csehek, hogy Márton és György német szobrászok, alkotásuk pedig a német művészet, a német géniusz csodálatos termése. Ezt a szerintük magától értetődő megállapítást erdélyi szász műtörténészek csupán azzal toldották meg, illetve szűkítették meg, hogy a művésztestvéreket erdélyi szászoknak jelentették ki azzal a megokolással, hogy a szász alapítású Kolozsvár a XIV. században szászváros volt.

És ebben a megállapításban sok ideig gondolkodás nélkül, szolgálai módon osztozott igen sok magyar művésztörténészünk és archeológusunk, köztük a tekintélyes Hampel is. A felvidéki származású Divald Kornél pedig csak annyiban módosított ezen a megállapításon, hogy a pozitív megállapítás helyett egy negatívumot emelt ki: Márton és György mestereknek csupán annyi a közük Erdélyhez és Kolozsvárhoz, hogy Kolozsváriaknak (de Clusvar) nevezték magukat, de semmi több.

Tudnunk kell azonban azt is, hogy ezek a megállapítások egyszerű feltevések, melyeknek a világon semmi más alapjuk nincsen, mint tagadása a magyar műveltség és a nyugati kultúrnépekével egyenértékű magyar művészi termelés lehetőségének. Mái napig Márton és György mesterekről a műtörténet ennyit tud: Édesapjuk festőmester volt, Miklósnak hívták és Kolozsvárinak vallotta magát. Egykorú feljegyzés így nevezi: *Magister Nicolaus pictor de Colosvár*. A két testvér Menesi Demeter váradi püspök megbízásából kb. 1365-ben három bronzszobrot készített; három magyar szentnek: Szent Istvánnak, Szent Imrének és Szent Lászlónak gyalogos, álló bronzszobrait, melyeket az új váradi püspöki katedrális oldala mellett talapzatokra állítottak fel. 1373-ban, valószínűleg valami prágai német főpap megrendelésére (s nem, mint feltételezték Nagy Lajos király megrendelésére) készítették el és állították fel a prágai városban, a Szent György templom előtt Szent György bronz lovas szobrát. (Ma a vár harmadik udvarán, a tanácsház előtt áll.) 1390-ben Zudar János váradi püspök megbízásából készítik el főművüket (illetőleg, amit feljegyzések szerint főművüknek kell minősítenünk), Szent László királynak, a váradi püspökség és Erdély védőszentjének életnagyságú, vagy talán még nagyobb léptékű bronz lovas szobrát. Hogy e szobron kívül miféle munkáik vannak, nem tudja senki, csak feltételeznünk lehet és kell, hogy bizonyára mintáztak és öntöttek, vagy domborítottak, véstek más holmit is, talán érméket, dísztárgyakat, templomi felszereléseket, pecséteket, esetleg ötvös műveket. De mireánk egyetlen művük maradt, amely kétségtelenül az övék: a prágai Szent György lovaszobor. Váradi gyalogos szobraik közül talán a Szent Lászlónak maradt meg egy töredékes, kőből faragott másolata, és valószínű, hogy a győri Szent László-herma az ő Szent László lovas szobruk fejének, ha nem is másolata, de a szobor fejének mellszoborrá alakított, erősen stilizált változata, amely az eredetinek főbb vonásait, különösen szellemét hűen tükrözi. Ezek a Kolozsvári testvérekre és műveikre vonatkozó összes adatok, amelyek közül több pozitív adat senkinek rendelkezésére nem áll a mai napig.

Ezeket a pozitívumokon kívül azonban – és ezt javára kell írunk a velük és művészetükkel komolyan

foglalkozó nem magyar művészettörténetíróknak megállapításaik kapcsán – egy negatívumot is konstatálnak. Azt, hogy a kolozsvári művésztestvérek egyetlen fennmaradt alkotásában, a prágai lovas szoborban nem lehet kimutatni sem közvetlenül, sem közvetve egyetlen korukbeli, vagy megelőző német mester, vagy iskola hatását, sőt kénytelenek megállapítani azt is, hogy a szobor művészi felfogásában inkább a francia, vagy itáliai szellemhez áll közelebb, mint a némethez...

*

A művészhistóriát mindenekelőtt a mű maga érdekli, csak másodsorban a művész. A kolozsvári művészpárral kapcsolatban is sokszorta több fáradságot fordítottak a szakemberek a Szent György szobor stílusproblémájának megfejtésére, mint Márton és György mesterek emberi életproblémájának tisztázására. Felületesen és felelőtlenül megállapítottak annyit, hogy a művészek kolozsvári születésű németek. S nem vették észre a német és cseh, vala-

mint a véleményüket szolgálailag elfogadó magyar szakemberek, hogy ezzel a könnyelműen felületes feltevésükkel egyszerűen megfejthetlenné tették a művészi problémát, megoldhatatlanná azt a kérdést, hogy a XIV. században, Európa keleti felén, minden előzmény és következmény nélkül hogyan születhetett meg a gótika megállapodott művészi hagyományai és a német szobrásziskolák szinte törvényszerű formakényszere ellenére, ez a gótika stíluszabályainak és a német művészet-hagyományoknak egyszerűen fittyet hányó szobrászművészeti eredmény: a Szent György szobor.

Örök kár, hogy Márton és György mesterek többi igazolt alkotásai, a váradi három gyalogszobor és főképpen legmonumentálisabb és legérettebb alkotásuk, Szent László király váradi lovas szobra elpusztultak: 1660-ban, Váradnak a török által való elfoglalásakor a győztesek összetörték a bronzszobrokat, hogy ágyút öntsenek az ércből (ami nem sikerült). Kár legfőképpen azért, mert szegényebbek lettünk mi, amúgy is szegény magyarok, egy monumentá-

lis szoborral, melyről felállításától kezdve addig az időig, amíg elpusztult, tehát kétszázhetven esztendőn keresztül, aki művelt emer megfordult Váradon, magyar vagy idegen, az kivétel nélkül mind bevallott és őszinte elragadtatással emlékezik meg erről a művészi csodáról. De kár azért is, mert ha a *nem magyar* szentet ábrázoló Szent György mellett, vagy akár mellette is, a *magyar* Szent László király lovas szobra alapján lehetne elemezni az alkotó mesterek művészetét és megmérni munkájuk eredményét, akkor a testvérpár fajbeli, illetve nemzetbeli hovatartozása és ezzel együtt művészetüknek megfejthetetlen stíluskérdése meg volna fejtve.

De még így is, csupán a meglévő gyér és rideg adatok és az egyetlen szobormű birtokában közelebb jutottak volna a szakemberek a megoldáshoz, ha kutatásaikban, elgondolásaikban nem messziről, kívülről, de a testvérpár származási helyéből, működésük területéről kiindulva próbálták volna őket, éleletsorsukat és művészi lehetőségeiket megérteni. Lehet, hogy a Céhbeliek kivetnek, de hiszem, hogy azok, akik a testvérek művészetével, munkájuk látható és megmaradt csodálatos eredményével foglalkoztak, legutóbbi méltatójuk, Balogh Jolán kivételével, vizsgálataik során éppen azt felejtették el közelebről és részletesen figyelembe venni, ami nélkül valóban bajos a művészek éleletsorsát, gondolkodásmódját, lelkivilágát és azt megérteni, hogy dacára zsenialitásuknak, mesterségbeli rátermettséjüknek, még életükben megért kétségtelen sikereiknek, miért maradtak művészetükkel olyan társtalanok, miért olyan egyéniek, miért nincsen közvetlen elődjük, iskolájuk és közvetlen utódjuk.

Egyetlen kiinduló pontot kell csak nagyobb figyelemre méltatnunk, mint ahogy eddig tették és egyetlen, teljesen önkényes feltevést megváltoztatva más és talán természetesebb feltevésből kiindulnunk, s abban a pillanatban eloszlik minden homály, mely ma a testvérpár emberi és művészi jelenségét kódösen bizonytalan, megfoghatatlan, sőt valószínűtlen kísértetté teszi s munkájuk eredményét a műtörténet szemében megmagyarázhatatlan, játékos véletlenné. Ha egyszerűen, s a valószínű valóságnak megfelelően, abból indulunk ki, hogy Márton és György gyökeres kolozsvári magyar polgárfiúk és az akkori kolozsvári magyar

Somlyó címere

polgár voltukból próbáljuk meglátni őket, megkonstruálni életüket az akkori lehetőségeken belül, akkor mindaz egyszerre, s magától értetődően értelmes, logikus, élő valóság-gá egyszerűsödött le.

De csak abban az egyetlen – és legtermészetesebb – esetben, ha Márton és György magyarok, erdélyiek és törzsökös kolozsvári polgárfiak. Mert erdélyi magyarnak és ráadásul kolozsvárinak születni több, mint predestináció: kiszmet az, mely ellen nincsen apelláta sem földön, sem égen.

Nem kétséges, hogy a vérségi különbség, a faji különbség következménye gondolkozásbeli, szellembeli és idegbeli különbség minden időben és minden helyen. A vérileg, fajtájában már meghatározott és mástól különböző szellemiség munkalehetőségét, érvényesülését pedig nem kis mértékben irányítják, befolyásolják a közvetlen környezet politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyai. Ha ez igaz minden emberre vonatkozólag általában, sokszorosan igaz a művészetre.

Ha valaki magyarnak születik, az önmagában, vérségi okokból jelenti annak idegbeli, szellemi, világnézeti különbözőségét minden nem magyar vérű embertársától. S ez a magyar megint más, ha Duna vagy Tisza menti, vagy pedig erdélyi; de erdélyiségében is nagy különbség van a kolozsvári, vagy más városi között.

A kolozsvári ember egészen más, mint teszem azt a szebeni, vagy a kézdivásárhelyi, vagy éppen az alföld széli váradi. Ugyanazok mellett a külső életfeltételek mellett is, ha ugyan lennének az életben két ember számára egyenlő feltételek. Kolozsvár ma is, s régen is, bizonyára másképpen alakította ki a maga népének lelki formáját, természetét, temperamentumát, mint más város. Talán azért, mert más itt a föld, a levegő, a víz, mások a környező hegyek és környező népek, mint másutt, talán más, s belsejéből, nem tudom. De bizonyosan így van; a város és a város gyermekeinek életstílusa más, mint máshol. Nem tudom, másutt is így van-e, de Erdélyben a városok nagyon különbözőek egymástól. Nemcsak külsejükben, hanem, s főképpen lelkükben. Összetett oka van ennek: nincsen két városunk, amelyiknek topográfiája, éghajlata, külső természeti viszonyai azonos, vagy közel rokon is volna (mint pl. az alföld városaié nagyjából), s nincsen, a Székelyföld városa-

inak egy részét kivéve, olyan két városunk, amelyiknek története, sorsa ugyanaz, s polgárságának vére azonos, vagy vegyülékében közel azonos is volna. Még a tiszta szász városok is különböznek e tekintetben egymástól. Hiszen Brassó szászai egészen más fajtájú németek, mint Szebenéi, és ismét mások Beszterce szászai. A kolozsvári szász telepésnek, aki talán Flandriából került ide, miféle vérbeli, fajtabeli rokonsága lehet (a közös germán eredeten kívül) a szászvárosi szász telepéshez, aki talán a Rajna mellől kérezkedett be Erdélybe.

Nem akarhatjuk letagadni az igazságot: Kolozsvár polgárságának egy része, beköltözködésük idején, a XII. században talán jórésze – német telepés. De Kolozsvár nem szász alapítás. A vár és a vár környéki falu régen megvolt, amikor a bevándorló szászok a városba költöztek. Szent István korától királyi vár volt, az első erdélyi öt várispánság egyikének vára. Magyar neve: Clusvár, régiebb, mint a németre fordított neve: Klausenburg; oklevélben is az előbbi fordul elő korábban.

Királyi vár volt tehát és tisztjei, fegyveres népe természetesen magyar. A várba telepített és várnak szolgáló mesteremberek egy része is bizonyosan magyar; az íjgyártók, nyergesek, szíjgyártók, kovácsok, szűcsök, mert ezek magyar mestersegek. Idegen fajtájú népek voltak talán a szolgáló rabok, a földművesek, a pásztorok, aztán az odahúzódt kalmárok, meg a kő- és faépítéshez értő mesteremberek és takácsok, ötvösök. Ezek egy része benn a várban lakott, más része kiszorult a vár alatti hostátba, az akkor még igen szerény falucskába. A vár és falu lakói tehát jórészt magyarok, kisebb részben szláv népek, bolgárok, maradék székelyek, esetleg jövevény taliánok és böszörmények, vagy görögök is. Nem valószínű, hogy német jutott volna ide, a keleti Kolozsvárra. Az állandóan, de lassan növekedő falu lakosságát később főképpen a környék beszűrődő lakossága szaporította, és a város közvetlen szomszédja nyugat felől akkor is a magyar Kalotaszeg volt.

Így született és nőtt, népesedett a szamosparti Kolozsvár valahol a mai Óvár helyén. Kétszáz esztendő alatt sem tudott azonban jelentékenyül fejlődni és mint királyi vár sem volt eléggé fontos, mert III. Béla király 1192-ben a kolozsmonostori bencés apátságnak adományozta

mindenestül. Valószínűleg az adományozás előtt nem sok idővel, vagy közvetlenül utána települtek le a faluban a hazát kereső szászok a régi lakosok mellé és azt hiszem nem kétséges, hogy az ő munkájuknak, szervezőképességüknek nagy része, talán döntő része van abban, hogy már 80 esztendő múlva, 1275-ben a király elveszi a bencésektől „Clusvár”-t és úgy adományozza az erdélyi püspöknek, hogy egyúttal városnak nyilvánítja és lakóit szabad polgároknak.

Ettől az időtől kezdve erősen népesedik a város és hamarosan túlnő a régi várfalakon úgy, hogy igen rövid három évtized alatt a mai főtér körül új, nagy külváros épül, kis részben az óvárosból kiszorult szász lakossággal, nagyobb részben a városhoz húzódo magyar és magyarosodó vidéki népekkel. És Károly Róbert politikája nagyon kedvezett akkor a polgárságnak: 1316-ban a város megszabadul püspöki gazdájától, királyi város lesz belőle, s megkapja a szabad pap- és bíró-választás jogát.

Kétségtelen, hogy a szász telepítés jóidőre szász többségűvé és szász jellegűvé tette a várost, de rohamos fejlődése alatt rohamosan veszíti el szász többségét (hiszen szász pótlás nem volt, vagy igen gyenge a környéki szász telepítésű, de szász jellegűket aránylag hamar vesztő falukból), és Nagy Lajos királyunk idejében, a XIV. század közepe táján határozottan magyar jellegű város. Az óvárban ugyan szászok az urak most is, de az óvár déli oldalán rohamosan épülő új város lakosságának túlnyomó része magyar. A hatalmas négyszegletű piacba torkolló utcák neve magyar és az utcaneveket természetesen a benne lakó magyar polgárság adta. (Ezek a magyar utcanevek megmaradtak azután több mint félezer esztendeig; az én gyermekkoromban is úgy hívták őket: *Híd-ucca, Közép-, Magyar-, Monostor-, Széna-ucca, Farkas-, Király-, Szent-Péter-, Torda-ucca*. Aztán a millenium tiszteletére új neveket kaptak ezek a régi utcák és nemrégén megint új neveket.) A város magyar többségét bizonyítja, hogy királyi városi mivoltának első időszakában egyik bírója: *Székely Miklós*.

A férfiasodó és megduzzadt, megizmosodott királyi város a század közepén nagy erővel nekifog az új városfal megépítéséhez, mely a mai belvárost, a régi kerített óvárossal együtt, foglalta magában hatalmas négyszögben. Erdély legszebb piacterén pedig elkezdte építeni a kis or-

szág kétségtelenül legelegánsabb csúcsíves plébánia-templomát, a Szt.-Mihály templomot, melynél nagyobb méretű templom akkor csak a gyulafehérvári püspöki dóm volt és később is csak a brassói plébánia templom lett.

A királyi városnak ebben az első, gyönyörűséges kivirágzási idejében született és gyerekeskedett Miklós mesternek, a piktornak két fia: Márton és György.

*

Tehát nem születtek névtelen és nincstelen proletársorsban. Apjuk jó nevű tagja volt az építő-céhnek, művész-mesterember, a város tekintélyes és gyökeres polgára, aki maga és akit mások is, nem kolozsváriak is, „Kolozsvári” Miklósnak neveznek. Ismerik Erdélyszerte és ismerik Váradon is, a püspöki városban.

Erdélyben akkor mindenfelé épültek és szépültek a templomok. Új kőtemplomok a népesedő falukon és kisvárosokban, melyekbe oltárkép kellett és falra festett freskók: Krisztus kálváriája, bibliai jelenetek, de Erdélyben különösképpen Szent László királynak, Erdély védőszentjének legenda-képsorozata. Miklós mester bizonyára nem egy ilyet festett és a növekedő fiúk, akik talán néha elkísérték apjukat és segítettek neki festéktörésnél, a naponta friss vakolat felrakásánál és simításánál, talán a rajz felmásolásánál is a falra, megjegyezheték és megtanulhatták a lovas-király megfelelő szokványos ábrázolását, melynek itt Erdélyben egészen helyi jellege alakult ki. A gelencei és bögyözi templomok Szent-Lászlója alacsony magyar nyeregben ül; ugyanakkor a külföldön a lovagokat magas szegletes nyergekben ábrázolják, amilyenekben valóban ültek is a nyugati lovagok. A prágai Szent-György szobor lovasa – magyar nyeregben ül. A derzsi templom falfestménye ifjú lovagjának arckifejezése pedig ellentétben az olasz, francia, vagy német ábrázolásokkal, nyugodt, tárgyilagos, szenvedély nélküli, mint akár a prágai Szent György lovagé, vagy a győri Szent László hermáé...

A két fiú természetesen szintén mesterséget tanult. Egyikük (talán Márton) apja mesterségét: piktúrát, másikuk (talán György) ötvös mesterséget. A Szt. György szobor minuciózus részletekkel a kellenél kissé többet is törődő munkája miatt a műtörténészek azt következtetik, hogy a szobor ötvösmester mun-

kája. Viszont az egész szobor monumentális zárt kompozíciója és maga az a merész gondolat, hogy szabadon álló szobrot terveztek, cáfolja az ötvös mesterember-tervezés feltevését. A kérdés önmagától megoldódik, ha a közösen dolgozó művészek közül az egyik a tervező, a komponáló, a másik a részletekkel is babráló kivitelező. Ez utóbbi az ötvös. Abban az időben az ötvösök metszettek és öntöttek érmekeket, művészi pecséteteket (ezt utóbbiaknak mind nagyobb divatja lesz az olasz anjok művészetet kedvelő és istápoló uralma alatt). De tervezniük kellett és természetesen kivitelezniük kőbe, fába, vagy nemes ércebe foglalható fém domborműveket is. Tehát érteniük kellett a különböző fémekkel való öntéshez, különösen a mindinkább terjedő bronzöntéshez. György tehát, az ötvös (vagy Márton, az ötvös) megtanult önteni. Domborműveket, feszületeket, apró szobrocskákat. Esetleg a harangöntésnek is ellette a titkát. Mást a Kolozsvárott inaskodó művész-fiúk nem tanulhattak egyelőre.

Amikor legényekké szabadultak, szokás és céh szabály értelmében vándorolni mentek. És pedig habozás nélkül egyenesen Nagyváradra, ahol akkor, Báthory András, vagy Menesi Demeter püspök idejében serény és nagyszabású építő és díszítő munka folyt. Nincsen kizárva, hogy apjuk is ott dolgozott akkor, de mindenesetre ismerték a püspöki udvarban a Kolozsvári Miklós piktort. András püspök a Klarissa-zárdát építette és a püspöki székesegyházat bővítette és restaurálta. A nagyműveltségű, nagyúri és gazdag András, valamint utóda, Demeter püspöksége (András 1329—1345 volt püspök, Menesi Demeter 1345—1372) a már azelőtt is nagy és gazdag Váradnak művészetében való virágkorát jelenti; a város az időben a királyi Buda után az ország második kulturális középpontja. A püspökök egyúttal a királyi bizalmi emberei, diplomatákként többször megfordulnak Itáliában. A püspöki udvarnak egyszerre két-három olasz kanonokja is van. Ami bizonyossá teszi, hogy a püspökök, az olasz művészeti irányok és főképpen az akkor már virágzó középitáliei művészet hatása alatt állottak, és építkezéseiknél, díszítéseiknél előszeretettel itáliei művészeket és mesterembereket, de legalábbis itáliei hatás alatt dolgozó hazai mestereket alkalmaztak. Ilyenek akkor nagy számmal lehettek az olasz szár-

mazású Károly Róbert és Lajos király udvarában. Sőt tudunk akkor egy magyarországi ún. budai iskoláról, mely megállapíthatólag az olasz művészet szellemében dolgozott. Névszerint ismerjük a Károly Róbert király idejében vésett Szent György lovagok pecsétjének meseterét, a sienai *Pietro di Simonet*, aki ezenkívül még több pecsétet és pénzt is vésett. Ennek a kiváló olasz művésznek egész iskolája volt Magyarországon a maga idejében, de hatása halála után is érvényesült. Így a Szent György lovagok pecsétjének hatása alatt készült, Lajos király idejében más (1351) István herceg pecsétje, mely lehet ugyan szintén olasz mester munkája, de lehet a sienai Péter iskolájának valamelyik magyar követőjéé. (Érdemes megjegyeznünk, hogy mindkét pecsét lovas vitézt ábrázol, nem az akkoriban szokványos vágató ló ábrázolással, hanem ágaskodó lovon. Ugyancsak ágaskodó lovon ábrázolják később a Kolozsvári testvérek a prágai Szent-Györgyöt.)

A Kolozsvári Miklós mester fiai tehát apjukkal együtt Váradra kerültek, a magyar királyi udvar akkori olasz kultúrájának keleti, Erdélyszéli letéteményes helyére és itt megismerkedtek az olasz hatású, új középkori magyar művészettel. Püspöki munkaadójuk udvarában és főpapjainál, valamint a Váradon elég gyakran megforduló királyi udvari diplomatáknál, s a püspök gyakori olasz vendég urainál láttak bizonyára eredeti olasz műtárgyakat, de láttak már az országban készült művészi pecséteteket, domborműveket, érmekeket és templomi, meg privát célokra szolgáló művészi holmit. Sőt mindketten dolgoznak és alkotnak is már az új olasz stílus hatása alatt valamelyik váradi olasz, vagy olasz iskolából kikerült mester műhelyében. Valószínűleg már most ugyanabban az egy műhelyben, megosztva a munkát: egyikük a tervező, rajzos, illetőleg mintázó, másik a kivitelező vésnök, öntő és cizelláló. Első együttes munkáik valószínűleg pecsétet, apróbb ezüst- és bonztárgyak. A tiszta dekorációról, a rendes ötvös és aranyműves munkáktól hamarosan áttérnek a figurálisra, illetőleg főképpen figurálisra. Az ember érdeklődést mindenekfelett, és az állatok között elsősorban a ló, illetőleg a lovasember. De az ember középkori ikonográfiában stilizált ábrázolása alól a testvérek fel vannak szabadulva már eleve. Nem nevelte őket egyik szigorú nyugati iskola sem. Nem kötötte

őket, kivált a tervező Márton, szigorú stíluszabály. Erdély erősen periféria volt, ahol a művészek, akik a falusi és kisvárosi templomokat építették és díszítették, nem voltak nyugati képzettségű, stílus-figyelmeztetett gótikus mesterek; vidékiek voltak és a vidéknek dolgoztak, leggyakrabban a népek, és már erdélyi mintáik is kissé szabadon és népiesen elgondolt és megvalósított művek. A templomfestés akkoriban legnépszerűbb tárgya, a Szent-László legendája, magyar tárgy volt, magyar képzetet teremtette meg meséjét és a szereplőket: a vágató lovon pogány kunokkal harcoló győzelmest királyi lovat szekerével kezében, a leányrabló kun vezért, a bátor és okos magyar leányt. A sorozatos magyar képzeti témák az erdélyi festők századok folyamán kialakították a maga külön erdélyi és magyar ikonográfiáját, leegyszerűsített, lapidáris, népiesen naiv, de a józan és komoly magyar szellemnek megfelelő kissé realiztikus stilizálását. Miklós mester, a festő nem egy templomi falképet festett és ezek között bizonyára nem egy Szent László legenda képsorozatát. S az ő festőnek nevelődő fia inaskorában ezeken a mintákon, ebben a szellemben, ebben a népiesen naiv, a szigorú nyugati és északi gótikával szemben szabadabb és primitívebb, de józanabb és realitásában lelkéhez, értelméhez közelebb álló művész-látásban és forma, meg részlet alakításban és megoldásban nevelkedett. Ezt látta, ezt tanulta. És ő is szabadabban, nyíltabban mert nézni és meglátni, józanabban és realiztikusabban, mint a nyugati szigorú iskolás kortársai.

Kitűnő szeme volt, jó megfigyelő, jó rajzos. De a formát jobban kedvelte, mint a vonalat, térben jobban látott, mint síkban. A rajzost legyőzte benne idővel a mintázó. Nem festő lett, de szobrász.

Egészen fiatal mester korukban készíthették a nekik tulajdonított nagybányai várospecsétet, mely egyetlen egykorú magyar, vagy német pecsétnek nem hasonlít, de elsőrangú művészi munka.

*

Még nagyon szerény, kezdő művészeknek tudta őket a váradai és Várad körüli, meg kolozsvári szűk világ, mely egyáltalában tudott rólok, amikor Demeter püspök megbízta őket a három magyar szentnek: Szent Istvánnak, Szent Imrének és

Szent Lászlónak álló alakban való megmintázásával. Valószínű, hogy Márton, a tervező magánszorgalmából előre már és még megbízás nélkül tanulmányokat készített a szabadon álló királysobrokhoz és az idea megtehetően a püspököknek. Bizonyos, hogy megbízást kaptak a három álló bronzszobor elkészítésére. De, hogy akkor még igen fiatalok és meglehetősen ismeretlenek voltak, bizonyítja az a feljegyzés, mely a szobrok alkotóiul Miklós mesternek, a kolozsvári piktornak (Magister Nicolaus, pictor de Cluswar) fiaul nevezi meg Mártont és Györgyöt. Tehát szükséges volt még akkor ismert apjuk neve, hogy a fiúk hitelét erősítse.

A három magyar szent szobra elkészült 1365 körül és ezek voltak az első szabadon felállított álló bronzszobrok, néhány olasz emléktől eltekintve Európában. Mindhárom szobor elpusztult, és csak egy későbbi leírásukból, meg egy Váradon nemrég kiásott, Szent Lászlót ábrázoló közel egykorú kő állószobor-töredékből, mely minden valószínűség szerint a Márton és György bronz Szent Lászlójának másolata, próbálja a műtörténet elképzelni az eredeteket. Annyit feltétlenül meg lehet állapítani, hogy Márton és György nemcsak abban alkottak újat és meglepőt, hogy bronzszobraikat architektúrától függetlenül, egyszerű talpazaton a szabadban állították fel, de abban is, hogy minden előttük való nyugati és északi gótikus szabálytól eltérve, hosszú, a lábukat is elfedő ruhás alakok helyett, páncélba öltözött, szabad lábú alakokat ábrázoltak, s a hosszú ruhából csupán a hátul leomló és támasznak szükséges köpenyt hagyták meg...

A három király-szobor a fiatal művészek nevét egy csapásra ismertette az országban és hatásuk nagy volt az egykorú magyar művészetre. A művészek kétségtelen és rögtönös sikere magukra a művészekre volt a legjobb hatással, mert most már elhatározottan és következetesen haladtak tovább azon az úton, melyre ösztönösen és tapogatózva léptek. A szobrokért kapott honorárium segítségével és valószínűleg vagy a püspök, vagy valamelyik olasz kanonokja biztatására és ajánló leveleivel, valamint útmutatásaival felszerelve Itáliába utaznak tovább tanulni. Egyrészt művészetet, másrészt mesterséget. Középitáliába mennek. Toscanába, ahol akkor a Pisanok hatása alatt a mű-

vészi élet virágzó központja alakult ki és ahol tökéletesíthették magukat a bronzöntés mesterségében is.

Hogy mennyi időt töltöttek Itáliában, nem tudjuk. De bizonyára megfordultak Sienában, Firenzében és Orvietóban, ami kitűnik abból a hatásból, melyet e városok egyes szobrászalkotásai rájuk gyakoroltak, aminek eredménye a prágai Szent György szobrukun mutatkozik meg.

1370 táján megint Váradon vannak és dolgoznak új szobruk mintáján, a Szent Györgyön, melyet bronzba öntve, 1373-ban állítanak fel Prágában.

Újabb, az előbbi sikerüknél is nagyobb hatású és szélesebb körű sikerük van alkotásukkal, mellyel újra nagyot léptek, most már tudatos biztonsággal, előre a maguk külön útján az európai új művészet felé, mely eljövendő lesz. A prágai szobron, a német hatással szemben erős és határozott az olasz hatás. Ezek mellett le nem tagadható magyar felfogás ütközik ki, egyes ábrázolási formák magyarsága mellett (magyar nyereg), a loábrázolás módjában (ágaskodó, nem túlnehéz magyar ló) és a férfialaknak sem nem német, sem nem olasz, nyugodt, szenvedélytelen arckifejezésében. A szobor stílusa, egyik magyar műkritikusa szerint, három komponensből tevődik össze: nyugati gótikus szellem, olasz realizmus és helyi magyar kultúra.

A szobor felállítása után Márton és György mesterek hazajönnek, mert további prágai működésüknek semmi nyoma, pedig ha ott dolgoznak tovább, vagy még nyugatabbra kerülnek el, bizonyára hagytak volna maguk után máig is látható nyomot.

Visszajöttek hazájukba. Nem ragadtak meg a magyar királyi udvarban, semmi nyoma nincs annak, hogy életükben bármit is dolgoztak volna az udvarnak, vagy az udvar megbízásából, mint akkoriban olyan sokan, szinte minden valamirevaló magyar, vagy Itáliából idevándorolt olasz művész.

Váradon sem telepednek le újból, mert ott már halott volt őszinte jóakarójuk, a művészetükben hívő mecénás Demeter püspök, s halálával bizonyára, legalább egy időre szünetelt a püspöki udvar építkezési szenvedelme. Semmi esetre sem kaptak akkor képességeiknek megfelelő és nevükhöz méltó művészi megrendelést Váradon. Viszont ko-

lozsvári polgárok voltak, és Kolozsvárt akkor már megindultak a nagyszabású építkezések, tehát alkalom lehetett arra, hogy otthon kapassanak munkát. De más okok is közrejátszhattak abban, hogy prágai munkájuk befejezése után szülővárosukba jöttek.

A testvérek ekkor valószínűleg harmincas körüli élet éveiket taposták. A megelőző 10 esztendő kemény munkában, szülővárosukon kívül töltötték el. Nevet, dicsőséget és pénzt verekedtek ki maguknak. Tehát most, hogy megszusszanhattak, természetesen otthon pihenték ki magukat. Kolozsváron, ahol a város ismerte a Miklós festő két fiát gyerekkorukban, ahol atyafiságuk élt, s ahol akkor már talán édes szüleik holtan pihentek a temetőben. Bizonyára volt gyökeres polgár-szuleiktől öröklött vagyonkájuk: házuk, mint minden polgárnak, egy-két kertjük és szőlőjük a környező domboldalak valamelyikén. S végül igen valószínű, hogy valamelyikük már ekkor megnősült és családot alapított, mint egykoron apjuk és minden polgár-elődjük is.

Mindezt a begyökerezett polgári erkölcs diktálja és feltételezheti és Márton, vagy György nemcsak művészek voltak, de kolozsvári polgárok. S lehet, számukra ez volt olyan elhárító körülmény, mint művészetük. De az szinte bizonyos, hogy ebben a tekintetben a kissé nehéz természetű, komoly és sok város polgáránál konzervatívabb, városához ragaszkodóbb kolozsvári polgár máig élő pa-

rancsa diktálta nekik a szülővárosukban való visszatepedést és a zajos, nehéz idők után a polgári kötelességek vállalását.

Az épülő városban volt bizonyára annyi munkájuk, amennyit elvégezhettek. A templom építését elkezdték, s megkezdődött vele a tér és a körül való utcák rendezése. A világot járt és nagynevű művészek tanácsának hasznát vehette és vette is valószínűleg a polgárság. Kissé merész és önkényes a feltevés, hogy az Itáliát járt zseniális művészeknek részük lehet abban, hogy Kolozsvárnak olyan páratlanul jól dimenzionált főtere, és minden erdélyi és magyar városnál külön utcahálózata van, melynek párja az európai nyugaton is alig akad. Ez a város nem alakult így véletlenül, ezt tervezni kellett, mert mintát erre nem kaphatott a maga látókörén belül a város vezetőse...

... Tizenhét esztendeig nem halunk most Mártonról és Györgyről, ami nem jelenthet mást, mint azt, hogy tizenhét esztendeig ültek otthon úgy, hogy immár nagy hírűkhöz-nevűkhöz méltó látható monumentális munkát nem alkottak ez idő alatt. Ez is csak akkor érthető meg, ha tudja az ember, hogy erdélyiek és magyarok és jómódú kolozsvári polgárok voltak. Voltak és vannak még ilyen hazahúzódt és begubózó magyar utódaik Erdélyben...

A nyolcvanas évek vége felé azonban ismét megmozdulnak. Várad ad nekik ismét megfelelő feladatot; Zudar János püspök megbízásá-

ból elkészítik legmonumentálisabb, legcsodásabb alkotásukat, Szent László király életnagyságú, vagy ennél is nagyobb léptékű bronz lovasszobrát, melyet szintén szabadon, a huszonöt évvel előbb készült gyalogos királyszobrok mellett, a székesegyház előtti téren, a templom fala felé fordulva állítanak fel 1390-ben, már Zsigmond király idejében.

Mint említettük, ez a szobruk, a gyalogszobrukkal együtt maradék nélkül elpusztult. Egykoriak lelkes leírásából, egyetlen primitív fametszetű vázlatból és a közel egykorú győri Szent László-hermából hiába próbáljuk ma rekonstruálni. De művészi és stílusbeli értékét valamennyire meghatározzák azok a magyar és idegen méltatások, melyekben a szoborban még gyönyörködő szemtanuk ezt a művet a testvérek legértettebb művének és a világ páratlan csodájának ítélték.

A testvérek életkora a szobor alkotása idején ötven év körül járhatott. Kevesebb sokkal nem igen lehetett, de több sem azért, mert az ötvenedik év után a normális ember alkotóereje rendes körülmények között gyengül. Ezt a szobrot pedig csak ereje és alkotóképessége teljében lévő művész hívhatta életre.

A váradi Szent László szobor felállítása után többet semmit sem halottunk Márton és György mesterekről. Eltűnnek szemünk elől most már véglegesen. Valószínűleg ismét csak szülővárosukba vonulnak vissza, ahol akkor már javában építik a Szent Mihály templomot.

S talán ennek a kolozsvári piaci nagytemplomnak cintermében temették el őket polgártársaik, amikor a természet törvénye szerint meghaltak...

*

Márton és György mesterek meséjének, talán a legcsodásabb magyar mesének immár a végére értem. És még csak annyit mondok el egyik alapos és megértő modern méltatójuk szavaival:

A Kolozsvári-testvérek szobrai a gótikából kibontakozó protoreneszánsz alkotások. Az ó lángelméjük alkotja meg a kapottak alapján az újat: a térbe komponált bronzlovasszobrot. Tettük volt olyan művészi teljesítmény a XIV. században, mint a XV-ikben a „Gattemelata”.

Szilágysomlyó – Egy megmentett darab az első világháborús emlékmű levert márványtábláiból

Magyar történelem a vajdasági iskolákban (2.)

Az ötvenes évek közepén beinduló iskolareformok az egységes nyolcosztályos iskolatípus kialakítására irányultak. E rendszer keretében szervezték meg az ún. „területi iskolákat”, azaz az olyan iskolákat, amelyekben a nemzetiségileg kevert területen két, vagy több nemzetiség tanulóit egy iskolában, anyanyelvi osztályokban illetve tagozatokban tanították. Ez a változás nem javította a nemzetiségi történelemtanítás feltételeit: az óra-kiegészítés címén magyar tannyelvű osztályokba nem magyar anyanyelvű tanárok is beszivárogtak, akik a magyar történelmet, ha egyáltalán tanították is, a magyar tanulóknak mint valamely idegen, bár szomszédos nemzet történeteként tanították.

A hatvanas években a nemzetiségi nyelv, kultúra és iskoláztatás nagyobb hangsúlyt kapott ugyan – pártfórumok vitatták a nemzetiségi csoportok: Vajdaságban a magyarok, szlovákok, románok és ruszinok nyelvhasználatát – történeti segédkönyvek is megjelentek a kölcsönös történelmi múlt megismerését elősegítendő, de a tantervek és programok lényegében nem változtak: a magyar történelem a magyar iskolákban csupán egyike maradt a délszláv népek párhuzamos történetének, azaz a tanidő 8-10%-a tanévente. Jelentősen javított a történelemtanítás egységes koncepcióinak kialakításán a tartományi Nemzetiségi Tanterv- és Tankönyvosztály megalakítása 1963-ban, majd ebből a tartományi Tankönyvkiadó Intézet megalakulása 1965-ben. Az Intézet magyar szerkesztősége nem csupán a történelem-tankönyvek fordításával, hanem a tantervi kérdésekkel is foglalkozott. Közreműködésével készültek el a történelem tantervének azok az adalékai, amelyek a magyar történelem főbb mozzanatait ölelték fel.⁹

A vajdasági magyar tannyelvű iskolák történelemtanítását összességében mégis az jellemezte, amit egy interjúban már 1969-ben ki-

mondtam: „A vajdasági szerbek ismerik legjobban nemzeti történelmüket: a többi nép alig ismeri... Vajdaság nemzetiségei... jóval többet tudnak a délszláv népek történetéből, mint saját nemzeti történelmükből... A vajdasági történelemtanítás, főleg a nemzetiségi... mély kátyúban van... Véleményem szerint a vajdasági történelemtanítás nemzeti egyoldalúsága tarthatatlan.”¹⁰

Új utakon a magyar történelem tanítása

Ezen a helyzeten jelentősen javított az 1975-ös oktatási reform, amelynek tantárgyfelosztása és óraterve a történelemtanítást az általános iskola ötödik-nyolcadik osztályára összesen 230 órával úgy osztotta el, hogy az ötödikben heti egy, a hatodik-nyolcadikban heti két órával tanították. A magyar nemzet történelméből a tanterv a hatodik osztályban a honfoglalástól a török hódoltság megszűntéig terjedő időszakot 16-20 órában, azaz az évi tanidő 25-30%-ában tette lehetővé tanítani. A hetedik osztályban a reformkortól az első világháború végéig terjedő időszakra is kb. a tanidő egynegyede volt felhasználható, de a koncepció itt merőben más, mint a hatodik osztályban. Míg a hatodik osztályban a módszertani egységek a magyar történelem folyamatos, szukcesszív, időrendi feldolgozását teszik lehetővé, azaz a tanulók a magyar nemzet történetéről a honfoglalástól a karlócai békéig összefüggő képet kapnak, addig a hetedikben ez a koncepció nem érvényesül tovább, hanem hangsúlyt kap a magyarok mellett a Magyar Szent Korona országai területén élő nemzetiségek története, azaz nemzeti ébredésük és törekvéseik, a 48-as forradalomban betöltött szerepük; az 1867-es kiegyezés után hangsúlyozott a nemzetiségi kérdés a Monarchiában, a délszlávok egye-

sülési törekvéseire reagáló magyar közvélemény állásfoglalása, a magyarországi délszlávok az első világháborúban, majd Délkelet-Európa átrendeződése az első világháború után; az a benyomásom, hogy a tanterv készítői itt elveszítették a vezérfonalat, a magyar történelem helyett a magyarországi nemzetiségek történetét iktatták be a tantervbe, különös tekintettel a délmagyarországi szerbek és délszlávok helyzetére és törekvéseire. Ez a koncepció azután a nyolcadik osztály tantervében is érvényesül: itt a tantervi tartalmak Vajdaság-centrikusságot fejeznek ki, míg a magyar történelemből csak a történelmi negatívumok: az ellenforradalom, a fasismus, a revizionizmus kapnak hangsúlyt. Összefoglalóan értékelve a magyar nemzet történetéből a magyar általános iskola tanulója nem kaphatott összefüggő, nemzeti tudatára pozitíven ható képet, a politikai történet mellett nem ismert meg szinte senkit a magyar művészet, a tudomány, a zene területéről, és csak a távoli ősök között található nemzeti példaképet.¹¹

Egy nemzetet óvnak a múltjától

A hetvenes évek közepétől újabb iskolareform vette kezdetét súlypontjában a középiskolai oktatás átszervezésével. Ez a reform az általános (kétszintű) középiskola kialakításával a tízosztályos általános iskola felé mutatott, de a reform megbukott, és a nyolcvanas évek végén visszaállították a négyéves középiskolai rendszert és a megszüntetett általános képzést nyújtó gimnáziumot is. Közben az általános iskola tantervét és óratervét is többször átdolgozták, és ez a nemzetiségi iskolák (tagozatok) tantervét sem kerülte el. Az általános cél nem változott. A tanterv készítőik éberrel vigyáztak, „nehogy a magyar irodalom és a magyar tör-

ténelem megismerésével túlzott mértékben hozzájáruljanak a tanulók nemzeti és kisebbségi tudatának alakításához, népünk viharos, ezeréves múltjának, valamint művészetének, tudományának és értékes időtálló hagyományainak tüzetesebb megismeréséhez” – írja Dr. Tóth Lajos a magyar nyelvű vajdasági oktatás félévszázados történetének áttekintésében.¹²

A tantervi felosztást és tartalmakat a szerb nyelvről fordított tankönyvek és segédkönyvek (történelmi olvasókönyvek) szolgáiban követették; a magyar történelem néhány módszertani egységre redukálódott, ezeket általában vajdasági magyar történészek írták a megadott tematikus és terjedelmi keretek között. Így például az 1987-ben revideált történelem tantervében negyvennégy módszertani egységből a következő négy vonatkozott a magyar nemzetiségi osztályokban a magyarok történetére: 1. A feudalizmus kialakulása Magyarországon (a tankönyvben a 31-32. oldal), 2. A fejlett feudalizmus kora Magyarországon (78-80. oldal), 3. A művelődés kezdetei és fejlődése a magyaroknál (120-121. oldal) és 4. Magyarország a török és a Habsburg uralom alatt a XVI-XVII. században (191-192. oldal). Ugyancsak az illusztrációkban is található kető (a mintegy 160-ból!) magyar vonatkozású: a magyar királyi korona (Szent István koronája, az ügyefogyottan leollózott fotón kereszt nélkül!) és egy (megnevezetlen) magyar főúr; igaz, Nándorfehérvár 1456. és 1521. évi ostroma (egykorú vázlatok?) is lehetnének ideszámíthatóak, de nem a magyar tematikus egységhez tartoznak, mint ahogy Zrínyi Miklós sem a magyarhoz, hanem a horváthhoz.¹³ Ezek mellett az összes térképek szerb nyelvűek és cirill betűs feliratúak, igaz, ezt műszaki hibának tudja be a szerkesztő.

Mi változott Jugoszlávia felbomlása után?

A szocialista Jugoszlávia felbomlását kísérő időszakban a már két államra: Szerbiára és Crna Gora-ra redukált legújabb Jugoszláviában a

történelem tantervét és programját is revideálták. Az új tanterv ugyan még 1990-ben elkészült¹⁴, tankönyvi lebontása csak 1992-re valósult meg. A példának vett hatodik osztályos tananyagban a módszertani egységek számát csökkentették (40) ugyan, de a módszertani egységek számát a magyar történelemből ötre növelték: 1. A magyar nép a korai középkorban (34-38. oldal), 2. Magyarország a XI-XIII. században (79-82. oldal), 3. A fejlett hűbériség kora Magyarországon (83-86. oldal), 4. A középkori magyar kultúra (149-152. oldal) és 5. A törökök betörése Horvátország és Magyarország területére (175-178. oldal). A magyar részek részletebben, tagoltabban, több képpel, rajzzal és egy térképpel illusztrálva vannak bemutatva. Újdonságnak számít az is, hogy a magyar történelmet részben magyar szakvéleményezők hagyták jóvá: Dr. Mészáros Sándor és Dr. Gačeša Nikola az újvidéki egyetem rendes tanárai és Páll Sándor asszisztens.¹⁵

A hetedik és a nyolcadik osztály tanterve¹⁶ viszont nem hogy javult volna, hanem inkább romlott: teljes mértékben egyoldalú, a történelmi Magyarország és az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségi történetére összpontosító, Vajdaságcentrikus, Vajdaságot a XVII. század végére visszavetítő és a szerb területként bemutató ábrázolás nem magyar történet és nem a magyar nemzet története. Ebben az összefüggésben a magyarok mellékszereplők, csak az uralkodó osztály nemzetelnyomó szerepe domborodik ki. Jellemző, hogy a program alapján készült tankönyv szerb eredetije és magyar fordítása az 1848/49-es magyar forradalmat és szabadságharcot egy oldalon, húsz mondatban tárgyalja.¹⁷ A tankönyv mindössze két magyar történelmi személyiséget: Petőfi és Kossuth képét közli.

De nem kapott több és méltóbb helyet a magyar történelem a 7. osztály számára készített történelmi olvasókönyvben sem: itt a „Habsburg Monarchia (Ausztria) a XVIII. század végén és a XIX. század elején” című fejezetben találjuk a „Magyarország alárendeltsége a Monarchiában” című alfejezetet,

benne egy kilenc soros idézetet P. Mitrofanov: II. József politikai ténykedése című művéből, egy fénykép illusztrációval, amelyen egy gémeskút látható, a következő aláírással: „A magyar pusztaság legelő”. Ezt követően Tancsics Mihály: Életpályám című munkájából találunk egy 15 soros részletet a sajtócenzúráról, majd egy oldalnyi idézetet Devecseri Lászlóné és Kislaky Károly „Történelem” című művéből a parasztság helyzetéről a XIX. század második felében. Ezután „Az 1848-49. évi mozgalmak” című fejezetben a „Magyar Nép követelése” alcím alatt olvashatjuk a márciusi 12 pontot 1848-ból, továbbá a „Munkásmozgalom a délszláv országokban a XIX. század végén és a XX. század elején” című fejezetben található egy rövid részlet a Magyarországi Szociáldemokrata Párt első programjából, Gion János bánáti küldött felszólalása a MSzDP alakuló kongresszusán a bánáti mezőgazdasági munkások helyzetéről, egy jelentés a vajdasági (így!) szocialisták elleni harcról 1897-ben és a „Vörös csütörtök”-ként ismert 1907. október 10-i általános sztrájk vajdasági (így!) lefolyásáról; itt illusztrációként Frankel Leo fényképét találjuk.¹⁸

Megvallani és vállalni

A magyar történelem helyét és szerepét illetően a jugoszláviai (vajdasági) magyar általános iskolai oktatásban e rövid munka nem törekszik átfogó értékelésre; kétségtelen, hogy ehhez a magyar történelem jugoszláviai oktatásának gyakorlatait is feltáró, elmélyültebb tanulmányra lenne szükség: a programok, a tan- és segédkönyvek, a tantervek módszeres számbavételére, elemzésére és összevetésére, nem kevésbé a tanszemélyzet felkészültségének, tájékozottságának és elkötelezettségének megismerésére. De a rövid és sok helyen hiányos áttekintésből is világosan kitűnik, hogy a magyar történelem távolról sem kapta még meg azt a helyet és szerepet, amely a magyar nemzeti-ségű tanulók nemzeti tudatának kialakításában megilletné, amelynek alapján a magyar tanulók nemzetünk múltját összefüggően meg-

ismernék és reálisan, pozitív érzelmi töltéssel befogadnák. Az általános iskolai tanterv alapján a magyar tanulók nem kapnak összefüggő képet és elemi tudást a magyar történelemből. A középiskolai tanterv ezt még kevésbé teszi lehetővé. Ami pótolható, azt a magyarságukért kiálló és többletmunkát is vállaló tanárok vezetésével a tanulók munkacsoportok keretében, délutáni foglalkozásokon, újabban nyári honismereti táborokban és irodalmi foglalkozásokon sajátítják el. Ez azonban kevés. A fiatal korosztályoknál így gyengül a nemzeti hovatartozás érzése, főképp, ha a családban sem ápolják a nemzeti hagyományokat. Kétségtelen viszont, hogy a kisebbségi állapot kezdeti nyomorúsága, amelyben a magyar nemzet történetét, nagyjainak nevét még kiejteni is bűnnek minősült, ma már ugyancsak a történelmi múlt emléke csupán. Az eddigi eredmények bármily csekélyek is, a magyar tanítók és történelemtanárok szívós és kitartó harcának eredményei.

Jegyzetek

- ⁹ Tóth Lajos: idézett mű, 79.
- ¹⁰ Sinkovits Péter: Mély kátyúban a vajdasági történelemoktatás. KÉPES IFJÚSÁG, XXV. évf. 1143. szám, 1969. szeptember 10, 9.
- ¹¹ A vajdaság SZAT általános iskoláinak tanterve és óraterve. Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1975.
- ¹² Tóth Lajos: idézett mű, 86.
- ¹³ Mihajličić Rade: Történelem az általános iskolák 6. osztálya számára. Fordította Szloboda János. Újvidék, 1987¹.
- ¹⁴ Megjelent a Szerb Szocialista Köztársaság Oktatásügyi Közlönye (Prosvetni glasnik Socijalističke Republike Srbije) 1990. évi 1. számában.
- ¹⁵ Mihajličić Rade: Történelem az általános iskolák 6. osztálya számára. Fordította és a magyar nép történetét írta Dr. Csehák Kálmán. Novi Sad, 1992¹, 1994².
- ¹⁶ Megjelent a Szerb Köztársaság Tanügyi közlönye 1992. évi 2. számában.
- ¹⁷ Perović Milutin mgr. – Milo Strugar mgr.: Történelem az általános iskolák 7. osztálya számára. Fordította Dobos János mgr. Újvidék, 1987¹, 83-84; a szerb nyelvű cirill betűs eredeti szövegben: Istorija za 7. razred osnovne škole, Novi Sad, 1987¹, 75-76.
- ¹⁸ Perović Milutin mgr. – Dr. Mihailo Vojvodić: Történelmi olvasókönyv az általános iskolák 7. osztálya számára. Fordította Junger Ferenc mgr. Újvidék, 1987¹, lásd az 51-53, 69. és a 144-148 oldalakat.

DOBOS JÁNOS

Széteshet az Egyesült Királyság?

Borús fejtegetésében a konzervatív *Times* közírója egyenesen ahhoz hasonlítja a Skócia és Wales autonómiáját vázoló kormányzati ajánlatot, mint – a szintén munkáspárti vezetésű – London 1947-es döntését India függetlenségéről: azzal kezdődött a brit gyarmatbirodalom szétesése, amelynek történetesen záróaktusán vehetett részt Tony Blair a hongkongi zászlólevonásánál. Vajon ezúttal az Egyesült Királyság felbomlásához vezet a részeinek felkínált önkormányzat? – aggodalmaskodik Rees-Mogg. Semmi kétség, a skót *nacionalisták* ebben bizakodnak, csak hát ők kisebbségben vannak, miként még inkább a walesieknél, akiknek többsége már régen felede a hajdani dacos bárdok dalát, s magát legfeljebb kulturálisan képes meghatározni, nem politikailag. Eszükben sincs baszk példákat követni, s – csekély létszámuk folytán – éppenséggel az európai eljelentéktelenedéstől is félnek.

A területi autonómia az alig hárommillió Walesben különben is aggályos, hiszen csak a lakosság egy része tekinti magát kelta eredetűnek, s némelyek tartanak az *észak-írországi megosztás* megismétlődésétől. Skóciában egységesebben skót az ötmillió lakos, ám nekik is kockázatos a regionális eltávolodás a központi kormánytól, hiszen ők is *többet kapnak* Londontól, mint amennyi a lélekszám alapján nekik járna (Wales kiadásait bizony túlnyomóan az angliai adófizetők biztosítják). Történetesen a Blair-kormány több kulcsembere, így a külügy- és pénzügyminisztere is skót, a westminsteri parlamentben fölös számban vannak a skóciai képviselők, s ha 2000-től Edinburghnak is újra lesz – majd három évszázad múltán – saját törvényhozása, akkor e létszámból le kell adni. S még úgy is marad a fura képlet: a skót honatyák beleszólhatnak angol helyi ügyekbe, az ottaniak viszont nem, hiszen csak az össznemzeti döntések maradnak London hatáskörében. A kis híján ötvenmillió Angliának nem jár autonómia? – vetik fel némelyek féltréfásan.

Mind a skótok, mind a walesiek immár *másodszor* vehetnek részt népszavazáson az autonómiáról. 1979-ben is egy (igaz, akkor már végnapjait élő) munkáspárti kormány tűzte napirendre a nagyobb helyi önállóságot, ám a javaslat Walesben csupán 25 százalékot kapott, s Skóciában ugyan 51,6-ot, de ezt a westminsteri parlament nem ítélte *meggyőző* többségnek (ennyit a királyság 51 százalékkal történő eltörléséről). Most ugyan egy diadalmasan *nyitó* Labour-kormány teljesíti választási programját az autonómiatervezettel, ám senki se tapasztalta, hogy az ötletet csupán megöröklő Blair túlzottan lelkesedne iránta. Miként a Skóciában taroló munkáspárti politikusok is langyosan, sőt zavartan fogadták. Mert ott ugyan csábítóbbá vált az önállóság a térséget lekezelő londoni *toryuralom* majd két évtizede alatt, ám májusban fordult a kocka. A helyi munkáspártiak éppenséggel a *londoni befolyásuk* csökkenésétől tarthatnak, viszont hogyan is voksolhatnának szeptemberben a saját pártjuk terve ellen?! A népszavazást főként a részvétlenség fenyegetheti.

E többségi (angol) nemzetet mindenesetre láthatóan nem idegesíti a hatalom jelentős részének „kitelepitése” Londonból. A demokratikus decentralizálás elvben nehezen is vitatható, az egyesülő Európa amúgy is mindinkább a régióké lesz, a nemzetállamok rovására. Viszont a „bríttek” Rees-Mogghoz hasonlóan eltűnődnek a *feldarabolódás* távlatain, noha a toryk sem ígérk visszacsinálását hatalomra jutásuk esetén. Utóvégre Írország is (és vele aztán az északir körmegyszögesítési gond) az *autonómiától* jutott el a *függetlenségig*, s a Skót Nacionalista Párt e menetrendben bízik, noha a helyi parlamentben legfeljebb a második erő lehet a Labour után. A Blair-kormány „fehér könyve” hangsúlyozza is az Egyesült Királyság *egybertartását*, s tagadhatatlanul bizhat egybek mellett a közös angol nyelvben is, bár az íreket ez sem fogta vissza (ma viszont főleg ennek köszönhetik „kis tigrisi gazdasági csodájukat”). Mindenesetre érdekes, hogy a *Guardian* „szürke övezetnek”, vagyis tisztázatlannak tartja, lesz-e joga a skóciai parlamentnek *megvitatni* s netán ki is mondani függetlenséget, avagy erről mégiscsak a Westminsterben dönthetnének, ahogyan az a tervezetből „kiolvasható”.

AVAR JÁNOS

Magyar Nemzet, 1997. július 30.

A „TOLLATLAN ENCIKLOPÉDIA”

Emlékezés Brassai Sámuelre

Híres kortársak

Nemcsak születési helyéről vitáznak, hanem időpontjáról is. Mikor halála előtt három héttel Kőváry László és Szabó Samu a kolozsvári Vöröskereszt kórházában felkereste, és többek között születése időpontjáról is érdeklődtek, a súlyos beteg tudós azt felelte: 1797 júniusában született, annak is közepén. Ez egy kalendáriumban volt feljegyezve, de azt valaki elvitte tőle. S amikor az Akadémia almanachjára hivatkoztak, amely szerint 1800. február 13-án született, nem minden ironia nélkül felelte: „Van abban az Almanachban több hibás bejegyzés is”.

Akármiilyen bizonytalan legyen is születésnapja, haláláé annál is biztosabb: 1897. június 24. Utolsó mérföldköve volt az a nap egy kivételes életútnak, amely sajátosan tükrözi kora művelődéstörténetének valamennyi ellentmondását.

Egyedülállónak mondható élettartama – nem egy emberé volt, hanem egy századé. Kortársa volt a két Bolyainak és Einsteinnek, Darwinnak és Pavlovnak, Beethovennek és Bartóknak, Goethének és Romain Rollandnak, Kazinczynak és Arghezinak.

Életmélysége is rendkívülinek mondható. Jókai így tréfálkozik vele: „Látod tisztelt publikum, ezt a szép hőszerű szakállt és hőszerű hajfürtöket? Nohát tudd meg, hogy ennek minden szála külön tudományban őszült meg.” Jártasságot árult el történelemben, földrajzban, statisztikában, közgazdaságban, fizikában, vegytanban, csillagászatban, fűvészetben, esztétikában és műkritikában, nyelvészetben, bölcsészetben, matematikában, zeneelméletben. Írt mindenről, tanított mindent – az elemi matematikától a szanszkritig. Emellett szenvedélyes szerkesztőnek bizonyult: *Vasárnapi Újságot* indított a nép számára, *Kék Könyvtárat* a hiányzó tankönyvek pótlására, *Természetbarátot* a természetkutatóknak, *Fiatalok Barátját* az ifjúság részére; szerkesztette az *Erdélyi Múzeum Egyeslet* tankönyveit, a *Critikai Lapokat*, az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokat*, a *Magyar Nyelv Ellenőrét* – az unitárius egy-

házi sajtóban kifejtett tevékenységéről nem is beszélve.

Polihisztor volt – az Akadémia egykori elnöke szerint a legnagyobb. Köztudomás szerint az utolsó.

Autodidaktából polihisztor

Amikor a fiatal Brassai megbírája az akadémikus Szilágyi Ferenc *Klío* címen kiadott „historiai zsebkönyv”-ét, az felindulással rontott kritikusra, „aki iskolai tanulást soha rendszeresen nem végzett, de udvarokban néha klavirmesteri, néha nevelői hivatalt folytatott”. Ebben némi – szemernyi – igazság rejlik. Őt ugyanis 13 éves koráig apja tanította egészen eredeti módon. Kezbe adott egy ábécés könyvet, hogy tanuljon meg belőle olvasni. Aztán kapott egy kopott Robinsont, hogy lássa: érdemes volt-e megtanulnia az olvasást. Amikor a fiú boldogan találta meg a betűk értelmét, következett a *Kisdetek Tárháza*, a *Hármas História*, a *Debreceni Fűvészkönyv*. Apja számon kérte tőle az anyagot, de csak hibáit javította ki. A fiúnak – Robinsont módjára – egymagában kellett elfoglalnia a tudomány lakatlan szigetét. Később sem arra volt büszke, hogy sokat tud, hanem arra, hogy tudását – „az ábécétől kezdve a felső matézisig” – a saját esze után sajátította el. Azaz autodidaktából lett polihisztor.

Végbizonyítványt 1821-ben a kolozsvári unitárius kollégiumban kap, noha történelemből nem állott vizsgára. Ám tizenhat év elteltével itt kezdi el tanári pályáját – a történelem tanaszékén. A közbeeső másfél évtized csaknem végig nevelősködéssel telt el. De ideje marad a zilahi Wesselényi-könyvtár rendezésére, a Makrai, a Kendeffy és Bethlen családoknál házi tanítóskodik. E családok támogatásával eljut Pestre, Bécsbe és Velencébe. Gyulai Pál megjegyzésére érdemes felfigyelni: „Különös jelenet volt a demokratikus és cinikus férfiú Erdély szalonjaiban.” Megélhetése a főúri családokhoz kötötte, de írói hajlamai az élesebb munkaterületet kívánták. Elmúlt már harminc éves, amikor első dolgozatát: *A gyönyörűségről* a

Nemzeti Társalkodónak beküldi. Az esztétikát induktív tudománynak fogja fel, melynek egyetlen forrása a tapasztalat. Az indukció fogalmát viszont leszűkíti, fejtegetései köréből kizárja a természeti szépet. A „metafizikusok esztétikájával” szemben a lélektan *sisthesis* számára nyit utat.

1834. április 6-án – Bölöni Farkas Sándor felkérésére – megindítja a Vasárnapi Újságot, a „közhasznú ismeretek terjesztésére”. Ír politikai eseményekről, közgazdasági kérdésekről, a henger- és gőzmalmokról, az első gőzhajóról és vasútról, a sürgönyről, a léghajózásról, mezőgazdasági tanácsokat ad, hosszú cikkeket szentel nevelési kérdéseknek és az iskolaügynek... Az „Ázsiai cenzúra”-t ezópusi nyelven játssza ki.

A 48-as eseményeket kitörő örömmel fogadja. „Lajos Filep” lemondása után beszámol a pesti március 15-ről és az azt követő március 21-i kolozsvári eseményekről is, mert ez a nap „egy nemzeti bájos tavasznak volt a halála”. A Vasárnapi Újság homlokára felkerül Petőfi igéje: „Érik a gabona, meleg a napok”. De Brassai azt is tudja, hogy a gabonát elverheti a jég. Látván a román reakciót, szót intéz a románsághoz és a szokhoz. Ezzel egyben búcsúzik lapjától is, hogy tollát kardra cserélje.

A nevelésügy reformja

Brassainak 1837-től azonban volt egy másik munkaterülete is. A kolerajárvány-áldozat: Molnos Dávid helyén a kolozsvári unitárius kollégiumban történelmet oktatott. Az aulikusok ellene voltak. Mohdván: túlon túl szabadelvű. Felhozták ellene, hogy nem emeltetett papi méltóságra és nem járt külföldi akadémiákon. Székfoglaló beszédét – *Az idősakok és nemzetekarakterek befolyása a história írásaira* – a fiatalság fátylas felvonulással hálálta meg. Herodotosztól Gibbonig végigtekintve, a nemzeti egyéniség kifejlődését vizsgálta, s a kor mellett földrajzi tényezők népelet hatását hangsúlyozta egy emberöltővel *Taine* előtt. Montesquieu nyomán „az idősak ve-

zérszellemt” keresi a történelemben. (Ezt hiányolta pár évvel korábban Szilágyi Ferenc Klió-jában is. E beszéd még egy nevezetességgel rendelkezett: ez volt az első magyar nyelvű székfoglaló. Így lett Brassai a „történetek, földleirat és időtan közoktatója”. Később tanárhiány miatt tanított még matézist, fizikát, aritmetikát, geometriát, latin filológiát és természetjogot. Az iskolaügy szervezetlensége, az iskolafenntartó személyisége készítette arra, hogy egymagában egy egész tanári kart pótoljon. Volt idő, amikor 18 tárgyat hárman adtak elő. Kriza János négyet, Székely Mózes hármat, Brassai tizenegyet. Tankönyvek nem voltak. E hiány pótlására indult meg a *Kék könyvtár*. Abban Brassai *Számító Socrates*e 1842-től 1892-ig nyolc kiadást ér el. Angol mintára a szókratészi kérdve-kifejtő módszert honosítja meg. *Okszerű vezért* ír a német nyelv elsajátítására (1845-47), majd az *Ingyen tanító francia nyelvmester*-t (1863).

Amikor tanítani kezdett, az oktatás nyelve a latin volt. Az erdélyi diák – aki külföldön folytatta tanulmányait – Európa bármelyik egyetemén megérthette az előadásokat. A holt nyelv azonban bizonyos fokon mechanikussá tette a tanítást. Az anyanyelv és irodalma pedig nem fejlődhetett. A múlt század első harmadának végén megteremtődtek az átmenet feltételei az anyanyelvi oktatásra. Az igazgatóság Brassait bízta meg „ifjainak célirányosabb taníthatására nézve” egy tervezet kidolgozásával, amelyet a korondi unitárius zsinat elfogadott. Csak érdekességként jegyzendő meg, hogy ugyanezen zsinaton Brassai javaslatára a testi fenytést eltörlik, de az arról szóló határozatot nem hozták nyilvánosságra. Az ifjúság nem szerezhette arról tudomást...

Brassai kezdeményezésére jön létre 1846-ban a *Kolozsvári nevelői kör*, mely Pestalozzi legjobb erdélyi követőit tömöríti magában. Gáspár János, Méhes Sámuel, Salamon József, Herepei Gergely, Gyulai Pál, Berde Áron, Kriza János, Nagy János, Nagy Ferenc azt a célt tűzte ki a körnek, hogy készítse elő a *nevelés általános reformját*.

Nemzetörből a polgárosztály harcosa

Brassai az elsők között vonul be öszülő szakállal nemzetörnek. Nyelvészti

vénáját most sem tagadja meg! Bem tábornokot – nevenapján – „eszperente” rigmussal köszönti:

„Létez egy vezérem ezennel énnekem,
Énekelje ennek érdemét énnekem.
Versben peregjen le felkent észkerekem,
Érje el fényének remekét remekem.
Német fejedelem vérebe felkele,
De Bem fegyvere sebes vesztet lele...”

A dicső napok multával Brassai mint „nótázott egyén” a szatmári és máramarosi hegyekben bujdosik, míg végre eléri Pestet, és ott húzódik meg az abszolutizmus éveit alatt.

Jóllehet a szükség teremti a polihisztort, de azon belül is vannak árnyba borult területek. A nyelvész és valábszócselő Brassai elfedte a közgazdászt. 1842-ben Széchenyi biztatására megírja a *Bankismeret* című terjedelmes – 360 oldalas – munkáját. Abban – hazai körülmények között – elsőnek ad általános helyzetképet a bankok fajtáiról és a bankügyletekről, a bankok történetéről. A bankrendszer a gazdaság érrendszerének tekinti, mely a „kopár mezőkből Lombardia édenét tudja előcsalni”. Azzal is tisztában van, hogy „ugyanazon intézet nem segítheti jómóddal és akadálytalan kezeléssel egyfelől a kormányt és nagytökéseket, másfelől az apró ipart”. Ezért azzal zárja könyvét, hogy eszet és józanságot kíván „a polgári-sodás segédeszközeinek megválasztásában”.

A polgárosulás után előre látja a külföldön már kialakult *pénzarisztokrácia veszélyét*, mely a *születési arisztokráciánál önzőbb*, makacsabb; érdekeit, amelyek csak „szörzsálon függenek, szemesben önző”. Viszont segédkezett akar nyújtani a kereskedői pályára induló fiataloknak, s ezért – Montag nyomán – németből átdolgozza a *fiatal kereskedő arany ABC-jét* (Kolozsvár, 1847). Míg itt kereskedelemre oktat, a forradalom után Pesten adja ki a *mezőgazdaság kézikönyvét* a gyakorló gazdák számára.

A kolozsvári egyetem tanára

A bujdosás éveit múltán 1851-ben jelentkezik Pesten leborotvált szakállal, álnéven. Zenekritikus lesz Szilágyi Ferenc Magyar Hírlapjánál – s megalakítja a *Critikai Lapokat*. Munkatársa lesz Arany Szépirodalmi Figyelőjének. 1859-ben visszatér Kolozsvárra.

Előbb a görög és a héber nyelvet tanítja régi iskolájában, majd az akkor alakult Erdélyi Múzeum választja múzeumörnek. Ettől kezdve életét nem háborgatják külső események. Az 1872-ben kapuit megnyitó kolozsvári tudományegyetem vezetősége nem tudja, hogy melyik tanszékre hívja meg, s így utólag nevezik ki a mennyiségtani katedrara.

Ő maga – személy szerint – a szanszkrit nyelvet jobban szereti, és mint magántanár annak előadására is vállalkozik. Ezt az állást 1883 után is – nyugdíjazását követően – megtartja.

Két szenvedély uralta életvezetését. Az egyik a *vitakozás*. Nem mindig lényeges kérdésekről, de mindig *passionátusan*. Mert „vitatással jön napfényre az igazság” – vallotta másfél száz évvel Jürgen Habermas előtt. *Irodalmi pör a filozófia ügyében* című röpirata gúnyosan említi Hegelt, aki „tézis – antitézis – szintézis valcer-ritmusban táncolva akarja konstruálni a világot”. A franciákkal vallotta: többet ér egy tévedést helyreigazítani, mint új igazságot felfedezni. Vitái végeláthatatlan sora ebből az attitűdből ered. Jókai elnéző mosollyal írta: „Alig van köztünk élő ember, akinek egy bokréta ne jutott volna azokból a csalánokból, amiket Brassai bácsi herbáriumából poéták, muzsikusok, kritikusok, filozófusok és matematikusok számára időnként ajándékoznak szokott. S hogy polémiáiban mindig ő marad a győztes, arról, úgy hiszem, az első látásra mindenki meggyőződhetik.... Nekünk ki van a hajunk tépve, mi pedig az övéből csak egy szálat sem bírnunk kicibálni.”

Szemere Miklós az *irodalom közájának* nevezte, aki mindenütt ott van, ahol csatázni kell. A Kant-fordító Brassai a materialista Mentovich Ferencről, „töltöttkáposzta filozófiájától” így búcsúzik el: „Az anyag önnel!”...

Életvezetésének másik, szinte tapintható formája a *methodicitás*. Jósika – igaz, sértődötten – is ezt emeli ki, hangsúlyozván: „B. S. ... ichtolog, paleontolog, philolog, archeolog, phraenolog, geolog... methodicistica feltaláló.”

Ez a *methodicistica* maga volt a *tanítás*. Szenvédeyesen hangsúlyozta: az alany lényegi mivolta az eszme ismeretessége, a praedicatumé az eszme újdonsága. Módszertana a NAT-viták keresztüztüztében máig az „észbutulás” elleni javallott polihisztorság kézikönyve. Brassai bácsi igazi öröksége.

RÁSZLAI TIBOR

ESZMÉLTETŐ ÖRÖKSÉG

Venczel Józsefről s a művészet értelméről, egy kiállítás ürügyén¹

Venczel József, akire emlékezve a mai napon egybegyűltünk, az erdélyi fiatal társadalomkutatókra is termékenyítőleg hatott anyaországi szociográfiai irodalom egyik kimagasló darabja, „A tardi helyzet” kapcsán vetette papírra a következőket: „Az önismeret hiánya – mondja (Szabó Zoltán) – a legnagyobb magyar bűn. S 'ebben a bűnben mindnyájan részesek vagyunk'. Mi is: transzilván magyarok. Ő maga cselekedett. Penitenciával könyvet írt 'A tardi helyzet'-ről, hogy tudják, hol s mit kell cselekedni. De nálunk, bizony, a megismerés gondolata is lassan nyílik. Pedig nekünk is van Tardunk, ha nem is épp olyan, mint a borsodi matyó község, de Tard annyiban, hogy a szükös határban már nem fér a nép s kivirágzik a vágy: kilépni a paraszti élet formáiból. Pusztáink nincsenek, de nem a 'puszták népe' sorsát éli-e a félszázezernél több Ókirályságba szakadt székely cseléd, napszámos és kallódó munkás; országrészünkben pedig nem egy sórvány-Kemse halódik. S mivel a politikai célszerűségtől s a jól tagolt és szervezett társadalomvezetéstől mi is távol állunk, bizony nem volna kár, hogyha valamelyikünk egy transzilván 'tardi helyzet'-ben felmondaná a kisebbségi leckét, s akadna író is a székely falu életrajzának tárgyilagos megírására, és végül ha a sok szabadság után előállna tíz fiatal ember s együttes munkájukkal megvetnék alapját a transzilván magyar társadalomkutatásnak.”

Ezt a kiérlelt programot egy huszonhárom esztendő fiatalember mutatta fel több mint hat évtizede Kolozsvárt, Erdély szívében. A jogászhallgató akkor már hatodik éve – tanulás mellett – a Lyceum könyvtárban dolgozik, a katolikus ifjúság egyik vezetője, s már javában meghatározó munkatárs illetve szerkesztő két fontos folyóiratnál: az Erdélyi Iskolánál és a Hitelnél. Ez utóbbi – amelynek programadója, mondhatnánk fő ideológusa a fennállása szűk évtizedében Venczel József volt – Széchenyi, Székfű Gyula és Németh László nyomdokain tudományos valóságfeltáró ténykedésével a közösségi megmaradás, a társadalomépítés kultúr- és gazdaságpolitikai alapelveinek a kidolgozásán munkálkodott. A nemzetpolitikai szemle alapprofiljaként a szociológiát, a szociográfiát, a statisztikát, a jogot és a gazdaságpolitikát jelölték meg, emellett megjelenik a hasábjain a tudomány- és iskolapolitika,

a történettudomány, a magyar-román viszony elemzése, a más utódállamokban élő kisebbségeink helyzetének az ismertetése, a zene, a képzőművészet, a néprajz stb.

A társadalomkutatást Venczel nem csupán szervezte, hanem magas fokon, utóbb egyetemi tanárként, maga is művelte. Gondolkodási rendszerében a tudomány nem öncél, hanem a feltárt hibák orvoslásának eszköze, következőképp a társadalompolitikai program megfogalmazása, majd tevőleges cselekvés kell, hogy kövesse. Az utóbbira való alkalmassá tétel az értelmiségnevelés feladata, ami Venczel felfogásában nem a néptől elszakadt elitizmust, hanem a közösséghez ezer szállal kötődő, annak értékeit ismerő, műveltségbe szervesen beépítő fiataloknak a népszolgálatra, népvezetésre való fölkészülését jelenti. A falumunka – amely kétségkívül kiemelkedő szerepet játszik a venczeli életműben – hasonlóképp a kutatás (a nép helyzetének és értékvilágának tudományos felmérése), a falusi munkaszolgálat (javító, módosító beavatkozás a falu életébe, szellemi-fizikai eszközökkel) és a faluvezetésre való alkalmassá tétel hármas egységére épül. Az eddig elmondottak alapján nem meglepő, hogy a 40-es évek első felében Venczel kora Magyarországnak – merthogy Észak-Erdély magyarsága ezekben az években kis időre ismét az anyaországához tartozhatott – a legnagyobb reményekre jogosító társadalomkutatási tervét készítette el s vezette is a munkálatait a bálványosváraljai faluvizsgálat kapcsán.

A sors különös véletlene, hogy jómagam, kezdő művelődésszociológusként, ez előtt több, mint másfél évtizede tagja lehettem a városossá nyilvánítást megelőző hevesi falukutatásnak. A 90-es évek elején – a balkáni háború kitörése után – a korábbi kapcsolatokra építve bátran fordulhattam segítségért a nagy hírű Háziipari Szövetkezet elnökszónyához, hogy az otthonukból elűzött s nálunk menedéket lelt kórogyi asszonyok számára – a kényszerű semmittevés s a lélektani nyomás enyhítéseként – ajándékozzanak előnyomott anyagot s fonalat, kivarrás céljára. 1993-ban azután a város akkori vezetése nyitottnak mutatkozott Venczel József születésének a nyolcvanadik évfordulója alkalmából az országos, központi ünnepség megrendezésére. A jelenlévők közül

sokan emlékeznek rá, hogy nemzetközi tudományos konferencia, dokumentációs kiállítás, emlékműavatás, a tudós Misztériumjátékának kiadása és nagysikerű színrevitele alkotta ezt a határainkon túl is pozitív visszhangot kiváltó rendezvény-sorozat. Köszönet illeti úgy a négy év előtti, mint a mostani városatyákat, hogy – a térséget nyomasztó gondok ellenére – az újabb jubileumról, a Venczel József negyedszázaddal ezelőtti elhunytáról hasonlóképp meg kívántak emlékezni.

A mai nap megtervezésekor olyan színes programban gondolkodtunk, amely egyrészt a venczeli életművet magát, másfelől közvetetten is az általa képviselt szellemiséget kívánja a közép-pontba állítani. A sokoldalú Venczeltől akár a képzőművészet sem állott távol – a három erdélyi nemzet alkotóinak kolozsvári kiállításáról szóló, lelkesült hangú írása az itteni tárlóban elhelyezett, „Erdélyi föld – erdélyi társadalom” kötetben is olvasható. A néprajznak pedig az általa megálmodott transzilván magyarságtudományban kitüntetett szerepet szánt, maga is aktív muzsikusként – Domokos Pál Péter tanította a még diákkorú Venczelt Csíkszeredán hegedülni –, tehát az esti hangversenyen a másik mellett felcsendülő székely és csángó népi dallamok hasonlóképp a szíve szerint valók lennének. S mi sem természetesebb, hogy az ünneplés tengelyében ezidén is a régi vásártéren lévő, kopjafás emlékmű megkoszorúzása áll, az áttételesen Venczel Józsefnek köszönhető testvérvárosi kapcsolat révén, dr. Csedő Csaba csíkszeredai polgármester úr beszédével. Itt szeretném bejelenteni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia – a Venczel-évforduló alkalmából – szeptember második felében konferenciát rendez a kárpát-medencei falukutatások mai állásáról, amelyre tisztelettel meghívom az érdeklődőket.

Három olyan művész munkái állnak itt egymás mellett, akik a magyar nyelvetület különböző tájáról érkeztek, mégis van közük egymáshoz, az eltérő megközelítések, tartalmi formai jegyek ellenére talán fölfűzhetőek néhány közös gondolati szálla. Az este fellépő népzeneészekkel együtt kezelve őket, engedjék meg, hogy – a venczeli értékszempontokat szem előtt tartva – a legfontosabb vonásait fölillantam ezen összetartozásnak. Hogy a meg-

közelítés nem elsősorban esztétikai lesz, azt bocsássák meg nekem – mint említettem volt, magam is társadalomkutató volnék...

Vendégeink mindegyike megtapasztalta a falusi létet, és pedig gyermekkorától, elsődleges élményként, nem úgymond „felülről leereszkedve”. A többszörösen hátrányos falu vagy nemrég várossá vált település bocsátotta útjukra őket vagy ad otthont jelenleg is nekik: F. Tóth Zsuzsa a mai román határtól alig több, mint harminc kilométerre, a bihari Bakonszegen született s él máig, Gálffy-Bódi Tamás a középerdélyi Mezőbergenye szülőtte, Péter László az al-dunai Székelykén, Antal (született Sebestyén) Ágnes a marosszéki Erdőszentgyörgyön, férje, Imre pedig Csíkmadarason látta meg a napvilágot. Valamennyien többnemzetiségű közegekből érkeztek, saját bőrükön érezhették a különböző népek együttélésének fény- és árnyoldalait. Gálffy falujának magyarsága egyre inkább kisebbség a településen s a kistájtát alkotó Mezőségeen egyaránt, F. Tóth Zsuzsa tanulmányai s témaválasztása, hivatása során került intenzív kapcsolatba a cigány etnikummal, Péter székely ősei a milleneumkor érkeztek Bukovinából a soknemzetiségű, egykori Temesi Bánságba, Antalék pedig a román-magyar-cigány koegzisztenciáról szerezhettek korán tapasztalatokat.

Az általuk művelt művészeti ágak és/vagy részint a témaválasztásuk – a vidék, a falu, a táj, az ott élő emberek – közvetlenül, vagy a személyiség szűrőjén át bocsátott, többszörös áttételen keresztül – a szerves közösség megnyilvánulási formái. Képzett értelmiségiként sem feledték, sőt egytől-egyig vállalják a gyökereiket, a szűkebb szülő-nevelő közösséghez, de a tágabb nemzethez való kötődést is. Megkockáztatom az állítást: a Venczel-féle követelmény szerinti népvezetés sajátos megjelenési formái sem hiányoznak vendégeink hivatástudatából. F. Tóth Zsuzsa hazament, hogy taníthasson, Gálffy-Bódi Tamás úgy Erdélyben, mint Budapesten irodalmi-művészeti kört szervezett, Bácskában nyaranta alkotótáborban oktat. Péter László szintén tanított, de gyermekkönyveket is illusztrált, itt látható szitanyomataival egy életében a megsemmisülésig veszélyeztetett népcsoport – a baranya-szlavóniai magyarság – tragédiáját örökíti meg mementóként. Az Antal-házaspár az Ausztriában töltött utolsó évtizede során minden idegszálával a szülőföldjére figyel, tevételesen segíti nemcsak a hozzátartozóit, hanem Imre szülőfaluját is, a bécsi Bornemissza Péter Társaság közösségi alkalmainak pedig több országban elismert zenészei s szervezői.

Tehát mindannyian teszik a dolgukat, azon az örshelyen, ahová sorsuk vetette őket – sohasem feledve honnan jöttek, ki-

kért teszik, amit tesznek. Nehéz elképzelni, hogy ne a hit, a szolgálat erkölcsé hasa át a lépéseiket. Egy elidegenedő világban talán csodabogárnak számítanak, hisz számtalan esetben az egyéni érdekük elé helyezik a köz érdekét, de talán éppen ezért másoknál érzékelhetőbb a lelki egyensúlyuk, fényt sugározhatnak a környezetükre. A hevesiek s többé-kevésbé mindannyiunk sokszor kilátástalannak tűnő napi gondjaiban adjanak erőt nekünk F. Tóth Zsuzsa ezer alakban megálmodott, sokszor vércseppes, de elpusztíthatatlan fönixmadarai, ősi üzeneteket hordozó, ezért igaz, kontrasztos székely életképek Gálffy-Bódi Tamás metszetein, Péter Lászlónak a halálmadarak iszonyatos pusztításában is a hazatérést szuggeráló

drávaszögi grafikái és az Antal-házaspár ajkáról meg hangszereiről fölcsendülő harmóniák.

Annyi mindent szerettem volna még mondani a művészeiről s Venczel Józsefről, de így is jócskán igénybe vettem a türelmüket. Fogadják alkotásaikat és személyüket szeretettel, bizonyítékeként az emlékművön is olvasható venczeli gondolatnak: „Középeurópában csak egy magyar kultúra létezik, ha országhatárokkal elválasztott magyar népcsoportok is művelik”.

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

¹ Elhangzott 1997. június 7-én, Hevesen, a Venczel József halálának 25. évfordulójára rendezett képzőművészeti kiállítás megnyitójaként

A VIDÉK TÁRSADALMA ÉS GAZDASÁGA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

– Venczel József halálának 25. évfordulója –

1997. szeptember 22-23-án a MTA Politika Tudományok Intézete adott helyet *A vidék társadalma és gazdasága a Kárpát-medencében – Venczel József halálának 25. évfordulója* alkalmából rendezett tudományos konferenciának.

Venczel életműve, magatartása több szempontból is példaértékű: a társadalomkutató, a kisebbségi etika és politika öltött testet általa. Magyarságtudatából és transzilván szellemiségéből egyként adódott a nyitottság; ő és utódai Magyarországon és a szomszédos országokban, a mai falukutatók természetesen vállalják fel a több nemzet együttéléséből adódó feladatokat. Példaértékű azért is, mert 1940–44 között Észak-Erdélyben *többségként* az országon belül függetlenkedő politikát és a románoknak széleskörű jogokat követelt, többek között a román nyelv kötelező tanítását. Újbold *kisebbségként* a magyar egyházak, intézmények vezetőivel együtt fogalmazta meg a béketárgyalásra szánt memorandumot, rájolta meg Erdély etnikai térképét és a lehetséges határokat.

Mivel a magyarság *értékei* határainkon kívül teremtdőtek és teremtdőnek a kutatás helye/súlya is feltehetően a szomszédos országokba helyeződik. Sajnálatosnak tartották többen, hogy ezek az értékek az európaizálási kampányban leértékelődnek, elkopnak, sőt: eltűnnek. A honismeret és folklorkutatás szerencsésen fellendülőben van a Kárpátalján, Szlovéniában, Szlovákiaiban... Kiemelt fontosságú a szórvány vizsgálata. Példaértékű az értelmiségiekből verbuválódott munkacsoport Bánáról készített felmérésének eredménye, következtetései. A kisebbségben élő magyarság képviselői ezúttal is kinyilvánították azon szándékukat, hogy újraértékelik az anyaország és az utódállamok magyarságának kapcsolatát.

Előadások szóltak hazánk nagyobb számú nemzetiségeinek sajátos helyzetéről. A Komárom megyei német és szlovák falvakban végzett kutatás önmagában kínálta az összehasonlítást. Inkább nyelvészeti és néprajzi kutatások folynak a Békéscsabai Szlovák Intézetben és a Pécsi Horvát Intézetben. A társadalomkutató egylet nem tűnik preferált tudományágnak. A venczeli életmű a nemzetiségek sorából jött értelmiségiek előtt is minta kell legyen. Kitészik: a hátrányos helyzet nem minden esetben roma-sors, hanem a társadalom szegény rétegeiből származók problémája.

A ma agrártársadalma táblájának megrajzolása során (beleértve a helyi társadalmi konfliktusokat, önkormányzatok működését, a régiók közötti különbséget) az előadók nemcsak az a szándék vezette, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság értékei feltárásához, megőrzéséhez járuljanak hozzá, hanem hogy a jövő reményeit is ében tartsák. Az intézményrendszerek és a társadalmi autonómiák kiépítése a haza valamennyi állampolgárának, magyarnak és nem magyarnak, feladata éppúgy, mint a határokon kívül élőké.

A konferencia aktív és passzív résztvevőinek többsége, abból a tudomány, haza, nemzet iránt elkötelezett értelmiségiekből került ki, akik szerint *az országhatárok ellenére egyetlen magyar kultúra létezik* (épp így mint egykoron Nicolae Iorga számára is egyetlen román nemzet létezett); *ezáltal egyesült a nemzet*; végül akik számára a nép/nemzet-nevelés, az oktatás, a kultúra *a nemzeti stratégia első számú feladata*.

L. I.

Egy szemtanú vallomásai Kárpátaljáról

Ötven éve gyilkolták meg Romzsa Tódor görög katolikus püspököt

Kárpátalja 1944. szeptember 27. és november 14-e között történt szovjet katonai megszállásával gyökeresen új korszak kezdődik a vidék legnagyobb vallásfelekezetének, a görög katolikus egyháznak a történetében. Sorsa tulajdonképpen már akkor eldőlt, amikor 1943-ban Sztálin visszaállította a moszkvai pravoszláv patriarchátust, amivel megkezdődött az unitus egyháznak a felszámolása Ukrajnában. Ez előrevetítette a későbbi kárpátaljai eseményeket is. A háború idején a Szovjetunióban összesen ötmillió görög katolikus vagy unitus vallású lakos élt, gyakorlatilag teljes egészében Ukrajnában, annak is a nyugati részét, Galiciában. Egyházuk az ukrán állam függetlenségének támaszát alkotta. A háború befejezésével a görög katolikusoknak a pravoszláv egyházba való kényszerítése megtorlás volt az azzal járó büntetésekkel, vagyonekobjásokkal, az ellenálló egyházi személyek internálásával, illetve fizikai megsemmisítésükkel.

Nem véltetlen, hogy a munkácsi pravoszláv püspökség már 1944 végén küldöttséget menesztett a szovjet fővárosba, amely kérte, hogy egyházmegyéjüket csatolják a moszkvai patriarchátushoz. A kívánságot rövid időn belül teljesítették. Ez a kárpátaljai pravoszláv egyház jelentős megerősödését hozta magával, pedig híveinek száma ekkor nem érte el a 150 ezret, ugyanakkor a görög katolikusoké mintegy 400 ezer fő volt. A küldöttség hazatérte után nyomban megkezdődtek az unitus egyház elleni mind erőteljesebb támadások. Irányítói az állami egyházügyi hatóságok, valamint a belügyi titkosszolgálat, s tevékeny segítőtársaik a pravoszláv egyházban. Az állam megvonta az unitus egyház anyagi támogatását, ugyanakkor a pravoszlávét jelentősen megnövelte. Megkönnyítették, sőt szorgalmazták a görög katolikus hívők, egyházközségek áttérését a pravoszláviára.

Romzsa Tódor (Teodor) munkácsi püspök kezdettől fogva hajlíthatatlanul ellenállt a szovjet hatóságok egyre keményebb nyomásának, amellyel aposztáziára, vagyis hitehagyásra igyekeztek rákényszeríteni, feltételezve, hogy e tette-

ben majd a hívők tömegei is követik. A főpásztort mindössze három nappal azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg betört a Tatár-hágón és Kárpátaljára zúdult, szeptember 24-én szentelte püspökké az ungvári székesegyházban Madarász István kassai római katolikus püspök segédletével Dudás Miklós hajdudorogi görög katolikus megyéspüspök. Romzsa 1911. árpilis 14-én született a Máramaros vármegyei Nagybocksón, szülőfaluja elemi iskolájának negyedik osztálya után a huszti gimnáziumban tanult tovább, ahol 1930-ban érettségizett. Ugyanebben az évben felvették az ungvári szemináriumba, de a teológiát Rómában fejezi be, ahol 1936. december 25-én pappá szentelték. A következő évben – saját kérésére – Sztójka Sándor munkácsi püspök Bereznára nevezte ki parochusnak. 1939-től 1944-ig teológiai tanár és spirituális, vagyis az ungvári papnevelő intézet lelki igazgatója-felügyelője. Közben 1943-ban XII. Pius pápa pápai káplánná nevezte ki.

A püspök ellenáll a fenyegetéseknek

Ungvárt október 28-án szállta meg a szovjet haderő, a győztesek üdvözlésére novemberben a városi moziban ünnepi estet rendezett a kárpátaljai székhely előljáróságá. A püspököt katonatisztek keresték fel és utasították, hogy az ünnepségen mondjon beszédet, amelyben jelentse ki: Kárpátalja papsága, népe a Csehszlovákiától való elszakadást kívánja. Romzsa erre nem volt hajlandó, mégis az ünnepség utáni napokban a Zakarpatszkaja Pravdában néhány szoros hír jelent meg az aláírásával(!), amelyben a püspök az egyházmegye nevében bejelentette Kárpátaljának Szovjet-Ukrajnához való önkéntes csatlakozását!

A főpásztor élesen tiltakozott az ellen is, hogy a Vörös Hadsereg katonái, tisztjei az egyházközségekben a görög katolikus templomokat átadják a pravoszlávoknak. 1945. január végén a szovjet katonai elhárítás ezredese Romzsa püspököt gépkocsival a szlovákiai Nagymihályba hurcolja Ivan J. Petrov (1896–1958) hadseregtábornok,

a 4. Ukrán Front parancsnokának a főhadiszállására. A találkozón dicséretes és fenyegetések, ígéretések és megfélemlítések özönét zúdították a püspökre, de mégsem tudták rávenni arra, hogy nyilatkozzon Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatlakozása mellett.

A görög katolikus egyház elleni támadásokat jelentősen felerősítette „A vallás megváltoztatásának szabadságáról” címmel 1945. március 24-én a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által elfogadott rendelet. Ez leszögezte, hogy minden felnőtt állampolgárnak – a kis- és középkorúaknak szülei vagy gyámjuk hozzájárulásával – joga van megváltoztatnia a vallását, kiválnia felekezetéből, illetve azon kívül lennie. A rendelet hatására 1945 tavaszán több mint 60 görög katolikus parochia szűnt meg, mert híveik áttértek pravoszláviára. Május 8-án Lembergben (Lvov) központi akciócsoport alakult az unitus egyháznak a pravoszlávval való egyesülésére. A következő évben, 1946. március 8–10. között tartott zsinaton pedig kimondták az 1596-ban Bresztben kötött unió eltörlését, Közben Ukrajnában államosították az egyházi-, a parochiális- és a felekezeti vagyont. Ez például azt jelentette, hogy ezután az államtól bérletbe kellett venni és mind nagyobb összeget fizetni az egyházközségeknek saját korábbi templomaikért. Sorra telepítették ki a papokat parochiájukból, vagy működésükért magas jövedelmi adókat vetettek ki rájuk. Először a vegyes vallású – görög katolikus és pravoszláv – családokat igyekeztek a hatóságok egyvallásúvá tenni, természetesen az utóbbiak javára. Ez különösen ott volt sikeres, ahol az unitus parochiák éppen nem voltak betöltve. A hatóságok különböző módon igyekeztek korlátozni a hitéletet. A már megkezdett 1944–1945-ös tanévben nem tiltották be az iskolai hitoktatást, de az osztályonkénti heti 2 órától egyre csökkentik. A következő tanévben már megtiltották, és a papoknak tilos lett a tanintézményekbe belépni. 1948-tól már keményen büntették a hittan bármely féle oktatását.

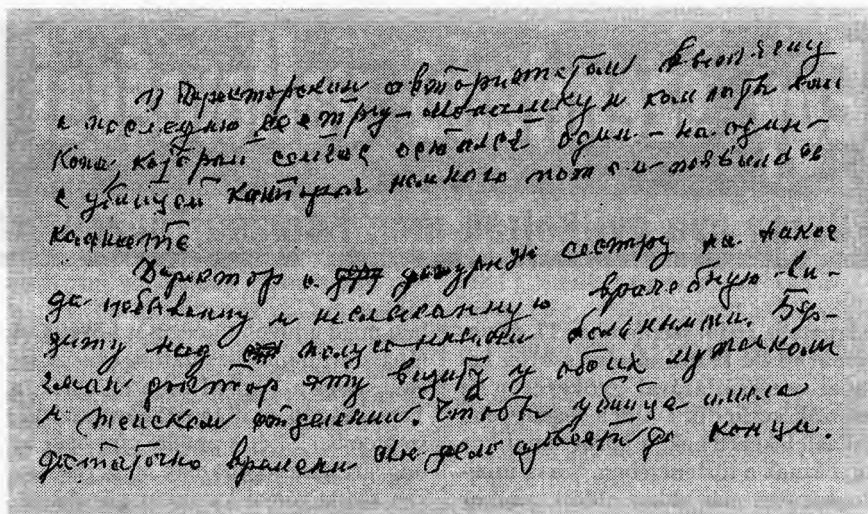
1947-ben a hatóságok mindinkább arra a meggyőződésre jutottak, hogy a görög katolikus egyház felszámolásának legfőbb akadálya Romzsa püspök, aki nem hajlandó elfogadni az aposztáziát,

vagyis a hitehagyást. Keményen ellenállt a hatalomnak, és a ruszin nép és annak vallása jó pásztoraként hűen és kitartóan védelmezte a munkácsi püspökség érdekeit. A titkosszolgálat elhatározta a főpásztor fizikai megsemmisítését, majd amikor a merénylet nem sikerült, néhány nap múlva a gyógyulófélben lévő püspököt méreggel meggyilkolták. A bűntényről ezidáig két hiteles forrásból tudunk, az egyik Chira Sándor (1897–1983) kanonok, egyesek szerint titokban felszentelt püspök, aki a kazahsztáni Karagandában töltött száműzetésében, 1958. nyarán vetette papírra visszaemlékezéseit. Ezek csak 1992. januárjában jelentek meg az ungvári Kárpáti Igaz szó hasábjain. A másik Manajlo Mária Teofila (1920–) Szent Bazil rendi apácáé, aki a munkácsi kórházban főnővérként a püspököt ápoló apácák vezetője volt. Koholt vádak alapján tíz évi munkatáborra ítélték. Emlékezése az ungvári Kárpáton túli Ifjúság című hetilap 1990. évi 45. számában (november 10.) látott napvilágot.

A harmadik visszaemlékezés Biczkó András munkácsi kápláné, amely a közelmúltban Szlovákiában került elő a családi hagyatékából, ezúttal jelenik meg először nyomtatásban. Több ponton árnyalja, illetve néhány új adalékkal gazdagítja eddigi ismereteinket a szovjet titkosszolgálat által a Romzsa püspök ellen elkövetett halálos végű merénylettel, a görög katolikus egyház felszámolásával kapcsolatban. Biczkó atya azzal a szándékkal vetette papírra ruszin nyelven a halála előtt három évvel, 1990. nyarán emlékeit, hogy hozzájáruljon Romzsa püspök szenttéavatásának majdani eljárásához és tanúbizonyságot adjon a főpásztor mártírságáról. (Rómában egyébként most van folyamatban Romzsa püspök boldoggá avatásának ügye.)

Biczkó Andárs 1913. november 19-én született Pisztraházán, földműves családban. (Két kiadvány is hibásan közli születési évét.) Heten voltak testvérek, ő volt a legkisebb. Helyben végezte az elemi iskolát, 1932-ben érettségizett a nyolcosztályos munkácsi gimnáziumban. Ezután két évig segédtanítóként dolgozott, 1934-től az ungvári és az eperjesi görög katolikus szemináriumokban tanult. 1938. július 10-én Sztójka Sándor püspök Ungváron szentelte pappá. Ezután néhány hónapig a csehszlovák hadseregben táborigyelőként szolgált, először a szolyvai járásbeli Kisannán (Hánykovic), majd 1939-től Munkácson volt káplán.

Az alábbiakban közöljük Biczkó András vallomását, a legszükségesebb megjegyzésekkel.

Biczkó András atya tanúbizonyságának részlete

„A munkácsi bazilita kolostor elvétele után az ónapjár (Julian) szerint szokásos Mária Mennybemenetele búcsút 1947. augusztus 28-án tartották a városi főtemplomban. Ebben az évben a püspök eminenciája is részt kívánt venni az eseményen, de néhány nappal előtte levelet kapott a szovjet hatóságoktól, amiben megtiltották neki a részvételt. Sőt arra is felszólították, hogy a jövőben minden egyházi rendezvényen való megjelenéséről értesítse őket. A levélben a tiltást azzal egészítették ki, hogy a szovjet államnak nem érdeke, hogy a püspök részt vegyen a búcsún. A levelet a területi pártbizottság, egyben a közigazgatás vezetője Ivan I. Turjanica írta alá. A búcsú napján a püspök eminenciája (az ungvári) rezidenciáján maradt, ahol imádkozott híveiért és a püspökség jövőjéért.” (A búcsú alkalmából 40 ezer hívő gyűlt össze, a munkácsi főtemplomban a püspök helyett Biczkó András mondott szentbeszédet, amelyben nyíltan közölte a főpásztor távollmaradásának az okát. A munkácsi káplán kiállításának nagy visszhangja volt, amit a rendőrségi, belügyi kihallgatások során vádként fogalmaztak meg ellene.)

Az NKVD merénylet szervez

(1947.) „Október 25-én (szombaton) Romzsa püspök úr egy felújított templomot ment felszentelni a Munkács melletti Lavki (Lóka) faluba, amely a lohovói (beregszőlősi) plébánia filiája volt. Az esperes-plébánost Vaszko atyának hívták. Az útról a püspöki hivatal a fenti előírások értelmében értesítette a hatóságokat. Az útra a püspök október 24-én indult Bacsinszky Dániel esperes, püspöki tanácsadó, Szemedi János püs-

pöki titkár (ma munkácsi püspök) és két kispap, Bugir Mihály és Maszlej (Mihály) kíséretében egy lovas fogattal.” (Romzsa püspök személyautóját 1944 végén a szovjet megszállás kezdetén a hatóságok elkobozták.) „Beregszőlős faluba aznap érkeztek.”

„Másnap, október 26-án vasárnap, Krisztus Király ünnepén a püspök úr és beregszőlősi hívei gyalog mentek a filiához, Lókába. A szertartás után a püspök és a hívők többsége visszatért Beregszőlősre. Itt eminenciája úgy döntött, hogy a faluban tölti az éjszakát és 27-én hétfőn indul vissza Ungvárra. A püspök beregszőlősi tartózkodása alatt a községben gyanús alakok bukkantak fel, akik 'Willis'-ekkel (terepjárókkal) és egy 'Studebaker'-rel (teherautó) rohantak, majd elzárták a faluból a Bobovistye (Borhalom), illetve az Ungvár-Munkács felé vezető utat, amerre a következő napon a püspöknek utaznia kellett.” (A Studebaker, illetve a Willis járműveket a szovjet hadsereg a második világháború alatt a híres lend-lease kölcsönbérleti szerződésben kapta az USA-tól.)

„A falubeliek e manővereket látva, értesítették a püspököt. A főpásztor az akciók hallatán rózsafüzért vett a kezébe, imádkozott és kísérelve együtt Szűz Mária oltalmát kérte. Ezután útnak indultak. Elhagyták Beregszőlőst és Zsukovo (Zsukó) falu mellett egy dombon haladtak lefelé. Ekkor érte be őket a „Studebaker”, amelynek vezetője a püspöki kocsira irányította járművét, majd még három férfival együtt kiugrott a teherautóból. Az ütközés következtében a két kispap és a titkár kirepült az út egyik oldalára, miközben a fogat, a lovak, a püspök, Bacsinszky, a kocsis és a beléjük rohant teherautóval összekavarodva az út másik oldalára pördült. Hatalmas porfelhő keletkezett. A teher-

autóból (korábban) kiugrott férfiak kurblikkal a kezükben a helyszínre rohantnak, és ütlelni kezdték az életjelt mutató szerencsétlen embereket. Bacsinszky esperesről azt hitték, hogy halott, mert mozdulatlanul feküdt. A kocsi vasdorongokkal olyan kegyetlenül összeverték, hogy elvesztette az eszméletét. Gondolván, hogy mindent elvégeztek, felugrottak a közben megérkezett Willisbe és elrobogtak Ivanovci (Iványi) falu irányába. A két jobban járt (azaz könnyebben megsérült) kispap szintén Iványi felé rohant segítségért a mezőn keresztül. A sérülteket a munkácsi járási kórházba szállították.”

„1947. október 27-én déltájban a sérült püspököt, Bacsinszkyt és a kocsi, az utóbbi beregszőlősi lakos volt, a híres kárpátjai fősebesz, dr. Fedinec Sándor operációra készen várta. Miközben a sérülteket műtőbe vitték, ugyanabban a pillanatban megjelent két NKVD-es (Biczko atya tanúbizonyságában a NKVD helyett következetesen a későbbi mozaikszót, a KGB-t használja.) és határozottan a sebesültek állapota felől kérdezősködött. A műtétek után dr. Fedinec Sándor így nyilatkozott a sérültekről: A püspöknek eltörték az alsó állkapcsa és több zúzódás volt a testén nyílt sebek nélkül. Bacsinszky esperes erős agyrázkódást szenvedett és a sípcsontja tört el. A titkár nyílt csonttörést szenvedett. A kocsi koponyája hátul úgy összetört, hogy az agya kilátszott. Róla a fősebesz azt mondta, hogy az életben maradására csak egy százalék esély van, de akkor nem lesz épelméjű. Ezt a fősebesz személyesen mondta el nekem az operációk után.” (Biczko atya megtudván a püspök és kísérete balesetét, azonnal a kórházba rohant. A rangbéli különbség ellenére a kölcsönös megbecsülés szálai fűzték a főpásztorhoz.)

„Romzsa püspököt és Bacsinszky esperest egy kétágyas szobában helyezték el a folyosó végén, ahol a mellékhelyiségek voltak. A kórháznak ezen az osztályán három bazilita nővér szolgált, akik a nyilvánvaló merénylet után önként vállalták a püspök és az esperes éjjel-nappali őrzését.”

✱

„Romzsa püspök meggyilkolása a következőképpen történt. Még az események előtt Teofila nővérhez (Manajlo Mária) egy ismeretlen fiatalasszony (Odarka, Odotyja) fordult, és úgy mutatkozott be, hogy ő egy banderista fegyveres csoporttól érkezett, amely a Kárpátok erdőiben, Cserni Potok (Kenézpatak) falu közelében működik. Feladata, hogy gyógyszereket szerezzen megsebesült társai számára. A kórházi patikát az

Romzsa Tódor püspök

időben egy másik bazilita nővér kezelte. Teofila nővér határozottan elutasította az ismeretlen fiatalasszony kérését.” (A Stefan Bandera [1908–1959] vezette Ukrán Felszabadító Hadsereg a háború után hosszú évekig Nyugat-Ukrajnában partizánharcot folytatott a szovjet belügyi és katonai alakulatok ellen, harcosait banderistáknak vagy banderovcikknek nevezték.)

„A sérültek műtétje után másnap a kórház igazgatója dr. Bergman (a neve helyesen: Berman, 1944 végén a szovjet megszálló csapatokkal érkezett Munkácsra) magához hívatta Teofila nővért és az állítólagos banderista fiatalasszonyra mutatván, azt mondta: Felvettem ezt a nővért arra a speciális feladatra, hogy ápolja a püspököt. Teofila felismerte, hogy az új nővér (Odarka) nyilvánvalóan nem banderista, hanem NKVD ügynök, ezért határozottan tiltakozott az igazgató döntése ellen. Kiderült, hogy az igazgató már tudott arról, hogy az új nővér mire akarta rávenni Teofilát.” (A szovjet hatóságok fel akarták számolni a munkácsi kórházban a bazilita nővérek nyilvános ápoló szolgálatát, ezért tetették közéjük az állítólagos banderista fiatalasszonyt nővérné. Biczko atya az apák lelki vezetője, gyóntatója és a gyakorlati életben tanácsadója volt, még a püspök és társai kórházba kerülése előtt értesült a „banderista” nővér provokációjáról. Biczko atya azt tanácsolta Teofila nővérné, hogy két tanú jelenlétében a történeteket jelentse a kórház-igazgatónak, hogy a bűnpártolási vádat elkerülje. Az apaca ezzel megmentette az életét, később ugyanis vádat emeltek ellene banderistákkal való összeesküvés címén. Nem tudták rábizonyítani, voltak tanúi, két nővértársa és Biczko atya. Az

atyának, mint munkácsi lelkésznek szabad bejárása volt a kórházba, a személyzet jól ismerte, amely folyamatosan tájékoztatta a püspök napról-napra javuló állapotáról, de többször személyesen is elbeszélgetett a gyógyuló főpásztorral.)

Az álnővér a gyilkos

„Az igazgató Teofila jelentését nem vette figyelembe, és az állítólagos banderista nővért takarító személyzetként meghagyta a sebészeti osztályon. Sőt egy olyan helyiségben jelölte ki a helyét, amelynek ablakából jól lehetett látni, hogy ki jön be, illetve ki távozik a kórházból. E „nővér” itt október 31-én késő éjszakáig tartózkodott. Szemmel láthatóan dr. Berman, a kórház igazgatója volt Romzsa püspök meggyilkolásának az irányítója. 1947. október 31-én késő este a püspök szobájából magához rendelte Teofila nővért, és fáradtságot fogva rá, szigorúan utasítva, elküldte aludni. Eközben valaki a titkosszolgálatból bejuthatott a közeli mellékhelyiségbe. Éjfél körül a röntgenosztályon szolgáló Miskolczi Miklós dr. (ekkor a kórház ügyeletes orvosa volt) véletlenül föl-emelte a telefonkagylót, amely párhuzamos vonalként működött az igazgatóéval. Fülantúja lett egy NKVD-től jövő, Bermannak jövő parancsnak, hogy azonnal hajtsa végre a püspökre vonatkozó tervet. Dr. Berman rögtön válaszolt: Teljesítem.” (Mindezt Biczko atya személyesen tudta meg Miskolczi doktortól, akinek jó barátja és bizalmasa volt. Az atya majd egy évtizedes illegálitása alatt, a szülőfalujában, a Munkács-tól 12 kilométerre fekvő Pisztraházán lévő rejtekhelyén az ötvenes évek elején – ekkor még Sztálin élt – megbetegedett. Szénánszekerbe rejtve titokban a munkácsi kórházba szállították, ahol Miskolczi dr. megröntgenezte és ellátta gyógyszerekkel.)

A gyógyuló főpásztort megmérgezik

„Az igazgató a Teofilát (a püspök szobájában) helyettesítő nővért szokatlan időben, éjjeli vizitre hívatta. A főpásztor így védtelenül maradt a betegágyához hamarosan besurranó gyilkosával szemben. Ebben az időben a mellette fekvő Bacsinszky Dániel esperes-plébános a lábában keletkezett vérmérgezés miatt magas lázzal, eszméletlen állapotban volt. Mindez a férfi és a női sebészeti osztályon zajlott, nyilvánvalóan azért, hogy

a gyilkosnak több ideje legyen. A püspököt ciánkálival mérgezték meg! Amikor a Teofilát helyettesítő nővér – ha jól emlékszem, Irinea – a püspök szobájába visszatért, a főpásztor már csak arra volt képes, hogy kérje: fektessék a kőpadlóra. Ezután meghalt. Ahogy nekem a szemtanúk mondták, a püspök ajkainak kék színe hamar eltűnt. Évtizedekkel később a peresztrojka idején a Moszkovszkije Novosztyi című moszkvai hetilap megírta, hogy egy Moszkva közeli titkos laboratóriumban olyan ciánkáli alapú és maga után nyomot rövid ideig hagyó mérget kísérleteztek ki, amelyet a laboratórium igazgatójának tudomása szerint egy katolikus püspök meggyilkolására használtak fel. Így a püspök urat november 1-jén éjjel egy órákor a hit harcmegzején érte a halál és a mártírok közé emelkedett. A boncolást a hatóságok csak 40 óra elteltével engedélyezték. A jelenlévő orvosok csak megerősítették a hívők feltételezésének valóságát: ciánkáli volt az oka a szent mártír püspök halálának.” (A holtteste először a titkosszolgálat, az NKVD boncoltatja fel, és a kirendelt nem kárpátjai illetőségű orvosnő agyembóliát állapít meg a halál okaként. A hivatalos, hat vagy hét orvosból álló szakértői bizottság november 2-án késő délután érkezik meg Ungvárról, amelyhez Fedinec és Miskolczi doktoroknak is csatlakoznia kellett. Ez a testület is agyembóliát rögzít. A valótlanságot tartalmazó jegyzőkönyvet Fedinecnek is alá kellett írnia, aki egy barátjának később elmondta, hogy „lélekben egész életében vezekelt ezért a tettéért.” (A püspök meggyilkolása előtt 3 órával, október 31-én este 10 órákor Biczkó atya hazafelé tartott a kórházból, amikor egy utca kereszteződésénél hirtelen a járdára hajtott egy szovjet katonai gépkocsi, amely elől csodával határos módon sikerült félreugrania)

„Ameddig a püspök úr földi maradványai a munkácsi hívők között voltak (ideiglenesen a kórház kápolnájában ravatalozták fel), addig a gyilkos nő (Odarka) itt-ott megjelent a tömegben. A főpásztor koporsójának Ungvárra szállítása után nyomtalanul eltűnt. A püspök boncolásának eredményére a kórház udvarán várakozó tömeg imáit irányítottam, miközben hozzám lépett egy beregszentmiklósi hívőnk, akit jól ismertem. Azt mondta: Tiszteendő Atyám! Röviddel a püspök halála után egy részeg illető eljött hozzám és a következőt közölte velem: Egy már el van intézve, még kettő követi. Az Ön nevét említette, ezért legyen óvatos. Hasonló figyelmeztetést kaptam egy gyerekkori barátomtól, egy beregszászi péktől, aki külön ezért utazott el hozzám. Óvott a veszélytől és óvatosságra intett.

Isten akaratának köszönhetően mindmáig életben vagyok, bár sok megpróbáltatáson mentem keresztül, és sok olyan pillanatom volt, amikor a sír szélén álltam. Úgy tudnám megfogalmazni, hogy az Úristen csodával határos módon életben tartott. Ebben az évben (1990-ben) 77 éves leszek.

A püspök halála után nem sokkal Teofila nővért letartóztatták és vizsgálati fogságba vetették. Nyolc hónapig éjjelnappal vallatták, kínozták, és arra akarták rávenni, hogy a banderistákkal együttműködve megszervezte a püspök meggyilkolását. A kínzások, egy erős mellbeütélegeléstől eltekintve, főként lelkiek voltak. Ezekről a vallatásoktól csont-bőr soványra fogyott le, és ebben az állapotban még az azonnali halálra is számítva kijelentette: Romzsa püspököt a NKVD női ügynöke ölte meg. Mi ketten – mondta nekem –, Illária és Teofila nővérek ezt az egész vallatócsoport szemébe vágtuk. Ezek után magánzárkába vetették Teofilát, amely egy alig egy négyzetméter alapterületű betonból készült embermagasságú üreg volt. Ezzel végetértek lelki szenvedései. Egy börtönorvosnak – ha jól emlékszem, egy zsidó nő volt – köszönhető, hogy a nővér életben maradt. Illária évekkel később tragikus körülmények között elhunyt. Teofila nővért még mostanában is (t. i. az 1980-as évek végén) zaklatják, és Romzsa püspök gyilkosának, banderistának nevezik.”

Önkéntes száműzetés – istállóban

„Romzsa püspök halála után hamarosan bekövetkezett a görög katolikus egyház felszámolása. Az 1947. november 1-ji gyilkosság után 1949. január 25-én elsőként a munkácsi görög katolikus templom esett áldozatul a hatósági intézkedéseknek, és került a pravoszlávok birtokába, jellemző módon este vagy éjszaka. Éjjelkor letartóztatták a templom plébánosát, Duliskovics Eumén főesperest. Ugyanabban az időben a parochia területén lévő lakásomra 12 KKVD-s ügynök tört be durva módon, elfoglalva az ajtókat és az ablakok mélyedéseit. Szerencsére néhány perccel korábban sikerült elmenekülnöm, sorsára hagyva családomat.” (Biczkó atyának ekkor három, 2, 4 és 5 éves kisgyermekke volt, Olga, Mária és János.) „A zord tél közepette elrejtőzködtem és teljesen elszigeteltem magam a külvilágtól. Ez 10 és fél évig tartott, magányban.” (Az atya nem a börtön, hanem – mint említettük – a biztos halál elől menekült önkéntes száműzetésbe, Pisztraházán a szülei por-

táján rejtőzött, ahol egy évtized alatt számtalanszor kereste az NKVD, de nem találta meg. Az istálló kettős deszkafala között bújt el. Amikor megbetegedett – mint már szóltunk róla –, innen vitték titokban a munkácsi kórházba megröntgenezni.) „Csak a bátyámmal és a nővéremmel, valamint családunk egyes tagjaival érintkeztem, mert ők tápláltak. A meleget csak nyári napokon tudtam élvezni, fényt a deszka réseiben beszűrődő napsugarak hoztak. Életemnek ez a szakasza 1949. február 1-től 1959. augusztusáig tartott.” (Biczkó atya felesége tanítónő volt, akit – mint papfeleséget – már 1947-ben kidobták állásából. Férje önkéntes rejtőzködése alatt a hívők és család segítségével tudta három kisgyermekét nevelni. Előjövetele után Biczkó atya csak fizikai munkásként tudott elhelyezkedni, volt éjjeliőr, festő-mázoló, kárpitos, de titokban tovább evangelizált.)

„Jelenleg (1990-ben) a Szovjetunió nyugdíjasa vagyok, 72 rubelt kapok havonta, amit megérdemeltem a munkámért az illegitimitásból való hazajövetelem után. Munkácson lakom a feleségemmel és az egyik orvos lányommal. A másik két gyermekem Csehszlovákiában, Pozsonyban él. 1978-tól kérelem a feleségemmel és a lányommal, hogy családgyűjtéssel Csehszlovákiába települhessek, de a Munkácson végzett papi tevékenységem miatt a két állam, a Szovjetunió és Csehszlovákia visszautasítja az engedély kiadását egy 77 éves idős embernek.

A fent leírtak igaz események, amelyekben én csak egy szereplő voltam, de kevés lehetett még az ügyben, amelyről én nem szereztem tudomást. Minden megállapításomra és minden szóra kész vagyok esküt tenni bármilyen megfelelő fórum előtt. Egyházának fia, görög katolikus lelkész, Biczkó András atya. Munkács-Pozsony, 1990. augusztus 31.”

Tanúbizonyosságának papírra vetése előtti évben több, akkor már féllilegálsan működő munkácsi görög katolikus lelkésszel és a hívők támogatásával kérvenyezte a hatóságoknál a munkácsi templom visszaadását egyházának. Végre, 1990. decemberében áttelepülhetett Szlovákiába, a mátyusföldi Szencre, ott élő gyermekeihez. 1993. január 7-én már súlyos betegen hazalátogatott Munkácsra, hogy a visszakapott templomban részt vegyen az első ünnepi szentmisén. Az istenháza „örök káplánja” ekkor jelentette ki hozzátartozóinak: „Már elbocsáthatod szolgádat, Uram...” Biczkó András ez év július 25-én, 80 éves korában, a családja körében adta vissza lelkét teremtőjének.

Kinek a fészke? Ez már a sajátunk?

Remélhetőleg nem csak a keresztény kultúrát ismerők, de az átlagos műveltséggel rendelkezők között is köztudott: mikor Jézust a katonák elfogták és megkötözték a Getszemani kertben, az őket dorongokkal kísérő, felizgató tömeg jelenlétében a tanítványok elmenekültek. Júdás, az egyik tanítvány akkor csókkal árulta el – a mosolygó gyilkosok öspéldányaként – bár egy valaki a Jézust és tanítványait kísérők között akadt ugyan, aki kardjával támadt a főpap szolgájára, levágta a fülét, Jézus azonban megállította őt, és a tanítványok elmenekültek. Gondolhatjuk, hogy talán éppen ebben az órában kellett volna a tanítványoknak Jézus mellé állni, sőt, talán birokra kelni a katonákkal, de ők megijedtek, lélekben összeropantak, elfutottak. Kajafás főpap udvarán Péter is háromszor letagadta, hogy ismerné Őt. Bár az is lehet, hogy a két esztendő alatt, míg Jézussal voltak, a tanítványok rájöttek arra, hogy Ő nem lesz Izrael királya, s ők, a tanítványok, nem kaphatnak majd mellette magasabb hivatali beosztást. Ott fönt, a Getszemani kertben a kételkedés uralkodott el a tanítványokon. Mert mi, földi halandók gyarlók vagyunk, s ezt igazolja az is, hogy akkor, ott, nem is történhetek másként az események. Ettől kezdve pedig Jézus életét a számára eladig kevésbé ismert emberek kezdték irányítani: Annás, Kajafás főpap, Pilátus helytartó, a galileai Heródes és a verőlegények, főpapok, írástudók, a megtévesztett tömeg.

Nyilvánvalóan akadtak jó néhányan, akik lélekben együtt éreztek Jézussal. Nemcsak a titkos tanítvány Arimateai József, a főtanács tagja, aki eltemettette később Jézust, vagy Nikodémus, aki zsidó farizeus főemberként is szót emelt Jézus védelmében mikor elfogták, de talán voltak mások is Kajafás házában udvarában, Pilátus előtt vagy az útszélen, midőn a hátára tett gerendát cipelte.

Egyetlenegy ember akadt csak: a Cireneből való Simon, aki nem csak szóval és gondolattal, de tettel is segített Jézusnak, igaz, nem egészen önszántából, hiszen a katonák szoltak neki. De az is igaz, talán meg is

tagadhatta volna, hogy egy darabon cipelje Jézus gerendáját, mert akkor föltehetően más valakit szólítanak oda a katonák, félve, hogy az erősen megkínzott nem bírja ki az utat föl a Koponyahegyre. Egy tény: egyedül Cirenei Simon volt az, aki földi halandó által is érzékelhető, emberi segítséget adott Jézusnak utolsó evilági útján, vállalva, hogy iszonyúan nyomja és fölsebezze vállát a gerenda, amint jobbra-balra kileng, és levegő után kapkodva ziháljon, amint bukdácsolva fölfelé baktatnak ketten egymás mögött. Akaratlanul is részese lett a befolyásolható tömeg szidalmazásának, gyűlöletének, megvetésének, érezte, mit jelent megaláztatónak lenni, miközben kegyetlenül kell fizikailag is kínlódnia. De ő választotta ezt az utat, még ha váratlanul jelölték is erre. Elfogadta, megcselekedte s ezzel egészen parányi részt vállalt az emberiség megváltásáért folytatott üdvtörténetben.

Cirenei Simon csak egyetlen ember volt, megismételhetetlen. Minden Földre született ember egyetlen lélekben és testben egyedi, megismételhetetlen teremtmény, és kénytelen végigjárni a maga választotta utat. Még akkor is, ha most a huszadik század végén holmi klónozási kísérletekkel fenyegetik az emberiséget, amely lehet, hogy test szerint elképzelhető, de lélek szerint, az önálló akarattal saját sorsot választás szerint ez csak a tudomány nagyravágyása.

Természetesen senkit nem lehet kötelezni mártíromságra vagy akár csak arra, hogy ne felejtse: egyszer számot kell adni önmagának és közvetlen környezetének, olykor foglalkozását tekintve távolabbi embercsoportoknak, miként is volt tisztességes vagy tisztességtelen az életében. Mint magánember, ez maradhat valakinek a magángondja is, de akinek olyan a foglalkozása, hogy közéleti emberként is munkálkodik, azokra az ön- és közelszámolás életének valamely pontján, kötelező érvényű. És ezek közé tartoznak mindazok, akik jelen munkahelyük szerint az ország szellemi, kulturális életében tevékenyen részt vesznek. Az elmúlt közel egy évtized-

nyi időben is számtalanszor megtapasztalhattuk, az egyszerű és meglehetősen ősi emberi gyarlóságot, nevezetesen, hogy ismerőseink és barátaink, talán mégsem olyan ismerősök és barátok hogy a végveszély idejében segítő kezet nyújtsanak.

Könnyű szóval elítélhetjük a jelenlegi nemzet- és kultúra ellenes szellemi diktatúrát, melyet mostanság egy XIX. századi, a hazai kultúrát romba döntő arrogáns és jól megtervezett anyagi kiszolgáltatottsággal létrehozott piaci helyzettel idéznek elő. Persze olyan piaci helyzettel, ha ezt annak lehet nevezni, ahol a kormányzat és ezen belül a kulturális szaktárca évenkénti alkufolyamatra kényszeríti a különböző kulturális ágazatokat, és majd a pénzügy eldönti, melyik terület milyen összeget is kaphat. Ezt nevezhetjük a kultúra sztálinista centralizációjának is, mert egyre gyakrabban úgy tűnik, mintha ez a módszer köszönne vissza, csak más, alcázó tevékenységben. Mert így omlott össze a filmgyártás, melynek szakmai gárdája egytizede a réginek, így szerveződött fönn a budapesti Várban, a Ludwig Múzeumban a kiváltságosok számára a Kortárs Művészetek Háza, s így kívánják létrehozni évek múlva a Magyar Irodalom Háza a Károlyi palotában, *de már most megalakult a majdani kezélszervezet (közhasznú társaság) három tagú vezetése, akik 1997-re 16 millió forintot kapnak, holott a jelen gondokkal, székházproblémákkal küszködő Írószövetség évente csak 22 millió forinthez tud hozzájutni. Egy egész szövetség három emberrel szemben.* És akkor még megemlíthetjük a jelen sorító helyzetben túllépve a hasonlóan kétségbeesítő jövőt, az iskolarendszer tönkretételét, a különböző amerikanizálódási tanügyi reformokat és kiagyalt tanterveket, a falusi iskolák Internetre való bekapcsolásának hagyományos és sejtetően külföldi anyagi érdekelttség hasznát szolgáló tervét, mikor tudjuk, hogy egyrészt olykor még krétára sincs pénz ezekben az iskolákban, másrészt összevonják őket, hogy a szegényebb diák éppen hogy meg tudja szerezni majd

a hat általánosan az alpműveltséget. De beszélhetünk az egészségügyről is, mint valamely vonatkozásban a kultúrához kapcsolható ágazatról, hiszen az ország lakosságának 30%-a depressziós és 7%-a súlyosan az. 1981-től folyamatos a pusztulásunk, ami az ország lélekszámát illeti, akár évről évre egy kaposvárnival is kevesebben leszünk, és ez is népegészségügy, amiért nem tesznek semmit, viszont körülajnározzák az IMF és Világbank ideküldött, szakmailag harmadosztályú helytartóit, akik megrendelésre úgy vélekednek, a XXI. századra hat és fél, hétmillió magyar is elegendő a jelen haza területén. Tehát a népegészségügy akut betegségben szenved, de az ország lakónépének kulturális érzékenysége, műveltsége, emberi habitusa is vészjósló gyorsasággal elindult a leépülés útján. És nem az 1100 éves, egy nemzet életében is már tisztességes kornak köszönhetően, hanem annak a vírusnak, amely megtámadta az ország szellemi immunrendszerét. Talán védekezhetnénk ellene, ha nagy küzdelmek árán is, de sajnos a védők között ott ügködnek a nagy túlélők, s mindenféle támadó vírussal idejében önmagukat beoltók. Támad ez a vírus, akár csak a számítógépekben, holott egy nép, egy nemzeti közösség tagjainak egymáshoz való viszonya mégsem hasonlítható számítógépek rendszerének összekapcsolásához. De vajon a hétköznapokban, az úgynevezett átlagemberek észrevehetik-e ezt, mondjuk a tévén váltogatva a csatornákat, miközben még ellenzéki, önimázsuk növelésével, népszerűség-hajhászásra könnyen kapható politikusokat is láthatnak nyilatkozni egy affektáló, együgyű kérdéseket föltevő, képernyőképtelen személyiségű, lehetőleg felhúzott szoknyával ücsörgő hölgyikének. Észrevehetik-e a hétköznapokon azt a bizonyos szellemi vírust, ha újabb szemforgató trükként már nem város és falu vagy liberális és konzervatív, népi és urbanus ellentétéről beszélnek, hanem szerintük hagyományos magyar provincializmusról és annak ellentétéről, az európai szellemi közeghez való fölzárkózás esélyeiről. Vajon nem bestiális, figyelemelterelő ötlet: vagy maradsz buta, provinciális magyar; vagy okos európai leszel? Persze, akik ezen alternatívával fenyegetőznek, azoknak úgy látszik meg sem fordul a fejükben, hogy a sok üzletelő, turistáskodó, külhont járt

magyarnak is időnként föltűnik, mennyire műveletlenek olykor ezek a „művelt” nyugatiak? (Az amerikai iskolák szégyenletesen kis tudású érettségizett nebulóiról már világosra tudnak.) A példák tetszés szerint folytathatók.

Eközben egy tekintélyes és a kultúrában már nevet szerzett réteg tagjainak nincs hova hátrálni, nem hogy a szellemi eredményeiket illetően, de a pusztta megélhetésükben sem.

Ezért könnyű szóval elítélhettük a mai kulturális életben cselekvően résztvevőket is, a televízió, a rádió és írott sajtó médiumaiban ügködőket, a szellemi konkvisztádorokként működő szerkesztőket, műsorvezetőket, lapok rovatvezetőit, akik lehetlenné teszik, nem hogy majdan egy európai szellemi közegben a jelen kirekesztettjei is munkálkodhassanak, hanem hogy saját országuk szellemi életében is másod-harmadrangú polgároként, mezítlábas közvitézékként kínlódjanak a hétköznapokban, mind lelki, mind anyagi értelemben akár csak most.

Szellemi önvédelmi küzdelem folyik egyesek számára a kultúra minden területén és Széchenyi ismert mondását, amit a nemzet minden tagjára vonatkoztatva mondott, mely szerint: „olyan kevesen vagyunk, hogy az apagyilkosnak is meg kell bocsátani”, ezt most talán hangsúlyosan mindazokra érthetjük, akik a hétköznapokban egymást valóban tevőlegesen segítik, de nem csak nyájkodó szavakkal. Persze elvtelen és elfoglalt segítségadásról, hogy csak azért támogasson a jelen pozícióban lévő valakit, mert az úgynevezett „nemzeti oldalon” áll, erről szó sem lehet, viszont arról sem, hogy sunyiskodva kirekesztik a megszólalás, a kultúrában való jelenlét lehetőségéből a képeses embereket, mert azon támogatása esetleg saját állásukat, munkájukat veszélyezteti. Ez ugyanis tökéletes túllihegése a már kádári középkáderek idejéből ismert szervilizmusnak. Ha nincsenek vagy legalábbis egyre kevesebben vannak a kulturális életben az ügyeletes taktikázók, ingadozók és öngazolók, akkor talán remélhetjük, hogy szellemi önvédelmi küzdelmükben – és főként a hétköznapok gyakorlatban, mert ez a fontos – nem szenvednek minduntalan vereséget azok, akik fontosabbnak tartják a nemzeti kultúrát, mint a nemzetközi internacionaliz-

mus helyébe lépő kozmopolita, azaz hamisan felértékelő világpolgári attitűdöt.

Mert kikerülve, mi is és a környező országok is, a kelet-közép-európai diktatúrákból, a szabadság álságos mámorában élünk, ahol erősen szigorú tilalmak korlátozzák a kultúra alkotóinak munkáját. Nincs már szükség allegóriákra, sorok közötti olvasásra, *kőkemény pénzuralom folyik*, teljes álliberális elfogultság és kirekesztés, az anyagi túlhatalom terrorjával. Szegénység és korrupció rombolja az egyenes gerincű, jobbító szándékot akarókat és mostanság válik igazán, szellemi értelemben, ocsú a búzától. Mert sokan egzisztenciális problémáikból és gyávaságból elvet kovácsolnak. Civil kurázi nélkül, magasabb etikai szempontok nélkül élő „gyáva népnek nincs hazája”. Mert úgy tűnik, önszervezés helyett esetleges alkalmak vannak csupán (egy-egy ellenzéki újság, ameddig megmarad, egy-egy rendezvény), hiszen az amerikanizálódás és az álpiaconközpontú kulturális élet közepette nincs anyagi forrás és lehetőség a nemzeti értékeket féltők hatékony önszerveződésére. Így pedig még inkább másodrangúvá válik az emberi képesség és tehetség kifejtése az ország kultúrájában, mint szellemi mentőöbnyben a gazdasági kiszolgáltatottsággal szemben. Másodrangú lesz az emberi jogok hangsúlyozása mellett az egyéni értékek, képességek fölmutatása az esélyegyenlőség alapján egy nagyobb közösség, a nemzet polgárainak okulására és gyönyörködtetésére. Ezáltal nem érvényesülnek majd vagy csak nagyon periférikusan, a honi hagyományokat, műveltséget befogadó képességet is számba vevő csoportok, művészek, az effajta kultúrát művelők. S föltehetjük a kérdést: ilyen körülmények között vajon a kultúrában szűkebben értve saját írói, költői munkálkodásunkban milyen példaképekül szolgálhatnak a jelen pozícióban dolgozók, ha még a részvét is hiányzik belőlük, nemhogy a segíteni akarás? Ha a vidéki folyóirat anyagát összeszervező főszerkesztő-helyettes, egykori színikritikusból és avantgárd prózaíróból a rendszerváltozás után napilap-főszerkesztővé avanszált úr még arra sem képes, hogy válasszon a neki küldött, már aránylag ismert író anyagára és sürgető levelére, akár csak az új kormányok szellemiségéhez igazodó s ezért a közelmúltban Jászai-díjjal kitüntetett vidéki színházigazgató, aki egyetlen sorral sem reagál a neki küldött darabokra, ér-

deklódó levelekre, de ugyanilyen pökhendi a vidéki könyvtárigazgató is, aki nemhogy megköszönne az íróknak a neki küldött könyveket, de még a könyvheti meghívásokban is az írószövetségi tájékoztatót meghazudtoló hamis információkkal magyaráztatja az olvasóknak, kit, miért nem tud meghívni, vagy ha az anyagi nehézségekkel küszködő irodalmi lap – ki tudja, milyen meg gondolás alapján – képtelen a szintén nem ismeretlen magyar író könyvéről szóló, egy éve nála heverő kritikát leköszölni, ezzel mind a kritikuskok, mind az írók körét leszűkítve, de ugyanakkor nyolcoldalas írást jelentet meg egy 1973-ban, több mint húsz éve kiadott angol könyvről, tehát, ha az úgynevezett szellemi emberek ilyen erkölcsi színvonalon állnak, akkor mit várhatunk a bolti kiszolgálótól, köművestől, szobafestőtől, csupán olyan foglalkozásokat említve találmorra, ahol az ügyfél átverésére igen nagy a lehetőség.

Még a gyémántkeménységű, következetes hitének tévedéseiben is hegyi patak tisztaságú *Galgóczy Erzsébetet*, a *Vidravas* megírásáért legalább fölháborodással és egy perrel érdemesítették figyelemre tíz évvel ezelőtt, holott „csupán” szociológiai hitelességgel ábrázolt egy kort. És volt egy egyszemélyes irodalmi lelkiszolgálatos intézmény, vidéki könyvtárosokat szellemi úton terelgető *Fábián Zoltán*, aki tudta, hogy az irodalmat, az irodalomszervezést a hétköznapokban kell gyakorolni, mint a csókot és nem

magyarázni. Nos, ezekkel a tényekkel lehet, hogy ma nem tudunk mit kezdeni, de az akkori idöket és akkori idök erkölcsi példamutatóit nem árt alkalmasint fölidézni. Éppúgy, mint például a ma is köztünk élő *Sánta Ferenc* vagy eltávozott *Veres Péter* és *Németh László* felelős írói és emberi példáit. Csak azért, hogy lásuk, hol tartunk most. És jó lenne, ha a mai kulturális életet irányítók azt sem felejték el, hogy annak idején az izgatott, kissé tétlenkedő márciusi ifjaknak 1848-ban ott, abban a bizonyos nyomdában azt súgta a német zsidó származású *Landerer*; „*Foglalják le a sajtót, én majd engedek az erőszaknak*”. A fölhevült, bár az effajta küzdelemben kissé tapasztalatlan forradalmas lelkületű ifjak megfogadták a Habsburgokat kiszolgáló öreg *Landerer* kedves és okos súgását. Kézrátétellel lefoglalták a nyomdagépet, majd kinyomtatták a *Nemzeti dalt*. Ami utána jött, ahhoz már *Landerer*nek nem sok köze volt, de besegített abban, ami később dicsőséges nagy tetteket eredményezett. *Ma ki súg kinek a pozícióvitézek közül?*

Vagy akik nem fogadják el a világpolgári ízlésterrort, maradnak végérvényesen magányos küzdők? Talán rákényszerülnek erre önnön lelkiismeretük túlérzékenysége miatt, bár már a Biblia is jelzi: „*a búzaszem, ha nem hull a földre, s ott nem hajt magot, egyedül marad*”. Pedig a nemzeti, polgári szabadelvűség és a világpolgári liberalizmus között igen nagy a különbség: az előbbi a nemzeti kultúra építője és kiszélesítője, az utóbbi ennek fejlődését gátló, sorvadását elősegítő tényező lehet. A reménykedő, jobbító szándék és a hiú reménykeltés között igen nagy a különbség. Akárcsak a harsány optimizmust trombitálás és a hétköznap hiábákra mindenhol és mindenkor rácsattanó felszólítás között.

Úgy tűnik, a különböző átöltözések és álcák viselése után a bohóckodások és jópofáskodások közepette, a szellemi és kulturális emberek számára is szégyenteljes túlélési technikák alkalmazása után, már nem marad energia az érdek nélküli és nem önérvényesítő, de tettekben megnyilvánuló együvé tartozásra.

Tudjuk, nem lehet hazaáruló, aki soha nem volt hazafi, viszont annál inkább a hazát de legalábbis saját kultúráját árulja el az aki hazafiként vagy honleányként sutyorog, netán tesz egy-egy patrióta és nem nacionalista gesztust, de az emberi segítőkészség, hogy keresztényit már ne is mondjak, hiányzik belőle. Ők, akikből hiányzik a segítőkészség, új földet akarnak égnélkül. Hétköznapiban szólva: jó földi életet anélkül, hogy ezért szellemi erőfeszítéseket tennének, esetleg saját egzisztenciájukat veszélyeztetnék.

Talán csak remélni lehet, hogy egyre több *Cirenei Simon* hajlandóságú szellemi utód munkálkodik majd a kulturális életben is, a nemzeti kultúrát féltők között, akárcsak az országot minden más területén, még ha *Jézus Krisztus*nak csak gyarló, önmagunkkal is állandóan viaskodó, a földi utat tisztességgel megkísérelve végigjáró, valójában nem túl jelentős követői vagyunk is. Egy olyan fölnevelő hazafészekben, amin el kell töprengenünk – nem először a magyar történelemben –, hogy maradéktalanul szellemiségünket óvó, védő, támogató saját fészek-e? Olyan szellemi fészek, amely ebben a globalizálódó Európában a sajátunk maradhat, természetesen befogadva, a javunkat szolgáló modernebb, korparancs diktálta külhoni eredményeket. Vagy aki ezt megkérdi, azt azzal vádolják saját szellemi társai is, hogy belerondít ebbe a fészekbe?

*

Elhangzott 1997. márc. 21-én a Fonyódi Helikon „A nemzeti kultúra védelme” című tanácskozásán.

Havi Magyar Fórum, 1997. június

GYÖRFFY LÁSZLÓ

Szilágysomlyó, városközpont – szemben a törvényszék épülete

A KORMÁNYHATÁROZAT ÁRNYÉKÁBAN

A „sürgős” jelzővel ellátott 36/1997-es Kormányhatározat árnyéka júliusi keltezésre óta egyre nő. A román közvélemény érdekes módon egyértelműen az RMDSZ-t vádolja amiért „kikényszerítette” soron kívüli parlamenti ülésen a gyorsított ügyviteli Kormányhatározatot. Még a mass media sem tartotta érdemesnek tisztázni, valójában miről is van szó. Íme az adatok:

Az 1995-ös Tanügyi Törvény 185. paragrafust tartalmaz. Az RMDSZ a kisebbségi oktatásra vonatkozó kitételek módosítását kérte, szám szerint 8 paragrafusét.

A 36/1997-es Kormányhatározat 60. módosítást ír elő – ebből 8 vonatkozik a kisebbségi oktatásra.

A számok világosan mutatják, hogy az egész Tanügyi Törvény módosul, a kisebbségre érvényes paragrafusok bekerültek a módosított törvényváltozatba. Szó sincs tehát arról, hogy a júliusi kormányhatározat kizárólag a kisebbségek érdekében született, vagy – amint azt a román sajtó sugallja – a magyarok érdekében „csinálták” volna.

Az teljesen más kérdés, hogy a szóban forgó 8 paragrafus a kisebbségi oktatás akut kérdéseit érinti. Az 1995-ben elfogadott Tanügyi Törvénynek legalább három olyan kitétele van, amely a kisebbségi oktatás létét fenyegeti:

1. A 122-es paragrafus szerint az állami szakoktatásban, azaz a szakiskolákban és az ipari profilú líceumokban a szakmai tantárgyakat románul kell tanítani. Mivel szakmai képzésről van szó, ez a tantárgyak 75%-át teszi ki a szakiskolában, és 50%-ot jelent az ipari profilú líceumban.
2. A 124-es paragrafus szerint az egyetemi felvételi vizsga hivatalos nyelve a román nyelv.
3. A Tanügyi Törvény nem ad lehetőséget a kisebbségi nyelven folyó felekezeti oktatás kiépítésére.

1995-től minden évben politikai sakkjátszmát kellett folytatni azért, hogy a törvény kitételeit ideiglenesen felfüggesztő intézkedéseket hozzanak. (Például minden évben külön miniszteri jóváhagyás kellett ahhoz, hogy a kisebbségi iskolák tanulói anyanyelvükön felvételizhessenek az egyetemre.) A júliusban megszületett kormányhatározat módosítja a példaként kiemelt diszkriminatív rendelkezéseket.

Szeptember 8-án az oktatási törvény módosításával kapcsolatban az önlási és Hoves vita ellenére hét szavazattal elfogadták azt a szöveg módosítást (az ellenzék azért tartotta szükségesnek, mivel az állam hivatalos nyelve román), mely szerint: „az oktatás minden fokon román nyelven folyik; a jelen törvény feltételei között a nemzeti kisebbségek nyelven és világnyelveken is.”

Ez pedig azonnali intézkedést vár el az oktatási szakemberektől, annál is inkább, mert lépéshátrányból indulunk. Miért mondom ezt? Az a szakiskolás, aki 1995-ben kezdte tanulmányait, két tanéven át a szakanyagok 75%-át nem anyanyelvén tanulta, és az 1997-98-as tanév csak ott fog változást hozni, ahol az iskola meg tudja oldani a szaktanárok kérdését. Két-három generáció tehát megint „áldozati generáció”, és ha nem intézkedünk sürgősen, a szakoktatás en bloc „áldozati oktatás” lesz.

Mi is a helyzet pillanatnyilag?

1997 júliusában csak a módosított törvényes keret megszövegezéséig jutottunk el. A gyorsított intézkedések 1997 nyarán egy olyan magyar nyelvű oktatásra vonatkoznak, amely 1990-hez képest 37 000-rel kevesebb tanulót számlál. Hány osztályt jelent ez? Tessék elosztani a 37 000-et 25-tel. Ha most azon kezdünk vitatkozni parlamenti és kormány szinten, hogy alkalmazzuk-e vagy ne a Tanügyi Törvény módosításait, vagy mit alkalmazzunk belőle most és mit később, évekre kerül, míg döntés születik, és addig esetleg már nem is lesz kisebbségi iskola.

Ha pedig a gyorsított ügyintézésű kormányhatározat értelmében azonnal munkához látunk, mi is a teendő? Iskolahálózat kiépítése, egyetemi hálózat kiépítése, tartalmi kérdések (tanterv, tankönyv) kivitelezése – amelyek mindegyike időigényes, komoly és bonyolult feladat, évekre telik, míg a kívánt összhang megteremtődik. Addig pedig – ki kell mondani, bármilyen fájdalmas is: tovább nő az „áldozati generációk” száma. A kérdés az: MÉDDIG?

A gyorsított ügyrendű kormányhatározat kibocsátása korántsem jelent azonnali hatálybalépést. Egy felülről hozott határozat „átfutási ideje” nincs megszabva, lehet azonnal foganatosítani, és lehet húzni-halasztani az alkalmazását. Íme egy olyan példa, amelyet esettanulmánynak szánok.

Az Oktatási Minisztérium vezetősége közvetlenül a 36-os Kormányhatározat megjelenése után átiratban közölte a Tankönyvkiadóval azt az igényét, hogy a ROMÁNOK TÖRTÉNETE és a ROMÁNIA FÖLDRAJZA című tankönyveket le kell fordítani az anyanyelvi oktatással rendelkező kisebbségek nyelvére. A minisztérium kisebbségi osztálya rövid lejárathatáridő megjelölésével kérte a megyei tanfelügyelőségek tankönyvigényléseit a példányszámok hozzávetőleges megállapítása végett.

Az intézkedés világos, de mit szól ehhez az adminisztráció?

1. A 84/1995-ös törvény ingyenes tankönyveket csak az elemi és a gimnáziumi osztályok számára biztosít (V-VIII.), a megyei tanfelügyelőségek csak ezeket rendelhetik meg, pedig a szóban forgó tantárgyakat líceumban is fogják tanítani. Milyen keretből és ki fogja finanszírozni?
2. Az 1997-1998-as tanévre vonatkozó tankönyvrendeléseket egy évvel ezelőtt kellett bejelenteniük a tanfelügyelőségeknek, a kiadó nyomtatta már a kért példányszámot, így a fenti címek sok helyütt már román nyelven kint is vannak az iskolákban. Azaz a kiemelt két cím kérdése a 36/1997-es Kormányhatározat előtt de facto már el is volt intézve.
3. Mi lesz akkor, ha a fent említett tantárgyak anyanyelvű oktatását a Parlament végül is nem engedélyezi? Vagy ideiglenes döntést hoz? Mint lehetőséget, ezt sem zárhatjuk ki. A fordítások közben elkészülnek, a Tankönyvkiadó ki fogja fizetni, lehet, ki is nyomtatják őket. És bekövetkezhet, hogy e könyvek soha nem fognak a tanulók kezébe kerülni. Ismétlem, arról a két címről van szó, amely a többségnek is szívfügye. Mi lesz sajátos tankönyveink sorsa? Lehet, hogy tovább nőnek az árnyak?

Murvai László

(Romániai Magyar Szó, 1997. augusztus 21.)

Fejlődőben az erdélyi falusi turizmus

A magyar gazdakörök vezetői már évekkorábban baráti kapcsolatot teremtettek az erdélyi gazdákkal – akik hasonló módon szerveződtek –, aminek eredményeként komoly szakmai együttműködés jött létre közöttük. Ennek okán járt a minap többtagú delegáció Erdélyben, ahol az ottani érdekképviselőket vezetőivel folytattak tárgyalásokat és megtekintettek néhány családi vállalkozást.

– Ezúttal milyen témakörökről tárgyaltak vendéglátóikkal?
– érdeklődtünk *Somogyi Györgytől*, a Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetsége elnökségének tagjától.

– Mindenekelőtt a falusi turizmust említénem. Kíváncsiak voltunk arra, Erdélyben hogyan sikerült ezen a téren eredményeket elérni. Ezért egy napot Kalotaszentkirályon töltöttünk. Olyan családoknál szállásoltak el bennünket, amelyek erre szakosodtak, miközben gazdálkodnak a birtokukban lévő termőterületeken. Minthogy megfelelő mezőgazdasági gépekkel nem rendelkeznek, így leleménnyel, szorgalommal igyekeznek pótolni e terület lemaradását. De visszatérve a falusi turizmushoz, ott az a gyakorlat, hogy először alaposan körületekintenek, melyek azok a családok, amelyek kiválóan felkészültek a vendégek fogadására. Ez nemcsak Kalotaszentkirályra jellemző, hanem a többi településre is. Közös tarifát állapítottak meg a szállásért és az ellátásért. Amennyiben a vendég ebédet is igényel, akkor a vendéglátót négy dollár illeti meg naponta, míg az előbbi esetben három. Am ennél többet is kaphatnak.

– Netán valakik lenyúlják előlük a sápot?

– Méghozzá az elszállásokat szervező idegenforgalmi irodák. Egészen más lenne a helyzet, ha a vendégeket a gazdakörök toboroznák, hiszen képesek lennének ezt a kérdést megoldani. Jelenleg azonban ezek az irodák a vendégektől hét-nyolc dollárt kasszíroznak és annak csak a felét adják a vendéglátó családoknak, jóllehet, a címeiket éppen a gazdaköröktől kapják meg. Az erdélyiek példáján okulva, nekünk sem árt elgondolkodni azon, hogy a gazdaszövetkezeink ilyesmire is vállalkozzanak, hiszen beleférne tevékenységi körükbe. Más különben azok tesznek szert a haszonra, akiknek szinte filléres kiadásai vannak.

– Ezen kívül mire voltak még kíváncsiak, mert úgy tudjuk, nem kizárólag a falusi turizmus iránt érdeklődtek?

– A Brassótól mintegy huszonöt kilométerre lévő Ellyefalván – annak idején itt választották meg Jókai Mórt országgyűlési képviselőnek – arról bizonyosodhattunk meg, hogy ezen a településen tulajdonképpen egy alapítvány működésének köszönhető a gazdaszövetkezet megalakulása. Már létrehozták a tejfeldolgozójukat, a vágóhidat, pékséget üzemeltetnek, fafeldolgozó van a birtokukban. Az általuk termelt áruknak piacot biztosítottak. A legtöbb terméket Brassóban értékesítik. Példát vehetnénk tőlük, hogyan lehet a szükséges pénzt előteremteni ilyen üzemeknek a létrehozásához. A jelzett alapítvány kuratóriumának az elnöke *Kató Béla* református lelkész, s az egyház svájci kapcsolatai révén

hozzájutottak bizonyos összeghez, ami elegendőnek bizonyult az induláshoz.

– Az együttműködés konkrét formáiról esett szó?

– Erre már Maros megyében került sor, főként Kibédén és Nyáradszeredán. Ebben a térségben ugyanis jelentős mennyiségű zöldségfélék termesztnek. Ezért arra gondoltunk, hogy vetőmagot küldenék a részükre, miközben ők nekünk juttatnának azoknak a zöldségféléknek a magjaiból, amelyek hazánkba kurozóznak számíthatnak.

– Történetesen milyen növényi kultúrákról van szó, amelyek termesztésével nálunk eddig nem foglalkoztak?

– Például olyan speciális lilahagymájuk van, amely immár Európa-hírű, de sorolhatnák még néhány növényt. Ugyanakkor mi alma- és körtefacsemetéket szállíthatnánk nekik, hiszen a klímájuk ezen gyümölcsök termesztésére megfelel.

– Tárgyalásaik során csupán elvi megállapodások születtek, avagy írásos nyoma is lett azoknak?

– Abban állapodtunk meg, hogy most már felgyorsítjuk a tárgyalások menetét, hogy mihamarabb konkrét eredményei legyenek az együttműködésünknek. Eppen ezért *Csomós Attilának*, a Maros megyei Gazdakörök elnökének vezetésével szeptember elején küldöttség érkezik hozzánk. Ennek a látogatásnak már az a célja, hogy mihamarabb realizálhassuk közös elképzeléseinket. Vonatkozik ez a falusi turizmusra is, mert amennyiben gazdaszövetkezeink együttműködnek majd ezen a téren, akkor nyilván több pénz juthat az érintett gazdáknak, és az érdekvédelem is némi pénzhez juthat, amit nemes célokra használna fel. Az a tervünk, hogy az itteni gazdaszövetkezetek megszerveznék a magyar turisták számára az erdélyi nyaralást, ők pedig hozzánk küldenék a vendégeket. A jelekből ítélve jelentős forgalomra számíthatnak mind az anyaországi, mind az erdélyi falusi turizmussal foglalkozó családok. Az eddig tapasztalt érdeklődés alapján állíthatjuk ezt.

Bálint József

Új Demokrata, 1997. augusztus 29.

MEGHÍVÓ

A Szent László Akadémia és a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete tisztelettel meghívja Önt a kolozsvári

M. kir. Ferencz József Tudományegyetem létesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezett emlék-ülésre

1997. november 8-án 1/2 10 órára

a Magyarok Háza színháztermébe,
Budapest, Semmelweis u. 1-3. I. emelet

A TÖRVÉNYT BE KELL TARTANI

Augusztus 21-én Marosvásárhelyen a PER (Project on Ethnic Relations) szervezésében került sor arra a kerekasztal-megbeszélésre, melynek témája a helyhatósági törvény, főként a kétnyelvű táblák okozta konfliktusok elemzése.

A kerekasztal résztvevői (Fodor Imre, Marosvásárhely polgármestere, Dragoș Tănăsioiu, a kormány helyhatósági kérdésekkel foglalkozó osztályának szakértője, Niculescu Antal, a kormány főtitkár-helyettese, Burkhárd Árpád, Maros megye alprefektusa, Spielmann Mihály történész, a rendőrség és politikai pártok képviselői, valamint Dan Pavel, a bukaresti PER-iroda vezetője, a moderátor szerepében) a következő kérdésekre próbáltak választ találni: Ha a 22/97-es sürgősségi kormányrendelet szerint nem szükséges a helyi tanácsok jóváhagyása a kétnyelvű táblák felállításához, a sajtó és a politikai pártok képviselői miért kérdőjelezték meg Fodor Imre polgármester döntését?; Honnan eredhetett e félreértés, s ha mégsem félreértésről van szó, kinek, (kiknek) áll érdekében Marosvásárhelyen feszültséget kelteni?; Kik festették át újra meg újra a magyar feliratozást és a rendőrség miért nem lépett közbe?; Továbbá, mi volt a szerepe a sajtónak ebben az ügyben?

Dragoș Tănăsioiu kormányszakértő szerint a 22-es kormányrendelet minden bekezdése úgy volt megszerkesztve, hogy ne okozhasson interetnikai konfliktusokat. A polgármester dolga pedig, hogy bejelentse döntését a helyi tanácsnak, annak pedig meg kell szavaznia a kétnyelvű táblák felállításához szükséges költségeket. Tehát nem a kétnyelvű táblák felállításában kell szavaznia, csupán a költségeket kell jóváhagynia. A kormány szakértője szerint lehetséges, hogy a vonatkozó bekezdés nem volt eléggé világos, de hová jutnánk, ha minden kormányrendeletet a helyi tanácsok szavazata alá bocsátanánk? – tette fel a kérdést.

Fodor Imre polgármester meglepődésének adott hangot: miért csak a törvény egyes bekezdéseinek alkalmazása keltette fel az érdeklődést, és csupán ezek alkalmazása miatt vádolták sietséggel, amikor az egész törvény alkalmazásáról van szó? Burkhárd Árpád alprefektus véleménye szerint pedig, ha arról van szó, hogy mikor jön el az ideje a kétnyelvű feliratozásra vonatkozó cikkely alkalmazásának, akkor az soha nem lesz!

Spielmann Mihály történész elmondta, a helységek megnevezésének semmi köze a politikához, ez teljes egészében a filológiára tartozik. Ami pe-

dig e megnevezések elmagyarosítását vagy elrománosítását illeti, a történelem folyamán erre is, arra is volt már példa. Ilyen körülmények között a helyes megnevezések után az archívumokban kell kutatni és semmiképpen románból átfordítani. Ami a sajtó szerepét illeti a Marosvásárhely körül kialakult vitákban, Haller István, a Pro Európa Liga képviselője elmondta, egyes cikkek egyenesen hazafias gestusként értékelték a magyar feliratok átfestését, és a sajtó nem közölte a 22-es rendeletet, így a közvélemény nem tudhatta, hogy a törvényesség betartásáról van szó. Sőt, egyes újságírók maguk is azt hitték, hogy törvénytelenéget követett el Marosvásárhely polgármestere, amikor a kétnyelvű helységnevtáblákat felállíttatta. Dan Pavel szerint mindez nem vonatkozatható a román sajtó egészére, míg Elek Barna képviselő hangsúlyozta: nem kell dramatizálni, hiszen arról van szó, hogy létezik egy, a kétnyelvű feliratozásra vonatkozó sürgősségi kormányrendelet, amelyet, mint bármely más törvényt, be kell tartanunk!

ÉLTES ENIKŐ

Romániai Magyar Szó, 1997. augusztus 29.

TÖRTÉNELEM ÉS POLITIKATÖRTÉNET

Az elmúlt hét végén a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tomcsa-termében zajlott II. Összehasonlító Magyar Kisebbségtörténet Szimpóziumon elhangzottokról beszámoltunk már lapunkban. Arról viszont nem esett szó a beszámoló során, hogy a különböző kutatók miként viszonyulnak a történelmi kutatáshoz, a történetíráshoz. Elhangzott, hogy a kutatók, no meg az érdeklődők inkább a politikátörténeti vonatkozásokkal foglalkoznak. Így a magyar kisebbségek helyzete, történelme vizsgálatában inkább a trianoni és a párizsi békeszerződések tárgykörével: az utódállamok mindenkor kormányzatának a kisebbségek – esetünkben a magyar kisebbség – kérdése kezelésére, rendezésére irányuló törekvéseire, no meg a kisebbségi sorsba került magyarság politikai cselekvéseire helyezik a hangsúlyt. Holott, ha teljes képet akarunk nyerni, tágitani kell a kört, vizsgálni kell a helytörténetet, a kisebbségi társadalmakban bekövetkezett változásokat, mozgásokat.

Az alábbiakban egy pár, érdeklődésre számot tartó kijelentést teszünk közre: A kisebbségi autonómia kérdése nem technikai kérdés, hanem politikai. (Bárdi Nándor). * Trianon a magyar kisebbség keresztlevele. (Szarka László). * Budapest egységes magyar kisebbségi pártokat akart és akar látni. Ezt az erőkoncentráció vagy a könnyebb kezelhetőség érdekében teszi? – kérdezte Szarka László, Sajtó Enikő válasza: Az önmagás kell a meghatározó legyen. A dilemma az, hogy egységes politikai párt vagy kulturális önszerveződés jöjjön létre. Arra is volt példa, hogy a budapesti kormányzat megsarolta – pl. a délvidéki – magyar kisebbséget, hogy egységes politikai pártot hozzanak létre. * A román közgondolkodás nem érti a rendiség kérdését: az arisztokrácia-jobbágy viszonyt egyszerűen magyar-román viszonyra szűkíti. (Egyed Akos). * A transzilván eszmémítosz – magyar beltenyészet, menekülés – volt, de más mítoszok is segítették a nemzetudat

erősítését. (Tóth Sándor). * A történelmi folyamatok vizsgálatánál több szempontot lehet figyelembe venni, így a többség, a kisebbség, a nemzet szempontjait, de a kisebbségi társadalom közötti viszony kisebbségi terminusokban fogalmazódik meg, ami másrendűségit identitást határoz meg. Ez képezi a kisebbségi társadalmak kötőszövetét. (Bíró Zoltán). Az asszimiláció indikátorai: vegyes házasság, a családon belüli azonossághoz való ragaszkodás váltása, az anyanyelvi oktatáshoz való ragaszkodás megszűnése, az anyanyelv ismeretétől való eltávolodás és az anyanyelv használatának megszűnése. (Mircsics Károly). * A parasztság körében a nyelv nem a nemzeti élmény kifejezője, hanem a kommunikáció eszköze. Sem több, sem kevesebb. (B. Kovács István). Megannyi továbbgondolkodásra készítő kijelentés.

Hargita Népe, 97. aug. 27.

A megyei/területi RMDSZ-szervezetek figyelmébe!

Magyarországon 1997. június 7-től hatályba lépett az 1997. évi XXIX. Kárpótlási Törvény, amely az 1992. évi XXXII. Kárpótlási Törvény módosítása (*Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlása*).

Megfelelő igazolások és bizonyítékok csatolásával, ez a módosítás újabb kárpótlási igények benyújtására ad lehetőséget. Nagyon röviden vázolván a törvényt, az alábbi jogcímen lehet kérelmet benyújtani az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal bármelyik magyarországi kirendeltségéhez:

1 a. Igénybejelentés egyösszegű kárpótlásra az élet elvesztéséért.

Bizonyítani kell, hogy:

- a sérelmet szenvedett kétségkívül a magyar hatóság vagy magyar hatósági személy politikai indítású önkénye miatt vesztette életét, vagy

- a sérelmet szenvedett deportálás vagy kényszermunka ideje alatt halt meg, vagy

- a sérelmet szenvedett a szovjet kényszermunka ideje alatt hunyt el.

A szovjet hadifogságba esett katonát 1945. augusztus 1-től kényszermunkára hurcoltnak kell tekinteni. Tehát az a szovjet hadifogságba esett katona, aki 1945. augusztus 1. után a hadifogság ideje alatt halt meg, kárpótlásra jogosult!

A fenti jogcímenek kárpótlásra jogosult az élő özvegy, a sérelmet el-

szenvedett élő gyermeke és a még élő szülő. Az előbbieket hiányában az élő testvér jogosult a kárpótlási összeg felére.

1 b. A második világháború alatt (1941. június 27. – 1945. május 9.) faji, vallási vagy egyéb okokból teljesített munkaszolgálatért.

Az igénylés saját jogon, túlélő házastársként, vagy törvényes örökösként lehet benyújtani.

A törvény a hatályba lépést követően négy hónapot ad a kérelemnek benyújtására, tehát **1997. október 15-ig**. A határidő elmulasztása jogvesztéssel jár, és igazolási kérelemnek nincs helye.

A kérelmet adatlapon kell benyújtani, melyeket 50 Ft-os egységre lehet megvásárolni az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal ügyfélszolgálati irodáinál (Magyarországon).

Külföldi állampolgárok a magyar külképviseleten juthatnak adatlaphoz.

2. Egy második, nagyon fontos része a jogszabálynak, amely Romániában élő több ezer ember is érint, kimondja, hogy akinek a magyar hatóságok a korábbi esztendőkből politikai sérelem címére kárpótlást állapítottak meg, akár hadifogságért, akár más jogsérelemért, és ezért kárpótlási jegyet vagy életjáradékot kapott az illető állampolgár, akkor most, hivatalból a megállapított kárpótlási összeg 10%-át kiegészítésként megkapja. Ezért semmilyen külön igényt benyújtani nem kell!

Bővebb felvilágosítást és információt a kárpótlási problémákkal, az RMDSZ csíkszeredai **Ügyfélszolgálati Irodája** szolgáltat.

Cím: 4100 Csíkszereda, M. Eminescu út 2/A szám, Tel./Fax: 066/171-211 vagy 066/115-710. Ügyfélfordás naponta 9-15 között.

Amennyiben a megyei/területi szervezetek úgy gondolják, hogy a megyékben, illetve a területén vannak igénylők, vegyék fel a kapcsolatot a fent megadott címen vagy telefonszámon.

Az RMDSZ Gazdasági Főosztálya elkezdte a tárgyalásokat az *adatlapok* hozzáférhetőségének megkönnyítésére.

A csíkszeredai Gazdasági Iroda vezetője: ZÓLYA LÁSZLÓ

Mit hozhatunk, mit vihetünk?

Magánszemélyek vámmentesen behozhatnak az országba javakat a következők kivételével: a) személygépkocsik, lakófülkés autók, motorkerékpárok, robogók, minirobogók, lakókocsik, utánfutók, motoros vízi járművek, valamint az ezekhez szükséges pótalkatrészek és kellékek; b) bármilyen bútort; c) rádióvevő készülékek; d) filmezőgépek; e) videokamerák; f) film- és videovetítő gépek; g) videofelvevő és -lejátszó; h) egybeépített videokészülékek; i) antennák és erősítők a műholddal közvetített televízióadások vételére; j) zeneszekrények; l) hangkiegyenlítő; m) hangfalak; o) másoló és sokszorosító; p) légkondicionáló készülékek; r) bármilyen méretű szőnyegek és padlószőnyegek; s) vadász- vagy céllovészeti fegyverek; t) a 250 ezer lej értéket meghaladó egyedi javak; u) egyéb javak, amelyeknek értéke meghaladja a 250 ezer lejt.

A kishatárforgalomban, valamint az egyszerű (alkalomszerű) határátlépések keretében a következőket lehet behozni: a) az utazás idején feltétlen szükséges ruházatot, lábbelit és bármilyen más, kis értékű tárgyat, valamint személyi használatra gyógyszereket; b) a fentebb felsorolt tárgyakat 25 ezer lej értékig.

Turistaként, vámilleték-garancia nélkül, visszahozatali kötelezettséggel az alábbi javakat lehet kivinni az országból: a) az utazás idején szükséges ruházatot és egyéb személyes cikkeket, gyógyszereket; b) egy videokamerát két kazettával, két fényképezőgépet és mindegyikhez 24 kazettát, illetve 10 filmtekercset, valamint egy keskeny filmfelvevő gépet és tíz filmtekercset; c) egy távcsovet; d) egy hordozható televíziókészüléket és rádiókazetofont; e) egy hordozható televíziókészüléket és videokazetofont; f) egy hordozható hangszert; g) egy gyerekkocsit; j) egy sátrat és más táborozási felszerelést, sportcikkeket, vízi járművet, kerékpárt, két vadászfegyvert és mindegyikhez száz töltényt; i) egy hordozható írógépet.

A romániai lakhelyű utasok vámilletékmentesen kivihetik az országból az utazás idejére szükséges élelmiszertermékeket, ideértve két liter szesze italt, két liter bort vagy sört és 200 cigarettát. Nem vihetők ki az országból vámilleték-fizetéssel élelmiszertermékek.

Hargita Népe, 1997. augusztus 9.

Az érem másik oldala

Atzél Ferenc úrnak, az Erdélyi Magyar-ság Alapítvány ügyvezető titkárnak.

Kedvetlenül tettem le az Erdélyi Magyar-ság legutóbbi, 30. számát, mielőtt még kinyitottam volna a folyóiratot.

A lap címlapján olvasható „A le-épülő és az építkező nemzet” című írás (nem tudom szerzőjében kit tisztelet-tek) olyan sommásan osztja nemesre és semmirevalóra a magyarságot – ki tudja miért, épp a trianoni határok mentén –, hogy az már egy kicsit sok a magamfajta mégoly türelmes csonka magyarnak.

Minden tiszteletem a határon túl helytállóké, az őrzőké, a kisebbségi sorban magyarságuk mellett kitartóké, azonban nem értem, hogy érdemeik, áldozatvállalásuk elismeréséhez miért van szükség a megmaradt államterületen élő nemzetrészt hitványságának sűrű hangoztatására.

Mert a cikk írója minket, tízmilliót már leírt. Nekünk a nemzettudatunk eltűnt (bizonyíték erre szerinte, hogy a hatalmi elit közönnyel viseltetik a nemzet sorsa iránt), magyarul csak makogunk, fiataljaink játékautomaták karjait rángatják, néptelenedünk, mo-csarasodunk.

Mivel minden éremnek két oldala van, egy pillanatra eljátszottam a gondolattal, hogy írok én is egy cikket, hátha közölnék a következő számuk címlapján, lehetne mondjuk a címe: „Magára találó nemzet – felszívódó magyar kisebbségek”.

Ebben a cikkben írhatnék mondjuk arról, hogy a második világháború utáni újabb békediktátummal meg-ti-port, a rákosi rendszer által megnyo-

„...Ami erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatja. De amiről a nemzet féle a szenvedésektől, önként lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges...”

(Deák Ferenc)

morított magyar nemzet milyen példát mutatott a hősiességből és áldozatvállalásból – a fegyveres küzdelmet is vállalva 1956-ban. Hogy a magyarság jobbik része soha nem engedte magához közel a kommunista ideológiát, az első adandó alkalommal, elsőnek rázta le a szovjet igát, a nemzet a legjobb úton halad, hogy gyorsan integrálódva Európa fejlettebb részébe behozza a szocializmus okozta gazdasági elmaradását, visszanyerje valaha volt rangját, ezzel önbecsülését, öntudatát, leküzdve végre a kétszeres trianoni traumát.

Megemlíthetném, hogy a nemzet saját nehéz helyzetében sem hagyta magára a kisebbségben élő magyarokat. Úgy az első szabadon választott kormány, mint a lakosság számtalan jelét adta a szolidaritásnak.

(A romániai forradalom idején lezajlott spontán segélyakciók, könyvszállítmányok, alapítványi és direkt pénzügyi támogatások, határon túli fiatalok magyarországi beiskolázása, Duna televízió stb.)

Aztán – kontraszt gyanánt – írhatnék a következőkről:

- A kisebbségi magyarság értelmisége elvándorol (csak kisebb részben Magyarországra, nagyobb részben

szerte a nyugati világba), a Magyarországon tanuló fiatalok elenyésző része tér vissza szülőföldjére.

- A kisebbségi magyarság zöme mindig is hajlamos volt az elvtelen megalkuvásokra, önfeladásra. Lásd a Groza korszakot Romániában, napjainkat mikor csendesen kiműlnak még az autonómia-koncepciók is. Erdélyben, Vajdaságban a magyar szervezetekből kiszorítják a következetesen nemzetérdekű politikát szorgalmazókat, maga az RMDSZ elnöke jelenti ki, hogy nem időszerű kifogásolni az alkotmányt, mely nemzetállamnak deklarálja Romániát.

A kisebbségi magyarság sosem küzdött olyan elszántan és kitartóan jogaiért, mint sok más nemzetiség, pl. mint az írek, baszkok, dél tiroli osztrákok, (a csecsenekről nem is beszélve).

- A kisebbségi magyarság önfelszámolása egyre gyorsul. A születési arányszám számos térségben (pl. Kalotaszeg, Vajdaság, még a magyarországinál is jóval alacsonyabb. A szabadkai plébános panaszkodik, hogy kettőt kereszteszázat temet.) Vannak élni akaró kisebbségek is: Az első világháború után az új dél-szláv álamban a magyar és albán nemzetiség nagyjából azonos létszámú volt (kb. 500-500 ezer fő). Ma a magyarok száma 370 ezer, az albánoké kb. 2,5 millió.
- Magas a vegyes házasságok aránya. A magyar szülők fele-harmada még ahol lehetne sem íratja gyermekét magyar iskolába.
- A kisebbségi magyarság nyelve romlik, szókincse szűkül, tudatos nyelvpolás híján „csángósodik”. A Magyarországon munkát vállaló határon túli magyarok sok mindenfélét vesznek keresményükből legkevesébé magyar könyvet.
- A kisebbségi magyarság intézményeit, lapjait magyarországi támogatások tartják úgy ahogy életben. Erre az ottani lakosság úgy tűnik keveset áldoz.

Apropó: lapjuk utóbbi számában közlik a folyóirat címére érkezett pénzádományok összegét, az adományozók nevét. Az Erdélyi Magyar-ságot támogatók kizárólag magyarországiak és nyugaton élő magyarok, kisebbségi magyarok még jelképes összeggel sem szerepelnek a listán. Az erdélyi magyaroknak ennyire nem fontos az Erdélyi Magyar-ság?

Végezetül megállapíthatnám, hogy a kisebbségi magyarság sorsa – mivel nemzeti közösségként nem képes megfelelő védekező és önfenntartó stratégiát megvalósítani – megpecsételődött, még néhány évtized, elfogy, felszívódik. Ha a nemzet fennmarad,

Levél az RMDSZ Kongresszusnak

Tisztelt Elnökség! Tisztelt Kongresszus!
Kedves Erdélyi Barátaim!

Szeretettel köszöntöm a kongresszust és kívánok jó és eredményes tanácskozást.

Ez az első kongresszus, amelyet a RMDSZ kormánypártként tart. Az új szerep azt jelenti, hogy román érdekeket ugyanúgy kell képviselniük, mint erdélyi és magyar érdekeket: a román lakossággal szemben ugyanolyan felelősséget kell viselniük mint a magyarsággal szemben.

Az RMDSZ önként vállalta ezt a nagy feladatot, amelyet a mostani helyzetben lehetetlen úgy teljesíteni, hogy mind a két oldal meglegedésére szolgáljon, mert két urat senki sem szolgálhat. Még túl messze van egymástól a román és a magyar pozíció.

Sokan aggódnak a mostani helyzet miatt, én ezt jól megértem és osztom az aggodalmakat. Ahelyett hogy autonómia irányába haladnának a törekvések, ettől a céltől egyre távolodunk.

Az autonómia jogos követelés, amely az önrendelkezés jogán alapul. Az önrendelkezés minden szabadságjognak az alapja. Önrendelkezés nélkül nincs valóságos béke. Ez a két fogalom egymástól elválaszthatatlan.

Ne engedjék, hogy Erdély önrendelkezése eltűnjön a láthatáron! Európának szüksége van békére! Európának kell egy szabad és önrendelkező magyarság, egy szabad és önrendelkező Erdély!

Sok aggodalommal és szeretettel

Dr. Eva Maria Barki

csak a mai államterületen fog fennmaradni.

Mindezt meg lehetne írni, de nem lenne semmi értelme, mint ahogy hiba volt megírni (így megírni) és közölni „A leépülő és az építkező nemzet” című cikket is.

Féligazságok, tendenciózusosan csoportosított, túlhangsúlyozott tények torzképet adnak, ami félrevezet, demoralizál.

Semmi szükségünk nincs a „lássuk Uramisten mire megyünk ketten” önpusztító lelkiállapotra, a tehetetlenség érzés és keserűség ilyesfajta önostorzó kifakadásaira.

Amire szükségünk van határon innen és túl, az állapotunk gyors és kíméletlenül pontos, mindenféle önállatástól, de indokolatlan pesszimizmustól is mentes felmérése, töretlen hit, hogy a kedvezőtlen folyamatokat meg lehet fordítani, és az azonnali közös cselekvés, hogy a lehetőségből valóság legyen.

Budapest, 1997. július 25.
Üdvözlettel: Haraszti Ákos

Ha egyes emberek ugyanazt a dolgot más irányból nézik azért az ugyanaz marad, jóllehet a "látszati kép" egészen más. Az ominózus cikk írója minden bizonnyal ugyanazt szemlélte mint levélírónk, így megállapításai éppen annyira igazak (lehetnek), mint az övé, csupán más és más dolgokra figyeltek fel külön-külön. Mindketten súlyos igazságokról írnak, s egyikük megállapítása sem cáfolja a másikat, de a téma jellegénél fogva ezek sem érvényesek mindenkire, minden esetre. Amit azonban mindenkinek meg kellene fogadni – mégpedig kötelező jelleggel – az a levél utolsó bekezdése, mert e nélkül valóban soha nem lesz előrelépés.

(A. F.)

Haraszti úr levelére Györffy László cikkével (l. 39. oldal) válaszolunk. (A szerk.)

A benzin illetékről

Tisztelt Szerkesztőség!
Lehet, hogy levelem meghaladja egy szokványos olvasói levél terjedelmét, de talán nem lenne érdektelen, ha közölnék. Az előző számban megjelent külügyminiszteri levélhez szólnék hozzá. A magyar külügyminiszter válasza a benzin illetékhez tipikusan egy diplomataé, ami rendjén való is lenne, hiszen azért diplomata, hogy ne mondjon semmit. Ő azonban ezen túl is megy cinizmusával. Mert mi az, hogy örömmel közli, hogy csak azoknak kell fizetni, akik négy-nél több alkalommal utaznak ki Romániából, bármely szomszéd ország irányában? (Moldáviáról

megint nem esik egy szó sem!). Mivel én nem vagyok diplomata, kerek perec kimondom: ez egy szemem szedett hazugság. Már a második kiutazásnál fizetni kell, ha az egy negyedéven belül történik. Ezt pedig nagyon jól tudja a külügyi vezetés. Csak hát így kényelmesebb, így nem sértik a „román testvérek” érzékenységét, s hajbókolhatnak a nyugat felé mondván, hogy nincsen közöttük ellentét amivel megvárhatnák a nagy nyugati testvéri egyesülést. Ezzel a rendelettel nem a benzincsempészet ellen küzdenek, ahogy álszent módon indokolják, hanem a kapcsolattartást akarják továbbra is akadályozni, amihez szegyenletes módon a magyar kormány asszisztál. A csempészet ezen a vonalon is zavartalanul folyik a vámosok aktív közreműködésével, a legfelső román vezetés áldásával - ugyanúgy, mint annak idején Jugoszlávia felé - csak nem olyan nagy méretekben. (Erről is bizo-

nyára tudomása van a külügyi tárcának). Ennyit a levélhez, amin nincs mit csodálkozni, hiszen a jelenlegi magyar vezetés sohasem viselte, s ma sem viseli szívén az elszakított nemzetrészek polgárainak sorsát márcsak internacionalista elkötelezettsége miatt sem.

Az viszont, hogy az RMDSZ is hallgat igencsak szomorú. Akár miniszteri, akár kormányrendelettel máról holnapra meg lehetne szüntetni (vagy legalább is felfüggeszteni) ezt a rendelkezést. A „román fél türelmet kér” kifejezést mi már hetvenöt éve érezzük a bőrünkön. Ez a rendelkezés a „nyugat felé” utazókat sújtja, ami nemcsak hogy diszkriminatív, hanem szöges ellentétben áll az érvényes román alkotmánnyal. A külföldi visszhangról most ne beszéljünk. Kíváncsi lennék Birtalan miniszter úr álláspontjára!

Testvéri üdvözlettel.

(Név és cím a szerkesztőségben)

KILENC SZÁZADOS JELENLÉT

- Újabb kötet az erdélyi szászokról -

Immár a második, az erdélyi szászokról szóló könyv jelenik meg a csíkszeredai Pro-Print Kiadó gondozásában, a Krónika Könyvek sorozatban. *Hajdú Farkas Zoltán: Telepes népség. Erdélyi szász olvasókönyv* című, 1994-ben megjelent kötete után a kiadó *Pozsony Ferenc*, kézdívasárhelyi-kolozsvári néprajzkutató *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai** című könyve került nemrégiben a könyvesboltokba. A szerző a szászok kilencszázados erdélyi jelenlétét vázolja fel, bemutatja a szász társadalom intézményeit, naptári rendben a jeles napi szokásokat, hiedelmeket. Hangsúlyt fektet a városi patríciusi, céhes és falusi szokásformák művelődéstörténeti rétegeinek feltárására. A befejező részben funkcionalista, rendszerelméleti szempontból összegzi és értelmezi a szokásvariánsokat és a felhasznált szakirodalommal is megismerteti az olvasót. A kötet magyar-szász-román helynévjegyzéket és több mint száz dokumentumértékű fényképfelvételt is tartalmaz. A bemutatott szokásanyag segítségével jobban megismerhetjük azt a sokszínű erdélyi kultúrát, amelynek szerves részét képezte a szász műveltség, s amelynek elemei a magyar hagyományokba is beépültek. „... a szász szokásrendszer ismerete nélkül soha nem kapunk teljes képet az erdélyi magyar folklórról” - vallja a szerző a kötet előszavában.

A Krónika Könyvek sorozat szinte egyedülálló kezdeményezés a hazai könyvkiadásban, akárcsak a Helyzetkönyvek sorozat. Mindkét sorozat egy viszonylag szűk olvasói réteghez szól, a megjelent kötetek egyike sem piacos műfaj. A kiadó erénye, hogy áldoz hiánypótló kiadványok megjelentetésére, partner az értéktremtő munkában.

* *Pozsony Ferenc: Az erdélyi szászok jeles napi szokásai. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997.*

Hargita Népe, 1997. május 8.

ADOMÁNYOK

BELFÖLD

Alakszai László, Miskolc	1000 Ft.
Asztalnok Irén, Celdömölök	5000 Ft.
Dr. Ágh Béla, Bp.	1000 Ft.
Dr. Ágyi Éva, Jánoshida	1000 Ft.
Avus Kálmán, Zalaegerszeg	1000 Ft.
Dr. Baiázy Károly, Bp.	500 Ft.
Dr. Balogh Árpád, Balatonfüred	1000 Ft.
Bányai Miklós, Bp.	1000 Ft.
Biczó Erzsébet, Mároka	250 Ft.
Bogyó Levente, Marosvásárhely	1000 DEM
Czakó Júlia, Bp.	10.000 Ft.
nt. Csegedi Ákos, Póka (Maros m.)	20 DEM
Csegezi Károly, Bp.	2000 Ft.
Dr. Csiki Gábor, Bp.	1000 Ft.
Csont Sándor, Gödöllő	1000 Ft.
Dr. Csukás Zoltán, Miskolc	2500 Ft.
Dávid Sándor, Bp.	1500 Ft.
Erdélyi Örmény Gyökerek	
Kulturális Egyesület, Bp.	4000 Ft.
Ernyei Lajos, Leányfalu	1000 Ft.
Dr. Grexa S. Zoltán, Somogyuszil	1000 Ft.
Dr. Hahn Mária, Bp.	2000 Ft.
Harmath László, Szentendre	1000 Ft.
Hullán Szabolcs, Dunakeszi	2000 Ft.
Horváth Tibor, Bp.	1000 Ft.
Dr. Incze Miklós, Bp.	1000 Ft.
Dr. Inzperger Antal, Veszprém	1000 Ft.
Kardos Benjámin, Debrecen	100 Ft.
Kálmán Győző, Sopron	1000 Ft.
Kántor József, Baja	1000 Ft.
Kegyes Attila, Szombathely	5000 Ft.
Koltai Gábor, Bp.	1000Ft.
Kovács Ferenc, Békéscsaba	2000 Ft.
Könyves József, Bp.	1000Ft.
Kristóf Károly, Debrecen	1000 Ft.
Dr. Kulín Imre, Bp.	500 Ft.
Dr. Lázár József, Bp.	1000 Ft.

Lukáts Anikó és Ákos, Bp.	1200 Ft.
Dr. Magyar Gyula, Veszprém	500 Ft.
Mág Tamás, Göd	500 Ft.
Máthé Károly, Balassagyarmat	2000 Ft.
Dr. Németh Józsefné, Miskolc	3000 Ft.
Dr. Orbán Antal, Bonyhád	5000 Ft.
Pánczél Tivadar, Bp.	4000 Ft.
Dr. Pásthly Ferenc, Pécs	2000 Ft.
Dr. Pentelényi Tamásné, Budapest	1600 Ft.
Petőcz István, Bp.	1000 Ft.
Dr. Petrassy Miklós, Tatabánya	3000 Ft.
Római Katolikus Plébánia, Tatabánya	6000 Ft.
Szabó József, Bp.	5000 Ft.
Szamosi Csaba, Bp.	2000 Ft.
Seitz István, Boldva	1000 Ft.
Dr. Sárközy Eszter, Kaposvár	2000 Ft.
Szontagh Pál, Bp.	3000 F
Dr. Torday Ferenc, Rákoshegy	1000 Ft.
Tóth István, Adony	1000 Ft.
Vinczer Géza, Kenderes	1200 Ft.
Dr. Zakariás Egon, Bp.	1000 Ft.

KÜLFÖLD

Dr. Árkosi Benkő Jenő, USA	100 USD
Böröczky László, Belgium	200BF
Farkas Károly, USA	20 USD
Hadabas András, Belgium	300 BF
Dr. Hámosi Károly, Belgium	200 BF
Hevesi László, Belgium	4000 BF
özv. Illyés Andrásné, USA	5 USD
Dr. Kolosy Márton, Belgium	200 BF
Kósa Erzsébet, Belgium	200 BF
Dr. Kuhlavy László, Németország	100 DM
Nagy Lajos, Belgium	200 BF
Dr. Parák Tibor, Svédország	1000 SEK
Sass István, Belgium	1000 BF
Dr. Vassakou Kuttlik Beáta Katalin	200 USD

Mikor kell benzinilletéket fizetni a román határnál?

A Romániába autóval utazókat még mindig meglepi olykor a határon, hogy kijövetkor úgynevezett üzemanyagilletéket kell fizetniük. A rendelkezés amelyet egykor az illegális benzinkivitel ellen hoztak – idén enyhült. A változásokról a budapesti román nagykövetség illetékeseit kérdeztük.

– *Mire kell felkészülniük azoknak a magyar turistáknak, akik autóval látogatnak Romániába?*

– A törvények értelmében azoknak a Romániában élő természetes személyeknek, akik negyedévenként egynél több alkalommal lépik át autóval az ország határát, illetékként ki kell fizetniük a gépkocsiba tankolható üzemanyag 250 százalékos értékét. Azaz, ha mondjuk valakinek 40 literes az üzemanyagtartálya, száz liter üzemanyag értékét kell kifizetnie. Ugyanez vonatkozik azon külföldi természetes személyekre is, akik negyedévenként egynél több alkalommal utaznak Romániába.

– *Miben különbözik ez az eddig érvényben lévő szabályoktól?*

– Eddig csak évi egy „illetékmentes” utazásra volt lehetőség.

– *Függ-e az illeték értéke attól, hogy hányan ülnek a gépkocsiban?*

– Nem, ugyanannyit kell fizetni, ha egy személy utazik vagy ha öten ülnek az autóban.

– *Van-e jelentősége annak, hogy a határhoz érkezve mennyi üzemanyag van gépkocsink tartályában?*

– Nem, ez sem számít. Az egyetlen kritérium az, hogy az adott negyedévben hányadik alkalommal lép át valaki a határt. Ha már másodszor teszi ezt, akkor fizetnie kell.

– *Vannak-e olyanok, akikre a szabály nem vonatkozik?*

– Igen, a diplomata-útlevelel utazó külföldiek, valamint a Moldovai Köztársaság állampolgárai mentesülnek az illetékfizetés kötelezettsége alól.

(n. i. zs.)

Magyar Nemzet, 1997. augusztus 28.

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
Cím: 22 Marinelle Street Manly Vale
2093 Australia
Tel./fax: 612-9907-6151

Ausztria:

Bank Austria
Bankleitzahl 12000
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100
Serraing
Tel.: 41-36-72-46
Konto Nr. CGER 001120993836

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdrop,
Postabank No. 653 557
Tel.: 07/89-03-31

Izrael:

Páll Tibor
Street Puah 6 A/5
35311 Haifa
Tel.: 528780

Kanada:

Kate Karácsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416)5353-963

Nagy-Britannia:

Klára Morvai, Hungarian Book Agency
P. O. BOX 1956
Durham DH1 2GA
Tel.: 00 44-191-272-2446
Fax: 00 44-191-368-4198

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 080-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69
Zürcher Kantonbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járay
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

Azokban a – főleg európai – országokban ahol nincs lapunknak képviselője, olvasóink előfizetésüket akár címünkre postázott csekkel, akár **money orderrel** rendezhetik, de küldhetnek postai „COUPONT” is. Amennyiben magyarországi ismerőseiken keresztül akarnak előfizetni, úgy kérésre (akár üzentrögzítőnkön keresztül is) csekkel küldünk.

A BEFOGADÓ BÁNSÁG

Korunk kikerülhetetlen kérdéseinek egyike: az átmenet társadalmi költségei kik számára jelentik a legnagyobb terhet? Szűkítéssel: mit hoz(hat) azok számára akit helyi közösségként demográfiai fogyás és gazdasági forráshiány jellemez? Mit jelent az etnikai másság szociális terhet és/vagy közhézió-forrást megélők számára? És ott mire számíthatunk, ahol a peremlét nyomása hármas – demográfiai, gazdasági, kulturális meghatározottságú?

Kutatói figyelmünk – 1996-os vizsgálataink során – utóbbiakra irányult, a kicsiny erőforrásszegény etnikai közösségekre. A helyzet percepciója előtt magára a helyzetre. Gazdasági, demográfiai mutatókkal kívánjuk leírni a kiválasztott településeket az önazonosság kulturális hordozóinak jellemzésére mutatók bevezetésével kísérletezünk.

Módszertanilag annyit fogalmaztunk meg: a települések – s ezeken belül a különböző etnikai közösségek – megmaradásának léteznek számszerűsíthető feltételei.

A településvizsgálat adatai egyértelműen azt mutatják, hogy Temes megyén belül vannak dinamikus térségek és vannak olyanok, amelyek az átalakulás kihívásaira képtelenek belső erőforrásokat mozgósítani. Utóbbiak gazdasági és demográfiai szempontból egyaránt leszálló ágba vannak, s a társadalmi átmenet nehézségei feltehetően fokozzák ezen és a vitális térségek közötti különbségeket.

Kedvező helyzetűek a (nagy)városi övezetekhez közeli és a fő műutak mentén található települések. A magyar-jugoszláv határmenti sáv községei ma még – a politikai örökség okán – a közepesen hátrányos helyzetűek közé tartoznak, ezek számára viszont esélyt jelent a mind dinamikusabbá váló országok közötti gazdasági-társadalmi kapcsolattrendszer.

Az elemzés szinte minden vizsgált kérdésben ugyanazokat a térségeket mutatja kedvezőbb illetve kedvezőtlenebb helyzetben lévőeknek.

– A vizsgált települések közül Rékás és Újszentes helyzete a legelőnyösebb gazdasági és művelődési – Temesvár intézményeinek az elérhetősége – szempontjából.

– A totalitarizmus éveiben elsorvasztásra ítélt települések vitalitását nem sikerült feléleszteni, erre a közeljövőben is kevés az esély (Bodófalva, Ötvösd, Nagyomor), még akkor is, ha egyikben-másikban az elindított közműfejlesztési program változást ígér.

– Demográfiai szempontból a falu általában tért veszít, bár az iparszerkezet átalakítása viszonylag jelentős népességet készített-kényszerített a szülőfalujába való visszatérésre. Ez a mozgás nem tudta megállítani

a demográfiai fogyást falun, ami az általános népességcsökkenésnek része.

– A térség alapmagatartása befogadó, ide századok óta bevándoroltak emberek és csoportok. Talán ezért toleránsabb a térség az etnikai különbözőségeket iránt.

– A bánági falu népessége általában elöregedett, megfáradt. A váltást falun nem annyira helyi vezéregyéniségek, mint a városból hazatérők tudják gerjeszteni.

– A lakosságmozgás a kilencvenes évek második felében kisebb, elkezdődött a stabilizáció, de a Bánágban földhöz most először jutottak – vagyis a máshonnan érkezettek – olyan kevés termőterülettel rendelkeznek, amiből megélni nem lehet. A térség gazdálkodási tapasztalata szerint 10 kataszteri hold, kb. 5 hektár az, amely már képes egy 3-4 tagú családot eltartani, a juttatott terület háromszorosa-négyszerese. A közeljövőben, a földek eladási tilalmának a feloldásakor újabb jelentősebb mozgásokra lehet számítani, aminek lesznek demográfiai következményei is.

– Az oktatás visszaszorulóban van. Mind kisebb az iskola vonzása, a kapcsolódó értékváltságot minden bizonnyal befolyásolja az is, hogy falun jelentős építkezésre egyelőre tisztázatlan eredetű pénzekkel rendelkezők tudnak vállalkozni (a romák).

– A közművelődés intézményeinek a helyzete a legnehezebb, szinte általános az elfordulás a kultúrától. Változásra a helyi kezdeményezésnek és az egyháznak jutó nagyobb szerep okán számíthatunk, nem tudni mennyire a közeli jövőben. Egyelőre a legtöbb helyen tapogatózás folyik a kultúra intézményi munkásai és az egyház közötti kapcsolatok kialakítására.

Végezetül következnek a magyar kisközségek önazonos megmaradásával kapcsolatos néhány megállapítás.

Némi esélyt jelent a magyar lakosság számára, hogy a legtöbb nehézséggel küszködő térségekben alig, illetve egyáltalán nincs képviselve. Tudván viszont azt, hogy jó fél évszázada – s talán korábban is – a betelepülő magyarok egyenlítették ki a mindegyre képződő demográfiai veszteséget, új szakasz kezdődhet el, amikor az ilyen típusú népességmozgás a minimális lesz. Temesvár mint egyetemi központ is veszített 1990 után jelentőségből, a mérnöki szakok, amelyek vonzóvá tették székelyföldi fiatalok számára, már nem keresettek.

A Bánágba korábban kapcsolati rendszerek segítségével történt a beszivárgás, ennek gátja a továbbiakban, hogy nem annyival jobb ma itt a helyzet, hogy érdemes legyen vállalni egy költözés terhet.

A vállalkozói szférában a magyar elem demográfiai súlyának megfelelően jelen van

– Újszentesen, Varjason, Végváron a legelső vonalban –, megjegyzendő viszont, hogy a határmenti, korábban politikailag "elítelt" övezetben, Óteleken nem tudott annyira megmozdulni, mint más településeken. A korábbi görcsök nehezen oldódnak.

Az önazonos megmaradás tudati feltételeit nem településkérdőívvel vizsgáltuk, itt az általános jegyekre figyeltünk:

– Beszűkülő tér az anyanyelv használatára. Rékáson román fiatalok zokon vették, hogy a helyi magyarok szüreti bálát szerveztek önmaguknak, ahonnan senkit ki nem zártak, de magyarul folyt minden. A többségi lakosság – kisebb-nagyobb része – nem érti, miért kíván a magyar anyanyelvén szórakozni.

– Lazuló kötődés az anyanyelvi közösséghez. Az iskolaválasztás és a vegyes házasságok sokasodó esetei jelzik ezt a folyamatot.

– Az anyanyelvi kultúra visszaszorulása – sajtóból nem elég csak a magyart megvenni, akkor pedig átérnek a román nyelvű lapokra.

– A helyi vezéregyéniségek hiánya magyar vonatkozásban még jellemzőbb, mint a többségi románság körében. Varjas iskolája azért sem tudott életere kapni, mert a helyi közösség nem rendelkezett olyan átütő hatású vezetővel, aki mögé a többiek felsorakozhattak volna. Ezért néhány székely család hazaküldi iskolába a gyermekét.

– A vizsgálat alapján nem lehet megállapítani, mekkora – ötszáz, ezer fős – közösség képes-e fenntartani a kisebbségi iskolát. Az ezres lélekszám demográfiai küszöbnek tűnik, ha helyi 8 osztályos iskolában gondolkodunk, de ez csak szükséges, és nem elégséges feltétel – lásd Rékás esetét.

– Az egyház fontosságát az iskoláéval együtt kell említeni, de a vizsgált települések egyharmadán – Nagyomor, Varjas, Ötvösd nincs helyben pap, illetve két további helyen a katolikus pap nem tartja feladatának a magyar kultúra kiemelt ápolását.

Az anyanyelv megtartásának egyik legfontosabb tényezője a nyelv használati értéke. A Bánágban ez visszaszorulóban, bár a körvonalazódó eurorégiós együttműködés változtathat ezen. Sokkal kevésbé megfogható az identitásváltás másik befolyásoló eleme, az önbecsülés. Mi alakítja egy-egy közösség önmagáról, a saját kultúrájáról vallott véleményét – ez további kutatások tárgya. A közösség vitalitása, jövőképe szerepet játszik ebben.

Bánági faluban élő iskolás nyilatkozta a sajtónak nemrég: *amikor kicsi voltam, magyar voltam. Mi kellene ahhoz, hogy amikor nagy leszek, ismét magyar legyek?*

BODÓ BARNA

Arany János: A walesi bárdok

Edward király, angol király

Léptet fakó lován:

Hadd látom, úgymond, mennyit ér
a velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?

Legelőin fű kövér?

Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,

Ha oly boldog-e rajt'

Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád

Legszebb gyémántja Velsz:

Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép

Oly boldog rajta, Sire!

Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir.

Edward király, angol király

Léptet fakó lován:

Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,

Hol aznap este szállt;

Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat

Szem-szájnak ingere,

Sürgő csoport, száz szolgál hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget

Ételt-italt terem;

S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senki sem

Koccint értem pohárt?

Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt

Szem-szájnak kellemes,

Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!

Ne éljen Eduárd?

Hol van, ki zengje tetteim -
Elő egy veszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,

A vendég velsz urak;

Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,

Lehellet megszegik. -

ajtó megöl fehér galamb
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet

Elzengi, mond az agg;

S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.

"Fegyver csörög, haló hörög,

A nap vértóba száll,

Vérszagra gyúl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,

Halomba, mint kereszt,

Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!"

Máglyára! el! igen kemény -

Parancsol Eduárd -

Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

"Ah! lágyan kél az esti szél

Milford-öböl felé;

Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya

Ne szoptass csecsemőt!..."

S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanul

Előáll harmadik;

Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

"Elhullt csatában a derék -

No halld meg, Eduárd:

Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még -

No halld meg, Eduárd:

Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd."

Meglátom én! - S parancsot ad

Király rettenetést:

Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!

Szolgái szétszáguldanak,

Ország-szerin, tova.

Montgomeryben így esett
A híres lakoma. -

S Edward király, angol király

Vágtat fakó lován;

Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment

Lángsírba velszi bárd:

De egy se bírta mondani
Hogy: éljen Eduárd. -

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal

London utcáin ez?

Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,

Se künn, nem hallatik:

"Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik."

Ha, ha! elő síp, dob, zene!

Harsogjon harsona:

Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,

Riadó kürtön át:

Ötszáz éneklő hangosan
A vértanúk dalát.

Szeptember 12-én Skóciában, 18-án Walesben népszavazással döntöttek arról, hogy 300 illetve 700 év után újra önálló nemzetgyűlést állítanak fel. Wales tehát mégsem feledte a hajdani dacos bárdok dalát!...

Katalónia, Skócia és Wales népe már döntött. Vajon ki követekzik a sorban?